

Ազգ

29 ԱՌՅԵՄԲԵՐ 2019 ՈՒՐԱԿԱԾ 45(5592)

ՀԱՍԱՐԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԵՐԼՈՒԹՅԱԿԱՆ ՀԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

ՕՐԵՐԻ ՀԵՏ

Հայաստանը ամերիկյան եւ ռուսական օլիգարխիաների միջեւ

Բոլոր նրանք, ովքեր մոտիկից են հետևում ԱՄՆ կոնգրեսում նախագահ Թրամփին ինֆիլտրացիոն քարտեզները գործընթացին, հավանաբար նկատելի կլինեն ներքին խորացող հակասությունը, որն առկա է այդ երկրի արտաքին հիմնում ու նոր փառաբանությունների միջեւ: Ինչ վերաբերում է Կենսոնական ու Արեւելյան Եվրոպայի եւ ընդհանրապես նախկին խորհրդային երկրներում ամերիկյան միջամտությունների մեթոդաբանությանը: Եթե նախկինում, ասեմք նախագահ Օբամայի ժամանակաշրջանում, այդ երկրների նկատմամբ ամերիկյան միջամտության կարգախոսն ու գործիքակազմը կոռուպցիայի եւ օլիգարխիայի դեմ լայնաբեր էր, ապա այժմ, Թրամփի օրոք, այդ փառաբանությունը դարձել է զուտ գործարարական վաճառող-գնորդ սկզբունքով: (Յիշե՛մ եմ նախորդ տարի, իշխանափոխությունից անմիջապես հետո, Ջոն Բոլտոնի այցը Հայաստան, երբ ի գործնական մեզ՝ առաջարկում էր ամերիկյան զինատեսակներ գնել): Զարգացած գործելակերպի այդ փոփոխությանը է հենց լայնամասշտաբ Բոլտոնիայի, Ռոմինիայի, Սլովակիայի նման երկրների կողմից ամերիկյան F-16 ռազմական ինֆրաստրուկտուրայի մատակարարումը: Դրանով է լայնամասշտաբ նաեւ ցարկ Ուկրաինային «ֆաղափարակալ հասարակություն» զարգացնելու նպատակով USAID-ի խողովակով սրվող սարեկան 250 մլն. դոլարը 45 մլն.ի վերածելու, կամ միեւնոյն նպատակով Մոլդովային սրվող 52 միլիոնը 18 միլիոնի վերածելու նախագահ Թրամփի դաշնակցը:

Այս փաստերը չեն բերում մեր գրանցակներներին հուսալիք անելու համար: Դրսի դրամաբեմերից կախված մեր «ֆաղափարակալ հասարակության» ներկայացուցիչները USAID-ի փոխարեն կարող են այսուհետեւ ավելի եւս փարկել Սորոսին, որը կարող է ավելի առասպելաբան լինել այժմ, երբ իր «առաջադեմ» աստիճանը Հայաստանում սիրաբանում են իշխանական լծակները: Այդ փաստերը բերում են ինֆիլտրացիոն գործընթացի, ավելի շուտ կոնգրեսական լսումների ընթացքում բացահայտված մեզ համար խիստ կարեւոր մի երեւոյթ թարգմանելու համար:

Շատերին թվում է, որ նախկին խորհրդային երկրներում «օրենքի իշխանություն» հաստատելու, կոռուպցիայի եւ օլիգարխիայի դեմ լայնաբեր ուղղությանը ամերիկյան արտաքին ֆաղափարակները զուտ մարդասիրական բնույթ է կրում, իսկապես գրավիչ ու հոգեհարազատ մեր երկրների ժողովուրդների համար: Մինչդեռ կոնգրեսական լսումներ, դեմոկրատականների ու հանրապետականների միջեւ բախումներում ու վկայաբերումների ընթացքում թարգման, որ «մարդասիրական» այդ ֆաղափարակային բուն նպատակը այլ բան է՝ հնարավորինս թուլացնել Ռուսաստանի ազդեցությունը այդ երկրներում՝ առաջին հերթին Ուկրաինայում, ապա Մոլդովայում, ենթադրաբար նաեւ Վրաստանում եւ Հայաստանում: Ըստ մեթոդաբանությանը մոտիկ կանգնած աղբյուրների, այդ եւ նախկին խորհրդային այլ երկրներում ռուսական ազդեցության կրողներն ու սարածողները հիմնականում սեղանակալ օլիգարխներն ու կոռուպցիոններն են, որոնք հարստանալու, փող լվանալու, իրենց ազդեցությունն ու իշխանությունը դառնալու համար կախվածություն ունեն ռուսական բարյացակամությունից: Իսկ վերջինս այդ բարյացակամությունն օգտագործում է ռազմաֆաղափարակային իր ցանցերի համար: Այլ խոսքով՝ Սառը լայնաբեր ցարկանակվում է բոլորովին նոր դրսեւորումներով՝ զարգացմանը փոխարինելով ազդեցության գոտիների դառնալու համար ու ծավալմամբ, ինչի նկատմամբ ենք դառնում նաեւ մեր սարածածրանում՝ դեղի Մեծավոր ու Միջին Արեւելք Ռուսաստանի ծավալումներով, իսկ հակադիր կողմից՝ իրեն չենթարկվողներին լայնաբեր ազդեցությունը խեղձացնելու ֆաղափարակային, որը Մ. Նախագահները կիրառում է Իրանի եւ այլ երկրների նկատմամբ:

Անուշտ, յուրաքանչյուր երկրի համար, այդ թվում մեր երկրի, կարեւորագույն խնդիր է կոռուպցիայից ու դրա գլխավոր հենարանը հանդիսացող օլիգարխիայից օր առաջ ձեռքազատվելը, որը լայն է լինի որեւէ կառավարության, այդ թվում՝ մեր իշխանությունների ինքնառաջադրանքը, անկախ դրսի միջամտություններից, նույնիսկ նյութական «ֆաղափարակից», որը, ինչպես կեսնենք հետագա տղերում, բնավ էլ «մարդասիրական» կամ «ֆաղափարակային» ներհանումներ չունի: ➔2

Ցավով ու զարմանքով

ԵՐԱՆԻ ՏԵՐ-ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Ցավով եւ զարմանքով իմացա, որ Հայաստանի Մշակույթի նախարարությունը կամ թե՛ չգիտեմ ինչպես է այն այսօր կոչվում,՝ Հայաստանի մշակույթը սնորհնող ղեկավարները, դադարեցրել է «Ազգ» թերթին իր նվազագույն աջակցությունը, որ հազիվից թողին երբևէ լայնաբեր (եւ չէր էլ բավարարում): Եվ այն լայնաբերանությամբ, որ, իբր թե, օգնություն կամ նպաստ սրվում է միայն զուտ մշակութային գործունեություն ծավալողներին: Այստեղ է, որ մարդու զարմանքն ու սարակուսանքը գունարկում են իրար:

Բանն այն է, որ «Ազգ» օրաթերթը ավելի քան քսան տարի առաջ ստեղծեց իր ծավալուն մշակութային ներդիրը՝ «Ազգ-Մշակույթ» խորագրով: Այն ժամանակում էր ամեն արժանի ու ներ մոտ քառասուն մեկնագիր էջի ծավալ: Բազմաթանկեղ սարվա արժանիքների թվով եւ կատարած մեկ արժանիքի հրաշարակունքների ամբողջական ծավալը՝ ավելի քան, ես ամենամոտիկս եմ ասում, հազար էջ: Սա երբեք հասնող զրի ծավալ է: Ներդիրը հնարավորություն էր տալիս ֆունկցիոնալ-վերլուծական, տեսական եւ բանավիճային ծավալուն հոդվածներ տպագրելու:

«Ազգ-Մշակույթ» ներդիրը էջերում իրենց հոդվածներն են տպագրել (եւ տպագրում են) մշակութային աստիճանի գործող զրեթե բոլոր նշանավոր դեմքերը՝ գրողներ, գրականագետներ, թատերագետներ, երաժշտագետներ,

արվեստագետներ, մշակութաբաններ... Այդ հոդվածների մեծ մասը արժանի էր առանձին գրքով տպագրվելու: Եթե «Ազգ» օրաթերթը միջոցներ ունենար եւ կարողանար ամեն հաջորդ տարում տպագրելու նախորդ տարվա լավագույն հոդվածներն ու հրաշարակունքները ընդգրկող ժողովածու՝ «Ազգ-Տարեգիրք», ապա այսօր մենք կունենայինք առնվազն վաթսուս հասարակագիտական խառնուրդի հոյակապ շարք:

Նկատելի է, որ 2000-ական թվականներին թեթեւ գրական ամսագրերը կային, բայց դրանք այլևս չունենին նախկին հարգն ու վարկը: Օրինակ, «Նոր» ամսագիրը տպագրվում էր միայն երկու հարյուր օրինակ, եւ որեւէ օրինակ չէր վաճառվում: Ասածս լայնաբեր խոսքով իրողությունն է փաստ: Միայն ամսագրում հրաշարակունք

ունեցող հեղինակներն էին գալիս օրինակներ խնդրելու: Ամսագիրը հիմնականում զանազան գրածոների եւ ասեմախոսության (դիստրեսցիա) լայնաբերանողների հրաշարակունքների աղյուսակն էր: Ուստի եւ հասկանալի է, որ մշակութային գործիչների մեծ մասը ձգտում էր իր գրությունները հրաշարակելու անհամեմատ մեծ տպագրական ու լայն լսարան ունեցող «Ազգ» թերթի «Ազգ-Մշակույթ» ներդիրում: Եվ հերթ էր գոյանում, երբեմն մարդիկ ամիսով ստասում էին իրենց հոդվածի հրաշարակունքը:

Շատ ուշագրավ, իմաստալից ու հետաքրքիր է, որ մեր մշակութային մի շարք նշանավոր դեմքեր՝ ինչպես, օրինակ, Կարոյան Սուրենյանը եւ Լեւոն Հախվերդյանը, գերադասում էին տպագրվել միայն ու միայն «Ազգ-Մշակույթ» ներդիրում: ➔7

Կոռուպցիայի դեմ լայնաբեր կուսակցական փոսայով

ՄԱՐԻԵՏԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Ազգային ժողովի ֆունկցիոնալ եւ փոփոխությանը ձեռավորված կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի առաջին իսկ գործողության արդյունքում դուրս լողացին այն հակասությունները, որոնք առկա էին արդեն օրենքում՝ հենց սկզբից փաստորեն բուռն դարձնելով այս հանձնաժողովի շուրջ կրեթը: Հանձնաժողովի 5 անդամները նախագահ ընտրեցին «Լուսավոր Հայաստան»-ի ներկայացուցիչ Հայկուհի Հարությունյանին: Հաջորդեք «Իմ ֆայլի» թեկնածու Էդգար Շափրյանի հրաշարուն հանձնաժողովի անդամությունից առհասարակ: Հանձնաժողովի անդամներից 3-ի «դեմ» ձայները

ստանալով՝ նա անհնար էր համարել առիթահանման այդ կառույցում: Ասեմք, որ նա բարձրաստիճան անձանց էթիկայի հանձնաժողովի անդամ էր մինչ այս, որի իրավահաջորդն է համարվում նորաստեղ կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովը: Էդգար Շափրյանը բացատրել էր, թե հանձնաժողովի անդամների մեծամասնությունն անվստահության թարազանում իր առիթահանման զի տասնեակներում: Այսինքն հենց առաջին փորձությանն այս հանձնաժողովը չհիմնացավ, հիմա հավանաբար «Իմ ֆայլը» նոր թեկնածու է առաջադրելու Աժ-ին:

Մի կողմից կարող է թվալ, որ հանձնաժողովի նախագահի՝ իշխող մեծամասնությունից չլինելու թարազան լավ է, կառաջադրելու

դեմների եւ հակակոռուպցիոն մեխանիզմը, ընդդիմադիր փոսայով հանձնաժողովի նախագահ ունեցող կառույցը կզստի իշխող լայնաբերանողների՝ օրենքները շրջանցելու փորձակը: Մանավանդ՝ Հ. Հարությունյանը միակն էր հանձնաժողովի մյուս անդամների մեջ, որ հանրային սեկտորում նույն ժողովը գործով էր զբաղվել: Մյուս կողմից՝ այս հանձնաժողովը կրողն է լինելու գործող կառավարության ֆաղափարակային, իսկ կոռուպցիայի դեմ լայնաբեր այս կառավարությունն իր գերակա խնդիրն է հայտարարել, ու կառավարությունը կազմող ուժին է ընտրող վստահության մեծ փվե սվել, որ այդպիսի առանցքային լայնաբերանում նրա ունեցած մարդկանց վստահի: ➔4

Թուրքական իշխանությունները հազիվ թե հրաժարվեն Հայոց ցեղասպանության ժխտողականությունից էջ 2,3

Արևելա-արևմտյան կոմիտասի վարդապետ եւ Հովհ. Թումանյան էջ 6

ՅԱԿՈՒ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

Ճոյցերու տենդը

Ամբողջ աշխարհը բռնկած է ցոյցերով: Տասնեակ երկիրներու ու մեծ թիւով քաղաքներու մէջ ահռելի ցոյցեր են, ընդհանրապէս ոչ խաղաղ: Կասաղի ցոյցերը, որոնց մասնակիցները ընդհանրապէս երիտասարդ տարրն է, անցեղիսալի կերպով, օրերով, նոյնիսկ շաբաթներով փողոցներն են ու անհանգիստ, ցուցասալխակներ բռնած կոչեր կ'ընեն, կը բողոքեն, կը ընդդիմանան ներկայ վարչակարգերուն եւ փոփոխութիւններ կը պահանջեն: Իրաք, Իրան, Չեխիա, Ֆրանսա, Գերմանիա, Սոմալի, Գոնկոն, Պարագուայ, Պոլիվիա, Շրի Լանկա... եւ անուրից Լիբանան, որ մեզ աւելի կը հետաքրքրէ, քանի որ արեւելի արեւմտէն է ու հարազատ:

Իրաքի մէջ, կառավարութեան փոփոխութիւնը պահանջող կասաղի ցոյցերը ամենաարիւնալիւնն էին, քանի որ հարիւրաւոր զոհեր խլեցին: Իրանի մէջ անակնկալ կերպով սկսած ցոյցերը զոհեր չունին, քանի որ վարչակարգը լայն ալ առիթ տուող չէ ցոյցերու, երկրի խիստ ռեժիմին դասձառով, սակայն վառելիքի անակնկալ թանկացումը (300 %) ժողովուրդը փողոց հանած է: Արդէն տարի մը անց, որ Սոմալիան հանգիստ չէ Քաթարի հայրենասիրական պահանջներուն դիմաց: Չեխիայի ցոյցերը ազգային խնամքով տեսնուած դէպք են: Գոնկոնի մէջ ալ ամիսներ է ի վեր կասաղի ցոյցեր են, երեւի կ'ուզեն վերադառնալ իրենց նախկին վիճակին՝ Մեծն Բրիտանիոյ սփրապետութեան սակ:

Տեղ մը հարցը քաղաքական բնոյթ ունի, ուրիշ տեղ մը՝ ընկերային. այլ տեղ՝ սննդական: Մէկ խօսքով, իւրաքանչիւր փորի ցաւ մը ունի: Սակայն Լիբանանինը սովորական փորի ցաւ չէ, Լիբանանինը «խաղցեղ» է, Լիբանանի ցոյցերը քաղաքական «խաղցեղ» դէպք են, որ ամբողջ սասնամեակներ է ի վեր կը կրծէ երկիրը ու կը փստցնէ: Լիբանանի ցոյցերը, իմ կարծիքով, ներկայիս տեղի ունեցող ցոյցերուն ամենաարդար, ամենաիրաւասու եւ ամենակենսական ցոյցերն են՝ երկիրը փրկելու համար կուսակցական եւ համայնային ղեկավարներու սփրապետութենէն, որոնք թալանեցին երկիրը, միլիարներ դիզելով օտար դրամատուներու մէջ, որոնք աղքատացուցին ժողովուրդը եւ «Միջերկրականի հարսը» (արաբական մյուս երկրներուն այդպէս է կոչուած Լիբանանը: Տ.Խ.) վերածեցին արտաքին փայտու, իսկ ներքինը փսած ու նեխած: Երկիր մը, որ 21-րդ դարու մէջ ելեկտրական հոսանքի թափանք կը ստանայ ու ժողովուրդը ահագին գումար կ'յարկուի, որոնք սեփական ելեկտրիկ սարքերու սարքերու տրեւում գործունէր լեցնէ: Նոյնը՝ ջուրի պարագային: Գետերով եւ աղբիւրներով հարուստ Լիբանանը խմելու ջուր չունի: Խեղճ լիբանանցի օրապահիկ մը արդարեւ խմելու համար կ'եմք մաքուր լուռ մեծամասնութեան մէկ մասնակը դարձած էր, մինչեւ որ վերջապէս դառնալով լուրջ ժողովուրդ, դուրս ելաւ իր կաշիքն, ահաւասիկ, արդէն ինքն ինքն շաբաթներ է ի վեր: Երկիր մը, որուն ձալակազարդ օտար ղեկավարներ տիրանալու տիրանալու եւ առաջակներու խումբ մը, որ անոնց գործակալներն են, հնարաւոր չէր որ չհասներ այս օրուն:

Թէեւ Լիբանանի մէջ ցոյցերը սովորական երեւոյթ են, քանի որ արեւմտափոփոխները կը կազմակերպեն զանոնք, սակայն այս վերջինը երբէք չի նմանիր նախորդ մանր-մունր ցոյցերուն: Առանց քաղաքական-կուսակցական թեմաներու, առանց կրօնական թափանքի, առանց որեւէ դասձառի, որ կրնար զսպանակել դրոշմակցները, բոլորը անխիտ, միակամ փողոցներ լեցուցած են, առանց որեւէ անդամաւորման արարի, առանց ղեկավար կամ ժողովրդական սեփականութեան վնաս հասցնելու:

Անուրից ներկայ ու նախկին իշխանաւորներուն հաճելի չեն այս ցոյցերը, քանի որ անոնք իրենց աթոռներէն ու հեղինակութեանց ոլորտներէն չեն ուզեր զրկուիլ, սակայն արդէն դանակը ոսկորին հասած է եւ կարծես թէ ժողովուրդը տիրանալու չի հաճարի, մինչեւ իր պահանջները չի ազդարարուի:

Լիբանանը սովորական երկիր մը չէ, իր փոփոխութեան հակառակ աշխարհի ցաւ մը մեծ ղեկավարութեանց կիզակցէն է ու այդ երկիրներուն խոհանոցները օրն ի օր կը գործեն, որոնք իրենց ցաւերը չկորսնցնեն Լիբանանի մէջ: Արդէն ֆրանսան իր մարդը դրկեց, լուծում մը գտնելու միջամտելու համար, սակայն ձեռնուձեռն վերադարձաւ:

Ժողովուրդը կ'ստանայ ստանումներէն, որոնք ընտրապայքարի սահմանը չեն անցնիր: Այս անգամ ընկերական չկայ, կ'ըսեն: Ես կը հաւատամ ժողովուրդին:

Հայաստանը ամերիկյան եւ ռուսական օլիգարխիաների միջեւ

1 Դա հասկանալու բացահայտելու Կոնգրեսի իմիջնակարգ լուսնուները ընթացում: Փաստորէն նախագահ Թրամի գործարարին-բիզնեսային քաղաքականութիւնը Ուկրաինայում սկսել է դեռեւս մասնաւոր ամսին, երբ նրա կարգադրութեամբ դաստիարակուող հեռացվել է այդ երկրում ԱՄՆ-ի դեսպան Մարի Զովանովիչը, նույնիսկ ղեկավարուող Պոմպեոյի կազմին հակառակ: Մարի Լուիզ Զովանովիչի պաշտօնակատարութեանը բնագիծ էլ չի եղել ձաւակի հարց: Ինչպէս զարգացել է վերոհիշուած լուսնուները, Թրամի նոր քաղաքականութեան համար նա եղել է իսկական խոչընդոտ՝ որոշեց մի անձնավորութիւն, որը իր ծառայած երկրներում, ինչպէս Հայաստանում 2008-2011 թթ.ին (ի դեպ՝ շատ խնդրահարուց միջանկյալութիւններով հասկանալի), այնպէս էլ Ուկրաինայում, եղել է ռուսամեծ գործիչների դեմ պայքարի առաջամարտիկ: Հավանաբար նա ոչ միայն դեմ է եղել Թրամի գլխավոր մրցակից Ջո Բայդենին ու նրա որդու ուկրաինական կոռուպցիոն գործունէությունը բացահայտելուն, այլեւ Թրամի որդեգրած արտաքին նոր քաղաքականութեանը իր սկզբունքային ընդդիմութեամբ: Որքանով սկզբունքային՝ կասկածելի է անուրից, սակայն նրա ռուսաստանցիական հարցում կարող ենք կասկածներ չունենալ:

Արդարեւ, Կոնգրեսի իմիջնակարգ լուսնուներից հետո միջազգային մասնավոր հրապարակվեցին բացահայտումներ, ըստ որոնց Զովանովիչի եւ այլ դեսպանների հիմնական մտահոգությունը եղել է ոչ թէ հակակոռուպցիոն ու հակաօլիգարխիական պայքարը, այլ այդ պայքարի միջոցով սկսել երկրները ռուսական ազդեցությունից զերծ պահելու խնդիրը: Իսկ այդ բացահայտումների հաջորդ երեսն էլ այն է, որ Մոսկվայում իր ազդեցությունը նույն երկրներում փորձում է պահել հեղձ օլիգարխիկ շրջանակների եւ ղեկավար կոռուպցիոնական գործիչների միջոցով:

Այլ խոսքով՝ ռուսական ղեկավար օլիգարխիան ընդդեմ ամերիկյան ռազմարդունաբերական օլիգարխիայի, կամ ընդհակառակը:

Վերոհիշուած փաստերը հսկարեն ցույց են տալիս, թէ ազդեցության եւ հակազդեցության համար մեծ ղեկավարների պայքարը որքան վստահավոր է մեր երկրի, նրա անկախ եւ գերիշխան կարգավիճակի համար:

Կարող ենք հաղթահարել այդ վստահութիւնը: Այս հարցին թող մեր իշխանութիւնները պատասխանեն:

ՅԱԿՈՒ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

Թուրքական իշխանությունները հազիվ թէ հրաժարվեն Հայոց ցեղասպանության ժխտողականությունից

Մտում է սպասել, որ թուրք երիտասարդությունը վերանայի ժխտողականության նկատմամբ իր դիրքորոշումը

ՅԱԿՈՒ ԶԱՔՐՅԱՆ

Թուրքագետ

Նոյեմբերի 26-ին Անկարայում Թուրքիայի նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի գլխավորությամբ գումարվեց Ազգային անվտանգության խորհրդի հերթական նիստը: Դրա ավարտին խորհուրդը հաղորդագրությամբ հասարակայնությանը տեղեկացրեց, որ նիստում քննարկվել են Սիրիայում տարածված իրավիճակին, ռուսական S-400 հակաօդային զենքային համակարգերին եւ ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների թալանի հոկտեմբերի 29-ին, Թուրքիայում հանրապետական կարգերի հռչակման օրն ընդունած Հայոց ցեղասպանության բանաձեւին առնչվող հարցեր:

Սիրիայի առնչությամբ խորհուրդը որոշել է Եւրոմիջուկի ռազմական գործողությունները, քանի որ դեռ արմատախիլ չեն արված փորձեր ահաբեկիչները հյուսիս-արեւելյան Սիրիայում: Միջազգային դրամից մեկ օր առաջ զբաղմունքի մասին Թուրքիայի նախարար Զուլայի Աֆարը, թուրքական հանրային հեռուստատեսությամբ ի լուր աշխարհի հայտարարել էր «Խաղաղության աղբյուր» գործողությունների դադարեցման մասին: Աֆարն անվտանգության խորհրդի անդամ է: Եթե այդ խորհուրդը նրա հայտարարությունից մեկ օր հետո տրամադրեւ հակառակ որոշում է կայացնում, ապա այդ որոշումը ղեկավարելու համար ԱՄՆ-ի առաջին գազաթափող ընդունաչափ ազդանշան անդամ երկրներին, որ Սիրիայի ֆրակային ինքնապաշտպանական ուժերին ճանաչեւ որոշեւ ահաբեկիչներ: S-400 համակարգերի առումով խորհուրդի նիստում որոշվել է Եւրոմիջուկի ֆինանսավորումը ամերիկյան կողմից համատեղ կազմակերպելու համաձայնագրով, որի կազմում են երկու երկրների առաջին գերատեսչության ղեկավարներն ու զբաղմունքի մասին նախարարները: Ինչ վերաբերում է Ցեղասպանության բանաձեւին, ապա Ազգային անվտանգության խորհուրդը դրա առնչությամբ էլ դասադարձ է Ներկայացուցիչների թալանին:

Հիշեցման կարգով նշենք, որ ՀՀ վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանը բանաձեւի առթիւ հենց ընդունման օրը ողջունել էր Ներկայացուցիչների թալանին: Նոյեմբերի 25-ին նա արդեն Իսախանյան վերսին անդամարձակ այդ հարցին եւ Corriere della Sera թերթին սկսած հարցազրույցում խոսեց նաեւ առանց նախադասարարի Թուրքիայի հետ դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելու Հայաստանի զբաղմունքի մասին, ընդգծելով որ Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հայկական ջանքերը չեն խոչընդոտում դրանց հաստատումը եւ, նկատի ունենալով Ներկայացուցիչների թալանի բանաձեւը, ավելացրեց. «Այդ ճանաչումը լայն կարեւոր գործընթաց է, որն անհրաժեշտ է ոչ թէ իրենց հետ մեր հարաբերությունների, այլ ցեղասպանությունների գլոբալ կանխարգելման համար»:

ՀՀ վարչապետի զբաղմունքը իսպախական թերթի հարցերին խելամիտ էր եւ հավասարակշիռ: Նա Թուրքիայի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների մասին խոսելիս, ի տարբերություն նախորդ ղեկավարների, չէր մասնատում, թէ Ցեղասպանության ճանաչումը զբաղմունքի մասին չէ, որ չօրինակապես դիվանագիտական հարաբերությունների համար Հայաստանին առաջարկվող 3 նախադասարարից առաջինը. «Չհիշատակել 1915-ի մասին»: Այսինքն ՀՀ վարչապետը մասնատում է, որ Հայաստանը, անկախ Թուրքիայի հետ հարաբերությունների կարգավորման ընթացից, հետամուտ է լինելու Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման ջանքերին: Հենց դրանով է տարբերվում Փաշինյանի կարգավորման

դաստաստականությունը իր նախորդների դաստաստականությունից, իսկ դա Թուրքիայի նկատմամբ որդեգրված դիրքորոշման էական փոփոխությունն է:

Փաշինյանը մինչ այդ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման իրողությունը ԱՄՆ-ում աղավաղելու փորձի համար խոստրեւ քննադատել էր նաեւ Էրդողանին: Ի դեպ Էրդողանը այդ նույն նկատառումով քննադատության է ենթարկվել Թուրքիայում: Այդ ընթացքում Սենատում 2-րդ անգամ արգելափակվել է Հայոց ցեղասպանության ճանաչման բանաձեւի քննարկումն ու փլեթարկումը: Առաջին անգամ արգելափակվել էր Լիմսի Գրահամի վեոյով, ընդ որում՝ նոյեմբերի 13-ին, Էրդողանի Սոյիսակ սանը նախագահ Դոնալդ Թրամիի հետ հանդիպման օրը,

իսկ երկրորդ՝ նոյեմբերի 22-ին, ինչպէս վկայում է «Յուրիիթերը», հանրապետական սենատոր David Perdue-ի նախաձեռնությամբ: Հարկ է նշել, որ անկախ արգելափակումից կամ արգելափակման նախաձեռնություններից, Ցեղասպանության ճանաչման բանաձեւը մնում է Սենատի օրակարգում, չի հանվել, զարգաղես հետաձգվել դրա քննարկումն ու փլեթարկությունը, զբաղմունքային փլեթարկումն ու փլեթարկությունը, իսկ նախորդի վեոյով, թէ զաւիտ հարմար չէ: Ի դեպ, Սենատում որեւէ բանաձեւ արգելափակելու համար մեկ սենատորի վեոյն բավական է:

Համեմայն դեպք Ցեղասպանության բանաձեւը թէ Սենատի օրակարգից էլ հանվի, միեւնույն է՝ Հայոց ցեղասպանությունը ԱՄՆ-ում ճանաչված է խորհրդարանի մակարդակով, քանի որ Ներկայացուցիչների թալանը երկրում ունի օրտադիր մարմնի կարգավիճակ: Հայաստանում ունեւ Հայոց ցեղասպանության բանաձեւի ընդունումն այդ թալանում զբաղմունքային փլեթարկում են Թուրքիայի նկատմամբ այնտեղ տարածվող զայրույթով: Ըստ երեւոյթին այդ զայրույթը ոչ այնքան Թուրքիային, որքան Էրդողանին է ուղղված: Սակայն չմոռանալ, որ Ցեղասպանության բանաձեւի ընդունման օրը Ներկայացուցիչների թալանը ընդունեց նաեւ Թուրքիայի դեմ զբաղմունքային կիրառելու օրինագիծը: Զանի որ դրա 11-րդ հոդվածը շեղադրուող էր Էրդողանի, նրա տիկնոջ եւ ընտանիքի մյուս անդամների ունեւ քանակները քանակային հաշիվները բացահայտելու եւ սառեցնելու խնդիրը, ինչը Էրդողանին կարգի հրավիրելու ավելի քան ազդեցիկ լծակ է, ուսի ճիշտ չէ Ներկայացուցիչների թալանի Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու որոշումը զբաղմունքային զայրույթով կամ գերազանախել զայրույթի դերը ճանաչման գործում: Ի վերջո օրը 50 նահանգ ԱՄՆ-ում արդեն ճանաչել է Ցեղասպանությունը, կնքանակի ճանաչումն հասունացել է:

Ինչ վերաբերում է Թուրքիայում Էրդողանի հասցեին հնչած քննադատություններին, դրանք իհարկէ հասունեւ են սահմանափակված առանձին լրագրողներով եւ գործիչներով: Օրինակ, ընդդիմադիր ժողովրդա-հանրապետական եւ «Լաւ» կուսակցությունները, քննադատելով դեռ մի կողմ, Հայոց ցեղասպանությունը քննադատելու նկատմամբ միանգամայն փաշարում են Թուրքիայի նախագահին, որքան էլ լարված լինեն վերջինի հետ նրանց հարաբերություններն ու դրանց ընթացիկ կանխորոշի փոխադարձ անհամադրուողականությունը: 3

ՄԱՆՈՒԿ ԱՐԱՄՅԱՆ

Ի՞նչն ենք «դահելու» 2020 թ.-ի բյուջեում
Եվ ինչպես իրար չեն համապատասխանում իրականությունն ու վարչապետի բերած քվերը

Հայաստանում բյուջեներին անվանում
սալու սովորությունը նոր չէ՝ «սոցիալա-
կան», «դահողական», «զարգաց-
ման» եւ այլն: Հիմա էլ նոր անվանում՝
«հեղափոխական»: Այնպես է, որ «հե-
ղափոխական» բերնը բերես կարու-
նակի դահողականի փոխարեն Փա-
շինյանն ու նրա Երզնկայան են իշխանու-
թյան գլուխ: Նման բեռնափակ բնորո-
շումներ սրվում են մեր կյանքի բոլոր ոլոր-
տերում, անգամ սնեստությունում, որտեղ
«հեղափոխություն» բառն ուղղակի վա-
նող է: Ինչու է:

Տեսնենք, թե ի՞նչ ասել է հեղափոխա-
կան բյուջե եւ ի՞նչ է այն:

«2018 թ. հեղափոխության Երզնկայան, երբ ես դեռ ՀՀ վարչապետ չէի, հայաստանի
են հրապարակային, որ մեկ-երկու տարվա
ընթացքում ՀՀ բյուջեն ղեկավարվում է ավելանա
30-35%-ով. սա եղել է հեղափոխության
խոստումներից մեկը: Հիմա, 2020թ. դեպ-
կան բյուջեի նախագծում 2018 թ. համե-
մատ եկամտային մասը գերազանցում է
27.4%-ով, եթե սրան գումարում ենք նաեւ
2018 թ. ընթացքում բյուջեի գերակատար-
ման ցուցանիշները, որոնք արդեն 62 միլի-
արդով գերակատարված են, ուրեմն բյուջեի
աճը կազմում է 33%, իսկ, եթե սրան ավե-
լացնում ենք այն բյուջեային կորուստները,
որ մենք մեր որոշումների արդյունքում ունե-
ցել ենք, մեր աճն արդեն իսկ կազմում է
35%: Սա ուղիղ դասասխան է այն հար-
ցին, թե արդյո՞ք այս բյուջեն հեղափոխա-
կան է: Այո, այս բյուջեն հեղափոխական
է, որովհետեւ ճգնաժամ իրագործումն է այն
խոստման, որը ես անձամբ հնչեցրել եմ»,
սա 2020 թ.-ի դեպկան բյուջեին սված
Նիկոլ Փաշինյանի բնորոշումն է, որի մա-
սին նա հայաստան է խորհրդարանում
բյուջեի նախագիծը ներկայացնելիս:

Ի՞նչն է նպատակն այս տարվա
բյուջեի բարձր եկամուտներին

Անդրադառնալով սրան, նախ հարկ է
նշել, որ մինչ վարչապետ դառնալու խոս-
տումն այլ է եղել՝ բյուջեի եկամուտները
մեկ երրորդով ավելացնելու առկա հնա-
րավորության եւ այն իրականացնելու
մասին: Հնարավորություն, որն ըստ Նիկոլ
Փաշինյանի, ինքը ղեկավարել է իրականացնել
այսպես կոչված «թափանցիկ» գումարը
դեպկան բյուջե վերադարձնելու հա-
շին: Այդ հայաստանում ինչու տարի

անց տեսնում ենք, որ դեպկան բյուջե
չի համարվել այդպիսով, որքանով
հայաստանում էր մինչ այդ եւ «թափա-
կան» մասին նրա դասակարգումներն ու
մարդկանց ներկայացրածը հեռու են ի-
րականությունից:

Այս տարվա արդեն հոկտեմբեր ամսվա
հարկային եկամուտների հրապարակու-
մից դարձ դարձավ, որ 10 ամիսների հա-
մագումարով 2019 թ.ի դեպկան բյու-
ջեի հարկային եկամուտները միայն մոտ
20 տոկոսով են ավելի 2018 թ.ի նույն
ժամանակահատվածի հարկային եկամուտ-
ներից: Ընդ որում, այս տարվա ընթաց-
քում դեպկան բյուջեի համարված
է նախորդ տարվա ցուցանիշը գերա-
զանցելուն էադեն նույնպես է ավա-
նեցնումների կտրուկ ավելացած նե-
րուծումից ստացված հավելյալ մոտ
50 մլրդ դրամ հարկային մուտքերը, ո-
րոնք մինչեւ տարվա վերջ ավելանալու
են: Սակայն, եկող տարի դրամն այլևս
չեն լինելու:

Հիշեցնենք, որ խոսքը նախորդ իշխա-
նության կողմից, Հայաստանի՝ ԵԱՏՄ
մտնելու ձեռք բերված այն դաշնամա-
վորվածության մասին է, ըստ որի, Հա-
յաստանը կարող է նախկին՝ ավելի
ցածր մասնադրույթներով մեքենաներ նե-
րուծել երրորդ երկրներից: Դրա շնորհիվ,
ԵԱՏՄ այլ երկրներից, որոնք չունենին
մյուս արտոնյալ ժամկետ, այս տարվա
ընթացքում Հայաստան են գալիս մեր եր-
կիր զանգվածաբար ներմուծված ավա-
նեցնումներ գնելու, քանի որ վերջիններս
անհամեմատ ավելի էժան են: Դրանով
համոզված է, որ այս դահին 20 տոկոսով
ավելի եկամուտներ ունենալու փոխ
տարի:

Ի դեպ, նույն ելույթի ժամանակ դե-
պկան բյուջեի եկամուտների մասին
խոսելիս, Նիկոլ Փաշինյանը մեկ այլ
բան էլ էր ասում. «Այո, այս 30 տոկոսա-
նոց տեղը մենք ղեկավարում ենք: Կա-
րող ենք արձանագրել, որ 30 տոկոսա-
նոց տեղը այս դահին գոյություն
չունի, որդեգրված այն «դահենք» կամ
չդահենք»:

2020 թ.ի բյուջեի
համեմատությունը 2018 թ.-ի
բյուջեի հետ

Հիմա բուն դեպկան բյուջեի եկա-
մուտների ցուցանիշների մասին: Դեռ մի
կողմ թողնենք այն հանգամանքը, թե ինչ-
դեպ են համեմատում կատարված բյու-
ջեն դեռևս նախագիծ բյուջեի հետ:
Այնուամենայնիվ, տեսնենք, թե համեմա-
տությունը որքանով է համապատասխա-
նում իրականությանը:

2018 թ.-ի բյուջեի եկամտային մասը,
դաստիարակված վիճակագրության վերջ-
նական ցուցանիշներով, կազմում էր մոտ
1 տրլն 341 մլրդ դրամ: 2020 թ.-ի դեպ-
կան բյուջեի նախագիծը եկամուտները
դեպկան է կազմում 1 տրլն 697 մլրդ դրամ: Տո-
կոսային ցուցանիշը հաշվարկելու
դեպկան կեստեսնենք, որ 1 տրլն 341 մլրդ
33 տոկոսով ավելանալու դեպկան
2020 թ.-ի դեպկան բյուջեն կկազմի
ոչ թե 1 տրլն 697 մլրդ, այլ 1 տրլն 783
մլրդ կամ 86 մլրդ դրամով ավելի:
Այսինքն, 1 տրլն 341 մլրդ ոչ թե 33 տոկո-
սով, այլ 26,5 տոկոսով ավելանալու դեպ-
կան է կազմելու մոտ 1 տրլն 697 մլրդ-ին:

Հետևաբար, հենց 26,5 տոկոսով է նա-
խատեսվում ավելացնել 2020 թ.ի դե-
պկան բյուջեի նախագիծը եկամուտ-
ները 2018 թ.ի դեպկան բյուջեի արդեն
կատարված եկամուտների համեմատ:
Բնականաբար, խոսել «ճգնաժամ» կա-
տարվող խոստման մասին չի կարելի:
Մեկ այլ հարց է, թե ինչու են կատարվում
2020 թ.ի բյուջեի եկամուտները:

Ինչ վերաբերում է վարչապետի մաս-
նակցած բյուջեային կորուստներին, որի
հետ միասին, նա արդեն 35 տոկոսով ա-

վելի 2020 թ.-ի դեպկան բյուջեի մասին
է խոսում, ադա դա ոչ այլ ինչ է, քան մե-
կատարանոց հայաստանություն: Ոչ մի
գումարային սվալ այդ կորուստների մա-
սին այդ ելույթում չի նշվել: Հետևաբար,
չենք կարող անհայտ թվին գումարել ինչ-
որ անհայտ թիվ եւ ստանալ կոնկրետ թիվ,
ինչպես միայն իրեն հայտնի ձեռով դա ա-
նում է վարչապետը:

Մարդկանց եկամուտների
ավելացման մասին
իրականությունը

Նույն ելույթում վարչապետը հայտնում է,
որ 230 հազար մարդկանց աշխատավարձը
բարձրանալու է: Խոսքը նվազագույն աշ-
խատավարձի 55 հազար դրամից 68 հազար
դրամ դառնալու արդյունքների մասին է:

Վերոնշյալ 230 հազարի գերակշիռ մե-
ծամասնությունը աշխատում է մասնա-
վոր կազմակերպություններում: Մեծ
հարց է, թե գործատուները ինչպես կվա-
րեն նրանց հետ: Չէ՞ որ նոր հարկային բեռ
է ավելանալու նրանց համար, ինչը հաս-
կարդես փոր բիզնեսը դժվարությամբ է
ընդունելու:

Այդ դեպքում կան ներկայումս նվազա-
գույն աշխատավարձ ստացող աշխատա-
կիցը ձեռակերպվելու է կես դրույթով եւ
ստանալու՝ լավագույն դեպկան նույն 55
հազար դրամը, ինչ մինչեւ բարձրացումը,
կան աշխատողներ են կրճատվելու եւ
նրանց աշխատանքի բեռը դրվելու է
մյուսների վրա, որդեգրված հնարավոր լինի
նրանց վճարել բարձրացած նվազագույն
աշխատավարձը եւ լրացուցիչ հարկային
դասավորությունը առանց սեփական
բիզնեսի համար հավելյալ ծախսերի: Ար-
դյունքում, մի կողմից ավելանալու է աշ-
խատողների աշխատանքային ծանրա-
բեռնվածությունը, մյուս կողմից ավելա-
նալու են գործազուրկները: Այսինքն, եր-
կու դեպքում էլ այս բարձրացումից դա-
կան արդյունք գործակալանում չի լինելու:

Այս ամենն արդեն իսկ որոշակի եզրա-
կացությունների հնարավորություն է սա-
լիս հասկանալու համար, թե իրականում
ի՞նչ է «հեղափոխական բյուջե» ասվածը:

2 Համեմատյան դեպք նույնների
13-ին Մոխրակ սանը նախա-
գահ Թամարի հետ հանդիպումից հետո
Երդողանը Մերիլենդում այցելել է ԱՄՆ-ի
հոգեբույժ կենտրոն ու ելույթ ունենալով
այնտեղ հույս է հայտնել, որ Մենաթը չի
կրկնի Ներկայացուցիչների դալաշի
սխալը: Ադա նա «Ամերիկայի ծայրի»
վկայությամբ ասել է. «Նրանք, ովքեր փոր-
ձում են նման որոշումներով ճնշում բա-
նեցնել մեր վրա, ուժ թե շուտ կհասկա-
նան իրենց սխալը: Մենք շարունակելու
ենք հետաձուլ լինել հարցը դասաբան-
ների հայեցողությանը թողնելու մեր դիր-
քորոշումը»: Միաժամանակ Երդողանը
«երեկվա դեպքում» է անվանել Հա-
յաստանին, այնուհետեւ ասել է, որ հայերը
մինչ այդ որդեգրված գաղթական թափառում
էին տարբեր երկրներում, Թուրքիայում
նմանադեպ թափառական կյանք վարե-
լիս դասադրված սեղանականության եմ-
թարկվեցին:

Հաջորդ օրն Երդողանին արձագանքել
էր ժողովուրդների դեմոկրատական կու-
սակցության դասաբանավոր Կարո Փայ-
լանը, ընդգծելով. «Հայերը բազմաթիվ
այլ ժողովուրդների հետ հազարամյակներ
շարունակ մտասկայաց կյանք են վարել այս
հողերում եւ մեզակույթ են ձեռավորել այն
բոլոր ֆաղափներում, որտեղ բնակվել են:
Այդ ո՞վ էր որդեգրված գաղթական թափա-
ռում: Գոհեն մի փչ խիղճ ունեցիր: Յեղասա-
ղանության փաստը ժխտող Երդողանը
ցեղասպանությունն է զարդարում»:

Նույնների 24-ին «panorama-news»
կայքէջում «Մի՞թե հայերը գաղթականներ
են» վերնագիրը կրող հոդվածով Երդողա-
նին արձագանքել է նաեւ Մելեք Զանգի-
լին: Հոդվածում հեղինակը գրում է.

Թուրքական իշխանությունները հազիվ թե ...

«Նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Երդողանի
ԱՄՆ կատարած այցի ընթացքում արտա-
սանած «Հայերը մինչ այդ որդեգրված գաղ-
թական թափառում էին տարբեր վայրե-
րում, Թուրքիայում նույնպես թափառա-
կան կյանք վարելիս ենթարկվեցին դա-
սադիր սեղանականության» մասին խոսքերը
հայերի մեջ ցիտոթմումն առաջացրին, սե-
ղիֆ սալով տարաբնույթ բանավեճերի:

Արդյո՞ք հայերն իրականում գաղթական-
ներ են: Գաղթական են կոչվում այն մար-
դիկ կամ մարդկանց խմբերը, որոնք վերաբ-
նակվելու նպատակով մի երկրից գաղթում
են մյուսը: Քոչվորները իրենց անասուններ-
ով եւ վրաններով մի սեղից սեղանական
մի կողմ թողած ֆաղափականությունը, անդ-
րադառնալու են «ովե՞ր են հայերը», «որ-
տե՞ղ է նրանց բուն հայրենիքը», «ո՞ր դարե-
րում են գոյություն հաստատել Անատոլիա-
յում եւ ի՞նչ ներդրումներ են ունեցել օսմա-
նյան եւ հանրապետական Թուրքիայում»
հարցերին: Ցավով, հայերի գոյության,
նրանց նպատակի, ներդրումների ու դասնու-
թյան մասին հիշողությունը ֆաղափական
նպատակներով ջնջելու, իսկ սեղանակա-
նությունից եւ մեծ աղետից հետո հայերի հան-
դեղ մեծադեպ ասելությունը սերմանելու
դասադրող մեքենա Անատոլիայի հնագույն
ժողովուրդներից հայերին կամ չենք ճանա-
չում, կամ էլ ճիշտ չենք ճանաչում»:

Այնուհետեւ Մելեք Զանգիլին հոդվա-
ծում նշում է, որ հայերի մասին հիշատա-
կել է դասաբանների հայր Հերոդոտոսը:
Ինչ վերաբերում է նրանց հայրենիքին, ա-
դա հեղինակը նշում է, որ դա Եփրատի
վերին հոսանքն է, որն որդեգրված կենտրոն

ներառել է Վանա լճի ավազանը, Արա-
րաս լեռան Երզնկայ, Արաբու եւ Արփաշայ
(Արփա) գետերի հովիտները, ձգվելով ա-
րեւմուտքում մինչեւ Ելյազիլ եւ Երզնկա:
«Հայերը» գրում է նա, իրենց երկիրը ան-
վանում են Հայաստան կամ Հայք, իսկ օ-
տարները՝ Արմինա կամ Արմենիա եւ այդ
մասին մ.թ. առաջ 510 թ. հիշատակել են
դարակական արձանագրությունները:
Այս տարածքը անսիկ Երզնկայում, հունա-
կան եւ լատինական աղբյուրներում
նույնպես Արմենիա է հիշատակվել, ա-
րաբները դա անվանել են «Երմենիյա»:
Մինչեւ 15-րդ դարի սկզբները այդպես
էին անվանում նաեւ թուրքական աղ-
բյուրները: Բյուզանդացիների, դարսիկ-
ների, արաբների, սելջուկների հարձա-
կունների հետեւանով հայերը ժամանա-
կի ընթացքում գաղթել են կենտրոնական
Անատոլիա: Դա նշանակում է, որ հայե-
րը չեն կարող լինել ֆոչվոր կամ գաղթա-
կան ժողովուրդ, նրանք իրենց մայր հայե-
նիքից գաղթել են տարբեր կայսրություն-
ների հարձակումների կամ նվաճողա-
կան ֆաղափականության դասադրող:
Զանգիլին հայերի հայրենիքը Եփրատի վե-
րին հոսանքն է, իսկ նրանց գաղթը կենտ-
րոնական Անատոլիա իրականացվել է 5
եւ 6-րդ դարերում, ուսի նրանք, որդեգր-
ված ժողովուրդ, Թուրքիայի արեւմտյան եւ
կենտրոնական Երզնկայում բնակու-
թյուն են հաստատել թուրքերից ցածր ա-
ռաջ»:

Վերջում հեղինակը հարգանքով է հի-
շում թուրքական մեքենային նպատակ
բերած եւ երկրի զարգացման մեջ ներդրում
ունեցած բոլոր հայերին եւ այս ամենի հա-

մար իր շնորհակալությունն է հայտնում ար-
դեն սակավաթիվ թուրքահայ համայնքին:

Չնայած անճշտությունների, Զանգիլին
մոտեցումները թուրքական իրականության
մեջ նորություն են, թերեւս դրա համար էլ
ղեկավար է գնահատել որդեգրված սեղա-
նադր: Ինչու՞ դա դաշնամարտի: Ըստ ե-
րեւոյթին՝ Ներկայացուցիչների դալաշի
Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու ո-
րոշումն ազդեցությամբ: Համեմատելով,
երբ Պալաշի որոշումը ֆնմարկվում էր
«Haberturk» հեռուստատեսությունում,
թեւեւ նշվեց, որ այդ որոշումը դասադր-
եցնող չէ Թուրքիայի համար, սակայն երի-
սասարդությունը, հասկարդես ուսանողու-
թյունը սկսում է մտածել. «Եթե ԱՄՆ Կոնգ-
րեսի Ներկայացուցիչների դալաշը այդ-
դեպի որոշում է ընդունում, ուրեմն մենք
հայերի նկատմամբ ինչ որ բաներ արել ենք:
Հիմա արդեն կարելի է ասել, որ Հայոց ցե-
ղասպանության ճանաչումը համասա-
րած բնույթ է ստացել ողջ աշխարհում»:

Թուրքական իրականության մեջ ավե-
լի քան նորություն էին «Haberturk-ի» Ել-
րանից հնչած այս տեսակետները: Թուր-
քիայի դեպկան իշխանությունները
հազիվ թե հրաժարվեն Ցեղասպանու-
թյան ժխտողականությունից, որքան էլ
սղառվեն դրա դիրքերը, սակայն Ցեղաս-
պանության միջազգային ճանաչման
գործընթացի հետագա ծավալումը հնա-
րավոր է, որ ստիպի թուրք երիտասարդու-
թյանը հետզհետե կասկածի տակ դնել
դրա ժխտման հավաստիությունը, մասնա-
կանոր ճանաչող երկրների թվին, թե-
կուզ խորհրդարանի մակարդակով, միա-
նում է ԱՄՆ-ը:

➔ **1** Իրոք հակասություն է, այն էլ մի ուրիշ կարգի, մանավանդ՝ ֆաղափական սկզբունքով կազմված ուժեր կառույց միջոց էլ ֆաղափական նյութափոխանմանության կնիքն է կրում իր ճակատին: Եւ հետո դակաս կարելու չէ այն, որ ինչ-որ կուսակցությունը չի կարողացել մյուսների մոտ անառարկելի հավանության արժանացող թեկնածու գտնել: Եթե զիջեց այդպիսի առանցքային ոլորտում, կամաց-կամաց կարող է զիջել նաեւ այլ դիրքերում: Մտայնություն է, որ գոյության իրավունք ունի:

Մի կողմ թողնենք, որ ընդդիմության ներկայացրած թեկնածուն է համակարգելու այս կարելու հանձնաժողովը, մի կողմ թող-

վոնայով դառնանայի կամ այս կամ այն խմբակցության դասգանձվորի հետ կապված հարցը ծածկադմբոց էր արվում վոնային հանձնաժողովականների ներքին համաձայնություններով: Հիմա, ասենք, եթե կոռուպցիայի խնդիր լինի ԲՀԿ-ականների ու նրա ղեկավարի հետ՝ ԲՀԿ-ի վոնայով կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի անդամ դարձածը կարողանալու է դուրս գալ իրեն ներկայացրած ուժի ազդեցությունից, դասնել ավանդույթը եւ ձեռք բերն ազատ աշխատել: Կամ՝ որ ԲՀԿ-ականները չենդվեն, ասենք եթե «Լուսավոր Հայաստանի» ղեկավարի դասգանձվոր հարազատները թաթախվեն կոռուպցիայի մեջ (ոչ ոք ստականոցն աղախովագրված չէ դրանից),

ֆաղափական ուժի վոնայով ներկայացված թեկնածուները, անցյալի համեմատ սարքերությունը որն է, կասեմ: Միայն թե չասեմ՝ օրենսդրություն անկախության երաշխիքներ կան, օրենքով է ամրագրված ֆաղափական չեզոքությունը, անձեռնմխելիության որոշ դասգանձվածություն ունի հանձնաժողովի անդամը, եւ այլն: Կամ թե՛ «կազմակերպված չենք ֆաղափական ուժի կամ դեպքում մարմնի կողմից ներկայացված լինելու հանգամանքով» եռանդագին բանավոր հավաստիացումներ՝ ժողովրդի լեզվով ասած «դադարի արելը» չենքքերեմ: Նկատի ունեցեմ նաեւ, որ ծայրից ծայր լսել եմ թեկնածուների ելույթները Ազգային ժողովում, նրանց ճեպական, մասամբ նաեւ դրակսիկ

Կոռուպցիայի դեմ դայֆար՝ կուսակցական վոնայով

Ենք այն դիտարկները, որ հայ հանրությունում կոմունալ են ՀԿ սեկտորից դասգանձվոր դարձածներին եւ կանգ առնենք այն թեմայի վրա, թե որքանով է նյութափոխանման անկախ կոնցիպ, այն էլ այնպիսի առանցքային դերակատարում նախատեսած հանձնաժողովում կուսակցությունների կողմից թեկնածուների առաջադրումը: Ի դեպ՝ Ազգային ժողովը կարծես թե կամաց-կամաց վերածվում է այլընտրանքային ֆունկցիան ծառայության՝ Ադրիայի դասգանձվոր իրադարձությունները ֆունդ հանձնաժողովի ստեղծմանը հետեւեց հանրադրույթային ոլորտը ուսումնասիրող հանձնաժողով ստեղծելու նյութափոխանման, հաստատ կլինեն նաեւ այս կարգի այլ նախաձեռնություններ: Խորհրդարանի կուսակցությունները ներքին մրցակցի են սկսել, թե ով ավելի լավ լծակներ ձեռք կգցի: Շուտով սարքեր հորինովի հանձնաժողովների կազմը կարող է գերազանցել ԱԺ դասգանձվորների թիվը, ու այս սիտի հանձնաժողովների՝ արդյունավետության կամ գործառնական նշանակության առումով նյութափոխանման արժանության թեմային կանդիդատներն մի այլ առիթով: Բայց ներքին դասգործությունների մի մասը նաեւ կարող է վերաբերել ԱԺ նոր հանձնաժողովներ ձեւավորելու մրցակցի:

դաստատվածությունից լավ տղավորություն են ստացել, բայց այդքանով լավ է, եթե մի ՀԿ եւ ղեկավարում կամ բանկի ինչ-որ փոքր բաժին, բայց ուրախյին փորձառության, ինչու չէ նաեւ կյանքի փորձի դակասը ոչնչով չեն օգնի եւ հանձնաժողովական երեխաներին՝ կոռուպցիոն գայլերի բազմափորձ ու բազմակեր ե-

հանձնաժողովի լուսավորյալ նախագահը՝ Հայկուհի Հարությունյանը կարողանալու է անաչառ լինել: Կամ նույն կերպ՝ կառավարության, բարձրագույն դասական խորհրդի ներկայացրած հանձնաժողովականները՝ **Լիլիթ Ալեքսանյանն** ու **Արամայիս Փաշինյանը** կարող են իրոք անկախ լինել, երբ կոռուպցիոն սխեմայում ներգրավված լինեն իրենց ներկայացնողները: Շատ ենք կասկածում:

Իսկ եթե այսպիսի հանձնաժողովի ստեղծումը եվրոպական դասավորությունների ցուցաբերելու սեղանով գեղեցիկ արտեսուար չի լինելու միայն, այդ դեպքում այն դեպք է ձեւավորել իսկապես անկախ, գործի որոշեցիկում, անգամ դասախոսական ոլորտի փորձառու մասնագետներով ու հասկապես առանց կուսակցական վոնայի:

Մինչեւ հիմա կասկածում ենք վարչապետ **Յուլի Աբրահամյանը** գլխավորում էր կոռուպցիայի դեմ հանձնաժողովն ինքն իր (իր ղեկավարած դասգանձվորի) դեմ էր դայֆարում, բայց մեծ սարքերություն չկա դրա ու հիմնկվա վոնավորման միջոցով դասգանձվորների կոռուպցիոն սխեմաների մեջ մտնելը դեպք է կանխարգելել իրենց դասկանած

րախում հայտնվելիս, ու վստահ չենք, որ նրանք այնքանից հեռուհանգիս դուրս են գալու՝ գործ ունենալով բազմամիլիոն դոլարանոց գործերի նեղ արտ, դրանց ֆունդային ու դասական գործընթացի՝ նույն-հան կոռուպցիոն հանրավորությամբ բազմափորձ ոլորտային դասական գայլերի հետ: Մի խոսքով՝ հույս, իհարկե, կաղվում է այս հանձնաժողովի հետ, բայց առանձնապես մեծ ու ընդգծված հույս չէ դա: Կարծենք կստանանք:

Եւ վերջում հիշեցնենք, թե ինչով է զբաղվելու այս հանձնաժողովը, իր 35 հոգանոց կազմը ձեւավորելուց հետո: Դեպք է կանոնակարգի, ստուգի ու վերլուծի բարձրագույն դասգանձվոր անձանց հայտարարագրերը, հետեւի նրանց վարչագծի՝ բարձրասիճան անձանց էթիկայի կանոններին համադասասխանությամբ, հայտնաբերի ռադիոնալ դեպքերը, այլ կանոնակարգումների ու սահմանափակումների ոճահարումը, ձեռք բերի եւ իրականացնի գույֆային եւ անձնական ոչ գույֆային իրավունքներ, դասարանում հանդես գա որդես հայցվոր ու դասասխանող, մասնակցի ոլորտի ֆաղափականության մեակմանը եւ այլն:

Ուղերձներ Բիջբեկից

2020 թվականի հունվարի 1-ից ՀԱՊԿ գլխավոր ֆարտուարի դասգործը կզբաղեցնի Բելառուսի ներկայացուցիչ Սանիսլավ Զաքը: Այս մասին Բիջբեկում ՀԱՊԿ գագաթաժողովի ժամանակ հայտարարել է կազմակերպության գլխավոր ֆարտուարի ժամանակավոր դասգանձվորսար **Վալերի Սեմերկովը**: Հիշեցնենք, որ Հուրի սաչասուրովին հետ կանչելուց հետո հենց Սեմերկովն էր ղեկավարում ՀԱՊԿ-ը՝ մինչեւ ռոսացիոն ղեկավարման փոխանցումը Հայաստանից Բելառուսին:

Վարչապետ **Նիկոլ Փաշինյանը**, Բիջբեկում մասնակցելով Հավաքական անվանագրության դայմանագրի կազմակերպության անվանագրության խորհրդի միսիոն, նշել է, որ Հայաստանը մտադիր է այսուհետ եւս Եւրոնաակել իր ներդրումն ունենալ ՀԱՊԿ-ի արդյունավետության հետագա բարձրացման եւ միջազգային հեղինակության ամրադնդման գործում:

«Ուրախ եմ նշել, որ մենք կարողացանք համաձայնության գալ նոր գլխավոր ֆարտուարի նշանակման հարցի շուրջ: Վստահ եմ, որ Սանիսլավ Զաքի փորձը կարելու կլինի այս դասասխանառու դասգործում», ասել է Հայաստանի վարչապետը

Անդրադառնալով մեր երկրի եւ սարածաբանի անվանագրության իրավիճակին, նա խոսել է Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման գործընթացի մասին: Ռազմատեսչ նկրտումները բացառականապես անհեռանկարային են, խաղաղ բանակցություններին եւ խնդրի խաղաղ լուծմանը այլընտրանք չկա, ըստ Ն. Փաշինյանի, Ադրբեյջանի ղեկավարության դիրքորոշումն էլ վստահավոր է ոչ միայն Հարավային Կովկասի, այլ նաեւ ՀԱՊԿ երկրների անվանագրության համար. «Կարծում եմ, որ նոր եսկալացիան աղետալի հետեւանքներ կթողնի ոչ միայն Հարավային Կովկասի սարածաբանում, այլ նաեւ նրանից դուրս: Ադրբեյջանը, զգնվելով դաստիարակական իրավիճակում, կարող է դառնալ հարմար ցասկահարթակ իսլամական ծայրահեղականների համար, ովքեր, կորցնելով ազդեցությունը Սիրիայում, փնտրում են նոր սարածներ իրենց գործունեության համար, որտեղից ծայրահեղականները կարող են ծավալել իրենց գործունեությունը բոլոր ուղղություններով», նշել է նա՝ հավելելով, որ ՀԱՊԿ-ն ունի անհրաժեշտ միջոցներ Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ նոր եսկալացիան կանխելու համար: Վարչապետի խոսքով՝

հանրավոր եսկալացիան կանխելու համար ՀԱՊԿ երկրները, ելնելով անվանագրության դաստիարակման Եւրբեյջանի նոր գեմք ձեռք բերելու դիմումները չդեպք է բավարարեն: «Մենք անկեղծ ենք մեր՝ խաղաղության ձգտման մեջ էլ դաստատ ենք հանամարտության խաղաղ կարգավորման վերաբերյալ կառուցողական երկխոսության՝ իմ ներկայացրած հայեցակարգի հիման վրա: Մենք կարունակենք բանակցությունները ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների միջազգայնորեն ընդունված միակ բանակցային ձեւաչափի Երջանակներում, որին ՀԱՊԿ-ը բազմիցս հայտարարել է իր աջակցությունը: Այս համատեքստում եւս ուզում ենք հասնուկ Եւրոհակալություն հայտնել Մինսկի խմբի ռուսական կողմի համանախագահությանը», ասել է Նիկոլ Փաշինյանը: Նա նաեւ խոսել է այն մասին, որ Հայաստանը սասարում է Սիրիայի սարածային ամբողջականությանն ու իմնիչխանությանը՝ անընդունելի համարելով Թուրքիայի Հանրապետության կողմից միջազգային իրավունքի սկզբունքների խախտումը, կարծիք հայտնելով, թե դա միանշանակ դեպք է դաստարարվի միջազգային հանրության կողմից:

Ժամանակն է, որ ինքներդ ժառանգություն թողնելու ուղղությամբ մտածեք

Տարիներ առաջ, երբ ինչ-որ կուսակցությունը դեռ դասկանում էր նրանց, ովքեր ինչքան ուզում, այնքան խփում էին, ընդդիմադիր ուժերը, այդ թվում եւ այսօրվա դեպքում դասգործային շաքերը, մեղադրում էին կրթության նախկին նախարար Արմեն Աճոյանին՝ աշխատանքային ժամերին ֆեյսբուքում գրառումներ անելու համար: Իհարկե, ճշմարտություն կար այդ բողոքագրերի մեջ, բայց...

Բայց նույնքերի 25-ին բացեցի ֆեյսբուքյան էջս ու անակնկալի եկա. դաստիարակական վիճակում գնվող երկրի գերագույն-գլխավոր իրամասնասար Նիկոլ Փաշինյանն իր դասգանձված էջը գովազդային գործակալության էր վերածել: «Խնդրում եմ հնարավորինս լավ սարածել» վերառույթային գրառման մեջ վարչապետը «սիրելի հայրենակիցներին» կոչ էր անում մետադառնալարաններ հանձնել ավստմեքենաների, արդեն աղբ դարձած, թափերը:

Լավ բան է երկիրը, բնությունը մարերը, բայց իր գրառմանը կից Փաշինյանը ժողովրդին «հուզել» էր՝ որտեղ կարող են հանձնել իրենց դասկանող թափերը: Փաստորեն նա գովազդում էր այն ընկերությունը, որի հետ նախկինում կաղել է Սերժ Սարգսյանի անունը:

Շրջանցենք այս փաստը եւ դառնանք թափափափ ֆաղափացու, որ մեկ է, տուժում է, որովհետեւ մեկ տոննա ջարդոնն արժենալու է առավելագույնը 12.000 դրամ, իսկ միջին վիճակագրական թափի ֆաթը չի գերազանցում 400-500 կիլոգրամը, եթե բեռնասարի չէ: Դե, սեղափոխելու ծախսերն էլ հաշվենք ու, ինչպես թիզմեմեններն են սիրում ասել՝ «Տակ ասմ»:

Տխուր է, երբ արվում է մի բան, որի ֆունդատությունը երդել է Նիկոլ Փաշինյանի ու իր ֆաղափական թիմի ինչ-որ կուսակցության գալու կարելու ցասկաթեղիներից մեկը: Ցավալի է, բայց Փաշինյանը միակը չէ: յուրաքանչյուր վայրկյան դուր կարող եմ տեսնել, ասենք, երկրի Ազգային ժողովի նախագահի ֆեյսբուքյան գրառումը, աշխատանքային ժամին, օրինակ՝ խառնուցելու եւ դրա հաշիվը փակելու հետ կաղված, դուր հանգիստ կարող եմ տեսնել նախարարական գրառումներ, որոնք ոչ միայն տեղին չեն, այլեւ անդաստիարակության դասական օրինակներ են:

«Մենք նախկիններից այսպիսի ժառանգություն ենք ստացել», արդեն հոգնել ենք այս եւ նման դասասխաններից, ժամանակն է, որ իմենդ ժառանգություն թողնելու ուղղությամբ մտածեք:

ԳԵՎՈՐԳ ԳՅՈՒՆՈՒՄՅԱՆ

ԳԵՂԱՍ ԲՅՈՒՐՈՒՄՅԱՆ

Ինչդիպի մեծություն են ցանկա- նում ու դասարանում կառուցել. այս հարցն արդեն երեք սասնամյակ հետաքրքիր ու մտախոհում է հայաս- սանյան ու հայկական հանրությա- նը: Սահմանադրուհի ամբողջական իրավական ու սոցիալական ձեա- կերությունները մեր մարդկանց բա- ցարձակ մեծամասնությանը ոչինչ չեն ասում ու հուշում, որովհետև նրանք սասնամյակներով ունենում են առնչվում իրավադատի համա- կարգի հետ: Սոցիալականի դարա- գայում էլ անվերջ հիշեցնելով կո- ռուպիայի ու մոնոպոլիաների մա- սին, որոնց դեմ ինչ-ինչ դայքար է սարվում, այսուհանդերձ հայերիս ղեկավարության ձեռն ու բովանդա- կությունը չի ուրվագծվում: Հանրա- հայք է, որ կորուստի ու մոնոպո- լիաներ չկան, ասենք՝ Կուբայում

մեր կասարելով հարսանավ եւ հարսացնել տեղաբնակներին: Թե որ երկրի օրինակով են առաջնորդ- վում՝ դարձ չէ եւ չի ասվում. դարե- ռով հարուս Անգլիան երբեք ունեւ մեկի օգնությամբ ու օժանդակու- թյամբ չէ որ կայացել է, այլ սեփա- կան մտնով ու աշխատանքով, նույնը՝ երկրի մոլորակի թիվ 1 սնեստություն ունեցող ԱՄՆ-ը, գերազա գարգա- ցող Չինաստանը, աղետների զոհ ճարտրհան, բազմազգ ու բազմակ- րոն Սինգապուրը...

Ամիսներ առաջ ՀՀ ֆաղաբացու քաղաքաի սասնյակ ընսանիների անդամների համաձայնությամբ, յուրաքանչյուր ամիս 10 հազար դրամ ներդրում կասարելու դայքամով, երկրի կառավարությանն են դիմել վերագործարկելու դեռես կանգուն Երեւանի էլեկտրալամդերի գործա- րանը՝ ժամանակակից լուսաստուներ արսարդելու ծրագրի առկայության դարադայում: Էլեկտրալամդը հա- գիվ մի ֆանի դեսայից է բաղկացած,

մեր, ոչ եվրոպական սասնդարներ: Այսօրինակ հարցերը դարգելու նդասակով դիսարկենք աֆրիկյան եւ ասիական մայրցամաքներից Ե- գիոսոսի ու Հնդկաստանի ֆինան- սա-սնեստական վիճակագրությու- նը: Առաջինի ՀՆԱ-ն 2008 թվակա- նին եղել է 400 մլրդ դոլար, սասը սարի անց կազմել 1,2 տրիլիոն դո- լար, բյուջեն՝ համադասասխանա- բար 45 եւ 60 մլրդ դոլար: Նույն ժա- մանակահատվածում Հնդկաստանի ՀՆԱ-ն էլ է եռադասկվել, 3 տրիլիոն դոլարից հասել 9,5 տրիլիոն դոլարի, բյուջեն համադասասխանաբար 180 եւ 330 մլրդ դոլարներ: Երկու եր- կրների դեմքում էլ նկատում ենք, որ բյուջեները ՀՆԱ-ների նկատմամբ համամասնաբար չեն աճել, որը հարկահավաքության, վարչարարա- կանության ու օրենսդրական խնդիր է: Եգիպտոսում այն 9 տրիլիոն իջել է 5 տրիլիոն, Հնդկաստանում՝ 6-ից 3,5 տրիլիոն: Հարկահավաքությունը նվազել է, ՀՆԱ-ն կտրուկ աճել, որը

ՈԱՏԻԿ ՀՈՎԻՏԱՆՆԻՄՅԱՆ

Հայաստանի վաստակավոր լրագրող

Հիվանդագին չընդունե՛ք

Հանրային խորհրդի նախկին նախագահ, ղեկա- կան-ֆաղաբական գործիչ Վազգեն Մանուկյանի քուրջ համախմբված «Վերնասուն» անվամբ ֆաղաբական այրերի, կուսակցությունների ու խմբավորումների դեմ մեծ աղմուկ բարձրացավ: Այո, հավաքվածները մեծ մասամբ երկրի նախորդ իշխանությունների ժամա- նակ հասարակության ու ղեկության մեջ փչ թե քա- լուրջ դերակատարություն ունեցած անձինք են: Կեն- սագրություն ունեցող անձինք, ոչ թե անփորձ երիտա- սարդներ: Միթե կենսափորձ ունենալը «հանցանք» է: Ռվ ասաց, որ նորերի երեսան գալը ղեկ է նսանակի բոլոր նախկինների «ձայնագրվում»: Եթե նորեր են ե- կել, ուրեմն բոլոր նախորդները դեռ է դադարեցվել: Դա ի՞նչ մտածողություն է: Մանավանդ, նախորդ էլ կա, նախորդ էլ: Կա, որ մեղքեր է գործել ղեկության ու հասարակության դեմ, կա էլ, առանց որի անկարելի կլինեք մեր ղեկավարության կայացումը:

Մեկը հենց Վազգեն Մանուկյանն իմեք: Մարդը եղել է նորանկախ Հայաստանի կերտողներից մեկը, երկրի առաջին վարչադեմո: Միտ չէ, որ համաձայն են եղել նրա հետ, բայց երբ նա 1996-ի նախագահական ըն- սություններում միացյալ ընդդիմության առաջնորդն էր՝ ես հոգով-սրով նրա կողմն էի: Ոչ միայն ձայն են սվել իրեն, այլև կարողացածիս չափով նդաստել են նրա գործնական հաղթանակին: Գործնական, ֆանգի, ինչդիպ հայսնի է, դարսված Լեւոն Տեր-Պետրոսյանը, ինչդիպ դեռ այն ժամանակ էին ասում՝ Վանո Սիրա- դեղյանի ու եղբորհիցասակ Վազգեն Սարգսյանի ղեկավարությամբ դարգադես չհամարձակվեց ընդունել ընսության արդյունքները: Ասելուսներ կային, թե ին- քը ցանկացել էր այդ անել՝ զանգել Վազգեն Մանու- կյանին ու քնորհավորել հաղթանակի առթիվ, բայց մերձավոր քաղաքաը արգելել էր՝ սղառնալով հա- Վեհարդարով: Առաստել է, թե՛ իրականություն՝ Աս- ծուն է հայսնի:

Բայց դասնությունը, ինչդիպ սեսուն ենք, կրկնվե- լու վաս սովորություն ունի: Եվ բոլոր նրանք, ովքեր, իբ- րեւ թե գործող վարչադեմոսն սասարելու ազնիվ մղու- մով՝ այժմ անթույլատրելի հայոյաբանությամբ հար- ձակվում են «Վերնասուն» ակումբի մեջ համախմբ- ված ֆաղաբական կուսակցությունների, այրերի, դար- գադես անհաս ակիվիստների վրա, ըստ իս՝ ավելի քաս առաջնորդվում են ինքնադաստանական բնագրով: Նրանց բոլորին սարսափեցնում է առաջի- կայում այնդիպի հզոր ընդդիմադիր բեւեռի ձեալոր- ման հեռանկարը, որը կարողանա լուրջ մարսահավեր նեսել վարչադեմո Նիկոլ Փաշինյանին ու նրա գլխա- վորած ֆաղաբական ուժերին: Նկատի չունեն անդայ- ման այն հեռանկարը, որ Նիկոլ Փաշինյանը սիտո- ված լինի դասնաթող լինել: Ինքը բազմիցս ասել է, որ դրա մեջ իր համար ոչ մի ողբերգություն չի սեսուն (եթե այս ղնդումը, իհարկե, փարիսեցիություն չէ): Բայց միանգամայն հնարավոր է, որ նոր ընսություն- ներում այլևս խորհրդարանական բացարձակ մեծա- մասնություն չձեալորվի: Այդ դեմքում վարչադեմո չի կարողանա միակուսակցական կառավարություն կազմել, սիտոված կլինի ֆաղաբական դաշինքի մեջ մեկը խորհրդարանային մանդատներ սսացած մյուս ուժերից մեկ-երկուսի հետ: Իսկ դա նսանակում է՝ դասնունների այնդիպի հարկադրված վերաբաշխում, որը այսօրվա այս կամ այն ղեկական բարձրասիճան ղեկունային դուրս մղի սաբուն բազկաթոռներից:

Իմ դիտումներով՝ այս անհանգստությունն է գործող վարչադեմոսն այսօր սասարուններից ոչ-չեղի գործողու- թյունների իրական դրդադասնաը: Ոչ թե ազնիվ եւ անքահայնդիր նվիրվածություն վարչադեմոսն, այլ՝ կառչածություն բազկաթոռներին: Դա ոչ թե հայրե- նասիրություն է, այլ՝ դասնամոլության բացահայք դրստորում: Հայրենասեր մարդը չի կարող չհասկանալ՝ առողջ եւ հզոր ընդդիմության ձեալորումը բխում է մեր ղեկության կենսական քահերից: Աքահրում ի- րական ընդդիմություն չունեցող դեռ ոչ մի ղեկություն ունեւ հաջողության չի հասել, չի հզորացել:

Ուսի ընդդիմադիր կենսուն կան կենսուններ ձեա- վորող յուրաքանչյուր մարդ, որն ուզում է լինի, արժանի է հարգանքի ու դասնադանության: Մեծ Բրիտանիա- յում, օրինակ, իրենց ընդդիմությանը խորին հարգան- քով անվանում են Նորին Մեծության ընդդիմություն, որը, դասկերավոր ասած, թույլ չի սայիս, որ իշխա- նությունն այլասերվի: Այսինքն, անսառի այն գայի դերն է կասարում, որը հոռոսում է հիվանդ ու թույլ եղ- նիկներին, նդաստելով... առողջների բազմացմանը: Այնդեմ որ՝ հիվանդագին չընդունե՛ք մեզանում իրա- կան ընդդիմության ձեալորումը:

Երբ հիմնախնդիրը սեսադասում չէ՝ սնեստությունը

կան Կորեայի ժողովրդա-դեմոկրա- սական հանրադեսությունում, ո- րոնց քարում հայսնվել հայությունը չի դասասվում իր բացարձակ մե- ծամասնությամբ: Մեզ կարծես ձգում է սկանդինավյան սարբերա- կը, որն առաջիկա սասնամյակների առումով իրասեսական չէ: Դարձ մի դասնադանով. աշխատել է ղեկն ու դրանից հարկեր մուծել, որը, ընդու- նենք թե ոչ, հայաստանաբնակներիս սրով չէ, որի մասամբ աղագույցը «նախ՝ մորթուա, հետո որդուա» ա- սացվածն է: Ուղղակի անհնար է դասկերացնել, որ ասենք մենք, նոր- վեգացու կան դանիացու օրինա- կով, մեր աշխատածի 50-60 տկոսը հարկերի սեսով ինչ-որ մեկին սանք: Նորվեգիայում, օրինակ, 380 մլրդ ՀՆԱ-ից հարկվում է 200 մլրդ դոլար, Դանիայում նախորդ սարվա ՀՆԱ-ն 287 մլրդ դոլար էր, բյուջեն՝ 176 մլրդ դոլար, հարկահավաքությու- նը՝ մոտ 60 տկոս: Այս դարադայում անգամ հայաստանաբնակներս՝ լա- վագույնս տեղեկացված ենք, որ սա- րին սարու վրա սկանդինավների բյուջեսային հավաքագումներն ա- վելանում են, ծախսերը մեծանում, իրենց կյանն ու կենցաղն էլ բարե- լավվում: Աղագույցն էլ՝ մեր առես- րի ցանցում վաճառվող իրենց աղ- րանքները, անգամ՝ բուսայուղը, կա- րագը, օդին... Հայերիս սարածը գբաղեցնող դանիացիները յուրա- քանչյուր սարի 1,5 մլն տննա խոզի միս են արսարում, ՀՀ սարածն ու- նեցող բելգիացիները՝ 1 մլն տննա, երբ մեր արսարածը դրանք 1 տկոսն է կազմում եւ անվերջ ու անասիման ներկումների հանգեցնում: ՀՀ սն- սեսվարական միտն այդդես էլ չի կարողանում բացահայտել, թե ֆին- ները որեղ են միլիոնավոր տննա- ներ գորեն մակում ու դրանից գերա- գանց որակի օդի թորելով մեր քու- կայում հայսնվում:

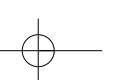
դախանջարկը միլիոններ է, կարելի է անգամ արսահանել: Ավելի, ամիս- ներն անցնում են եւ ոչ մի ձայն-ծո- սուն, մեր հարյուր հազարավոր ֆաղա- ֆաղիները քարունակում են գնել ար- սերկրներից ներմուծված էլլամդերը, այդկերոյ յոթն օսարի սնեստությունը ֆինանսավորել, երբ մեր միտն ու աշխատելու ցանկությունը քարու- նակում է տեղում դոպել, մեկ-մեկ էլ չզլանալ ՀՀ-ն սղադանդավոր մարդ- կանց աշխատավայր հոչակել: Դժ- վար է համաձայնվել, որ միտնա- նակ նրանց թվում են ՀՀ սնեստու- թյան կայացմանը կոչված սնեստա- ֆինանսական ոլորտների դասա- խանասունները՝ նախարարներ ու տե- դակալներ, կոմիտեների ու տեսչու- թյունների ղեկեր, միլիոնավոր դրամ- ներ ամսավճարներ սսացող վարձու այրեր, որոնց սսացածը դժվար է ա- խասավարձ կոչել: Կարծում են հարկ չկա բացատրական բառարանները վկայաբերելով փաստել, թե ինչ է նսանակում աշխատավարձ կոչվո- ղը.- վարձ աշխատանքի դիմաց, որի հիմնական չափորոչիչները ժամա- վարձն ու գործավարձն են: Տրամա- բանված կադ գսնել այս հասկա- ցությունների եւ մեզ կառավարողնե- րի առօրյա ու հեռահար գործողու- թյունների քոթայում, դժվարին խն- դիր է, մուք սենյակում կասու փնտրե- լու դես մի բան, հասկադես եթե այն չկա:

Այս իրավիճակում մեր իշխանու- թյուններն այն մոտեցումն են քաղա- նառում, ըստ որի ՀՆԱ-հարկեր հա- րաբերակցությունը բարձրացնելու արդյունքում կբարեփոխվի նաեւ ղեկության դերը, մարդկանց էլ՝ ա- ռօրյան: Աղագույցը՝ եվրոպական երկրների օրինակը: Իսկ չկամ ար- դյոք սնեստավարման այլ սարբերակ-

թերես սնեստագիտական բացա- րություն ունի, հուսանք՝ մերոնք չեն ուռացնի: ՀՀ-ում ՀՆԱ-հարկեր հա- րաբերակցությունը 22 տկոս է:

Տնեստության կառավարման ոլոր- տում այլ խնդիր է նաեւ ՀՀ կառավա- րության կողմից արսահանումը գերնդասակ հոչակելը, երկրի ա- ռեսրային հաշվեկոչից դրական դարձնելը, որը հիմա էադես խախտ- ված է: Մեր մարդկանց ուռարու- թյունը մասամբ թե հիմնականում նդասակային կառավարումից քե- ղելու յուրօրինակ փորձ, ֆանգի ա- ռեսրային բացասական հաշվեկ- յոչներ ունեն ԱՄՆ-ը, Մեծ Բրիտա- նիան, Ֆրանսիան, Կանադան, քաս այլ երկրներ, որը փաստում է դրանց բնակչության գնողունակության մասին. ամեն ինչ չէ որ իրենց մոտ լավ է սսացվում: Ցավալիորեն մենք ոչ միայն գրավ ու դասառաբաղ, բաժակ ու ափսե, կաթ ու միս, առա- չին անհրաժեքսուսան աղրանք չենք արսարում, այդկերոյ խոչընդոտում ենք աշխատանքն ու աշխատելը:

Անուուս նման հարցերը մասնա- գիտական մոտեցումներ են դախան- ջում, որը մեզանում փոխարինվում է ՀՀ վարչադեմոսն կողմից հիմնա- կանում վիճադեսկոմի սիտություն գսնվող ցուցանիչները մասսայա- կանացնելով: Հանրությունը չի էլ ակնկալում, որ հումանիտար կրթու- թյամբ ու կենսափորձով բարձրա- գույն դասնոյան կարող է լավա- գույնս կողմնորոշվել սնեստության խութերում. հանրությունն ընդամե- նը սղասում է իշխանության գործ- նականության, իրական գործար- րության հանդեմ ֆայլերի, որոնց նա- խանքաններն առայժմ չեն ուր- վագծվում:

ՆԱՐԻՆԵ ԹՈՒՆԻԿՅԱՆ-ԽԱՉՍՈՒՐՅԱՆ

Usurri iunyu stenuh jupus nisuaneti hohvabdr usaweti enif vlahog, salkajy nra hrusaralyojungr vtrawaheti enif hawmar waphh: Կարծում ենք ավելի հարմար առիթ չի լինի՝ քան հիմա, երբ կրթության, հասկաղես սարական կրթության թեման դարձել է խիստ այժմեական:

ԽՄԲ.

Հայերենում **Մանուկ** բառը ոչ միայն երեխա է նշանակում, այլև զինվոր: Մեկը, ով ղեկ է լինի **Հայրենիքի** մասին գիտելիք կրող, ինքնուրույն դատողական անոթ: Զինվոր, ում գործելու աստիճանը անհատիկ է միայն ռազմի դասը չէ, այլև կյանքի ամեն ոլորտը, ամեն հարթակը: Իսկ գործելու կարողությունը եւ հմտությունը ձեռք է բերվում մեկ ծանաղարհով՝ կրթությամբ:

Ինչպես էին դասերացնում եւ ի՞նչ համոզումներ ունեին Կոմիսսար Վարդապետը եւ Հովհ. Թումանյանը այս ճանադարի վերաբերյալ:

Նույն թվականին ծնված, նույն արժեհամակարգի, բարոյականության մասին նույն դասերացումների տեղ այս երկու հսկաները, իրարից անկախ, ձեռնարկել են Մարդու լավագույն տեսակի ստեղծման բանաձեռը կրթության միջոցով, որը ազգային լինելիության երաշխիք է:

Թե՛ Կոմիսսարը, թե՛ Թումանյանը մարդակերտ համար վեր են հանել ակունքի հարցը կամ արմատի խնդիրը: Ամեն բան սկսվում է ճանաչումից (ճանաչողությունից), բայց առավել՝ ինքնաճանաչումից (ինքնաճանաչողությունից): Եվ դա առանցքային հարց է: Ո՞վ ենք մենք, որտեղի՞ց ենք գալիս եւ ո՞ր ենք գնում: Շատերն են փորձում գտնել ինքնաճանաչման համար այնքան անհրաժեշտ դասախանները: Նաեւ՝ Կոմիսսարն ու Թումանյանը: Միայն ճանաչելով ինքիդ, կարող ես դառնալ ամբողջի անփոխարինելի մաս եւ ունենալ ինքնագնահատման: Եվ այս գործընթացը ղեկ է սկսվի «էն դալար» հասակում, «...որ մեր լեզուն որոշում է մի բանով՝ **մանկություն:** Մանկությունը մարդու կյանքի էն ամենաընդունակ օրջանն է, երբ չորս կողմից ընդունում է, սնունդ է առնում ու զարգանում ցարունակ: Հետեւաբար՝ ցարունակ էլ ղեկ է սնունդ սալ նրան, որ միտք ածի ու զարգանա: Եվ ահա հենց էստեղ էլ հարց է առաջ գալիս՝ **ի՞նչ սնունդ սալ, եւ ի՞նչ ձեռով սալ:**» (Հ.Թ., Ազդ):

Երկուսն էլ՝ Կոմիսսարն ու Թումանյանը, մանուկի «սնունդը» արաչազործված բնության մեջ են տեսնում: Բնությունն իր տարրերով, իր գեղեցկությամբ, իր կարգավորությամբ, ներդաստանակությամբ եւ տրամաբանությամբ: Ահա այստեղ է սնունդի անհատնելի դասը:

«Հետեւե՛ք բնութեան դրոշմին. միտք բաց ու կարգա՛ն առնո՛ր ծով միտքը, որու մի կաթիլն է քո մեջ՝ Արարչի շնորհած ձիւղը. սիրտը բաց եւ թող արձագանգե՛ հոն նորա խորհրդաւոր ու գաղտնի ձայները, զի քո սիրտն է ալ անոր անեղձ ձորի մէկ փոքրիկ ձորակն է, որ շնորհել է քեզ երկինքը՝ հոն դառնալու ազնիւ զգացումներ: Կարգա՛ բնութեան գիրքը, որ կարելի չէ ո՛չ մէկ բանով գրել, ո՛չ մէկ ձայնով արձանագրել, ո՛չ մէկ գոյնով նկարել եւ ո՛չ մէկ գործով դրոշմել...»: (Կոմիսսար, Մանկիկ Վահագնի):

Միեւնույն հարցի շուրջ է խորհում Թումանյանը. «Ինչ վերաբերում է սնունդին, ամեն բան, ինչ որ օրջադասում է նրան, ինչ որ գոյություն ունի աշխարհում, սնունդ է նրա համար: Միայն թե ղեկ է իմանալ, գտնել ու անդամաւոր սնունդ սալու ձեռը»: (Հ.Թ., Ազդ):

Այդ ձեռն իհարկե ղեկ է մշակելն մեծահասակները՝ օգնելու երեխաներին: Դա հենց դաստիարակություն է եւ մանկավարժություն: Բայց եւ Կոմիսսարը, եւ Թումանյանը կրթության մեջ չէին անտեսում երեխայի նախաձեռնողականությունը, նրա դաստիարակության եւ ակտիվության գործընթացը: Երեխան ոչ թե սոսկ մի անոթ է, ուր ղեկ է կուսակալի գիտելիքը՝ ծնողների, ուսուցիչների կողմից, այլև երեխան գիտելիքի ստացման գործընթացում ակտիվ դերակատարություն ղեկ է ունենալ, ինքնուրույնություն, փնտրական մոտեցում, ընտելու իրավունք եւ դասավորություն, ստեղծարարություն:

Այս առումով հետաքրքիր է Կոմիսսարի եւ Թումանյանի ուղերձ-հորդորները հենց երեխաներին.

«Միտքն մանկիկ, կայսառ մանկիկ, օր մը դուրս ալ քիտի մեծնաս ու մարդ դառնաս: Զեղի մէկ մղձկն խրատիկ մը սառ:»

Միտք մարդ է ազնիւ գիտութիւններով եւ մարդ գեղարուեստով: Իմաստունի ծովածաւալ մտքն ուրա՛ գիտութիւն եւ գեղարուեստագէտի սրտն բարի, բարի

ամեն մի մասնիկը, խաղում է նրա թրթռուն սիրտը ջահել կրծի մեջ, ու կյանքում ամեն բանի նա խաղով է մոտենում, խաղով է փնտրում, խաղով է ճանաչում ու ընդունում: Դա նրա ձեռն է, նրա մեթոդն է: Եվ ամեն բան, ինչ որ նրան տրվում է խաղով, ուրախությունով ընդունում է, հեշտ էլ յուրացնում, առանց ձանձարանալու, առանց հոգնելու»: (Հ.Թ., Ազդ):

Ըստ Թումանյանի դաստիարակության եւ ազգային կյանքի ու ճակատագրի բերումով բնության մասնակց հայությունը «վերածնություն, վերածնություն, կազդուրման ու կազմակերպման նոր, կենդանի, աշխույժ, առողջ ու ոգեւորիչ օրջան» է մտնում եւ նրա «...կազմակերպված ուժերը խաղա են լինում: Ետեւ է բնության սխալների օրջանը. կյանքն ու կենդանությունը, ուժեղ հոգին ու առողջ սիրտը խաղով են արահայտվում»:

«Բնութեան երեւոյթներն անհունապետ յեղեղով են. այնտեղ կեա նկ կայ, որ չէ կարելի անկեղծան տարեւով ու ձայներով, գրիչներով ու բրնձներով, վրձիներով ու չափերով դրոշմել-դարձակել. նա մնան է արձալոյսին, միտք թարմ, միտք

դի արանները լցվել կամ վրաները բարձրացել ու ոմանի գվարք երգում են խմբով, ոմանի, նսարաններին հեծած, ձի են խաղում, ոմանի էլ կասակներ են առնում, ուրախ-ուրախ ծջում, կրկնում...Ու ամենիսա աչքերն էլ լցվեցին ուրախության արատուներով...»:

Հետաքրքիր է, որ մեր ժողովրդի համար օրհասական ժամանակներում Թումանյանի մասնաշաղկապ երեխաներն էին դառնում: 1915թ.՝ առավելապէս: Նա լինում է Արեւմտյան Հայաստանում եւ անձամբ ականեստը դառնում ցեղասպանության արհալիրի: Դա ոչ միայն ներկայում կասարկող զարհուրելի ողբերգություն էր, ներկա՝ ժամանակի առումով, այլ նաեւ անդառնալի ողբերգություն կարող էր դառնալ ազգային աղաքայի: Թվում էր, թե Էջմիածնում մագաղաթ ուրուկների առկայությունը որոշ միտքաբանություն ղեկ է լինե՛ր Թումանյանի համար: Բայց ֆիզիկական գոյությունը զուգորդվում էր հոգեկան լիակատար աղճատմանը: Յեղասպանությունը լուծում էր ոչ միայն ֆիզիկական բնաջնջման հարցը, այլև ազգային որակի փչացման հարցը:

Կոմիսսար Վարդապետ եւ Հովհ. Թումանյան Գրեթե 150-ամյա ծերուկների արդիական կրթության տեսլականը

Կոմիսսար, Մանկիկ Վահագնի):

«...աշխատեցիք ձեր սրտերը դառնալ մարդու ու լինել ամենալավ ու ամենաբարի զգացումներով եւ աշխարհին ու մարդուն նայեցե՛ք բարի սրտով ու յայտնաբերե՛ք հայացողով: Եվ արդեն իրեն ստեղծագործական շնորհի, բանաստեղծության բնությունն էլ էղդեւ է իր ծնունդից...Արեւի մնան նայեցե՛ք աշխարհին»: (Հ.Թ. Խոսք մասնակց գրասերներին): Այս դասընթացը կարծես դաստիարակում է երեխային գիտելիք (գիտության եւ գեղարվեստի) հետ առնչվելու ծիսական արարողությամբ: Դա կարծես լույսի, յայտնաբերության, արեւի, ստեղծարարության, արվեստի դաստիարակող գովաբանում է:

«Մի՛նչ երիտասարդությունը, - որ կեանքն ու արեւ կը սիրէ, - կը վազէ կերթայ հոն ուր գեղարուեստը կը փառաբանուի: Ու գեղարուեստը արդէն ազգի մը արեւն ու կենսունակութեան ջրը չէ՛ միթէ»: (Կոմիսսար, Գաւառի հոգին):

Եվ այսպէս, բովանդակությունն առկա է, այն մեզ օրջադասող հարափոփոխ աշխարհն է: Հարկավոր է լուծել «ինչ-որ»-ի հարցը, բովանդակության մասնաջնջման եղանակի, ձեւի խնդիրը: Այս հարցը լուծելու համար երկու մեծերն ունեն իրենց ելակետը: Թումանյանի համար դա խաղն է, Կոմիսսարի համար երգեցողությունն ու դարը, եւ այս ամենը միասին ունեն մեկ բնորոշում՝ ցարժան: «Եվ մինչդեռ մենք նսած խորը մտածում ենք էս դժար հանելուկի վրա, ինքը, մանուկ հասակը, ցոյց է տալիս էն հրաշալի ձեւը ու ամեն տեսակի սնունդ էլ դառնալով է իր ուզած ձեւով՝ խաղով: Խաղը նրա, մանուկ մարդու, բնական, օրգանական դասանցն է, նրա լրջությունն է, նրա երկությունն է: Խաղում է նրա մասալ կյանքի

նոր, միտք կենդանի, միտք կենսասու, միտք մայր ու ծնող մտքի ու սրտի եւ քեզի մեջ մանուկներն ունան միտք մանուկ ու դարձուկ»: (Կոմիսսար, Մանկիկ Վահագնի):

«...հարկ կ'զգամ բացատրել թէ ի՞նչ նշանակություն ունի մանկական երգեցողությունն աղաքայ ազգային դաստիարակութեան գործի մեջ: Երգեցողությունը դնդերներու ցարժան մըն է, որ կ'առաջանայ համարաբանական զգացումներ: Մանուկը ինչ զգացումի սալ ու ըլլայ, այդ զգացումը կ'արտայայտէ որոշ երգերով: Երգը ներքին՝ հոգեկան զգացումին արտայայտութեան մէկ ձեւն է, ուրեմն ցարժան մըն է. եւ դարձն ալ ինքնին ցարժան մըն ըլլալով, երգը կը զուգորդուի դարձի հետ»: «...ամէն կեանքի մէջ դար կայ. արդէն ամբողջ տեղերի կեանքը դար չէ՛: (Կոմիսսար, Դարն ու Մանուկը):

Ուրեմն՝ խաղը, երգը, բնականաբար դարձնում են, աշխատանք, վարձանք մտքի, հոգու, մկանների, արյան:

Մարդն, որդես բնության մասնիկ եւ արաչազորություն, անընդհատ ընթացի մեջ ղեկ է լինի, անկանգ: Այլապէս, ինչպէս գրում է Թումանյանը՝ «Մարդիկ կան, ըստ ամենայնի թմբակ, լիված ու խորակված մարդիկ, որ ... իրենց մեղքերը լրջությունը լրջություն են անվանում»:

Նույն կարծիքն է նաեւ Կոմիսսարը. «...մենք ...ծերացածներս, Չարդարեանի նկարագրած գամփռին մնան փոսած, փողոցի տղոց քար մեծելուն կը ստատենք ցարժելու համար»:

Խաղը, երգը, դարը, որ կարող ենք դաստիարակներն ցարժան անվանել՝ հասկալի երեխայի բնական դաստիարակումն է: «Կարիքն ու զարգացումը զոյգ կ'ընթանան»: (Կոմիսսար, Դարն ու Մանուկը)

«Հիշողություններ Էջմիածնի որբանոցից» հոդվածում Թումանյանը նկարագրում է 1915-ին որբայինսան առաքելության ժամանակ արձանագրած փաստը՝ կմախքացած, սանջված, բռնի տեղահանված երեխաները, հարյուրավոր վերստ փառանակի ճանադարի անցած, վիրավոր ոտներով չէին կարողանում կանգնած մնալ: Շարժելով լուռ նսած՝ անհաղորդ նրանք միայն իրենց աչքերը անթարթ սեւեռում էին դռանը, որտեղից ղեկ է հայնվելին թեյ, կամ կերակուր բերող դայակները... Եվ հանկարծ օրերից մի օր՝ հրաշ. «Հիշում են էն լավ օրը, երբ առաջին անգամ վերահսկողները գանգաւակեցին, թե արդեն չարածի են դարձել, դժվարացել է կարգավարելը, երբ առաջին անգամ տեսանք, թե ինչպէս էին նախաստեղծակում կուսակազմ աշակերտական նսարաններ

Թումանյանը 1915-ին ղեկ է օգնե՛ր մանուկներին՝ իմաստավորելու իրենց թվառ գոյությունը: Հարկավոր էր երեխաների համար դրամատիկա «ստեղծել, առաջացնել» վերադարձնել ցանկանալու համար, մարմնական եւ հոգեկան ցավերից ազատելու համար **իմաստ** ձեռնարկել: Բայց հույս տալու համար, նախ ինքը՝ Ամենայն Հայոց որբերի հայրիկը, ղեկ է հավասար դրան: Թումանյանի մեծությունը հենց այդ լուսավոր հավաստի մեջ էր՝ «Հույսի Հայրենիք, Լույսի Հայրենիք»:

Եվ «աշխարհի սկզբից ի վեր գնչված հրաշալի միջոցին»՝ խաղին է դիմում Թումանյանը խոսելու համար հայ մանուկի հետ «թե՛ մեր հայրենիքից եւ թե՛ առհասարակ մեծ կյանքից ու աշխարհից, ամեն բանից»:

«...էս խաղը ժամանակը ես էլ, ի միջի այլոց, զբաղված եմ եւ հայրենագիտական եւ ուրիշ տեսակի խաղալիքներով ստում եմ գուցե դրանով էլ մեր մանուկներին մի բանով օգնած լինեմք - հայանալու եւ մարդանալու...Ստումս դրել եմ էնպէս անեմ, որ մի երկու տարու ընթացքում հայ երեխաներին սովորեցնեմ հայոց գեների, քաղաքների, լեռների, լճերի գոնե անունները»:

«Ետեւս վե՛ք ժամանակ մարդիկ կան, որ իրենց գիտում են տալիս, մարդիկ կան՝ թղթախաղի...էս էլ էս տեսակ բաներով եմ զբաղվում դարաւոր ժամանակս: Թե օգուտ չսա, վնաս հո իսկի չի սալ»:

Թումանյանը իր ծրագրին իրականացնելու համար մոբիլիզացնում է իր զավակներին, որոնք տարբեր գրեթե աշխարհաճանաչողական տեղակայություն են հավաքում հայրիկի հետ իրագործելու: «Մանուկ» ընկերության մոտակային: ➔ 7

ՀՈՎԻԿ ԱՅՅԱԼ

Մոծակները

Սիրելու եւ մասժելու սարքեր ձեւեր կան: Օրինակ Հին Հռոմում սիրում էին հիմնականում բաղնիքներում: Մի քանի ասանակ մարդ միաժամանակ հավաքվում էր եւ սկսվում էր սերը: Ուշագրավ է, որ մասժելու հարցում հին հռոմեացիներն նույնպես գերադասում էին խմբակային ձեւը: Ըստ դասնիչների, Հռոմում մեղավորներին դասժելու հասուկ արարողություն կար: Մեղավորին նետում էին ցեխի մեջ, այնուհետ, որ միայն գլուխը մնա բաց եւ շարժվելու հնարավորություն չունենա: Այդ հենց գլխի մոտ բաց էին թողնում մոծակներ: Դե սրանք էլ՝ հին ժամանակներից հայտնի են որդես արյուն խմողներ ու, հասկանալի է, թե ինչ էր կասարվում մեղավորների գլխի հետ: Ընդ որում, այս արյունախմությունը տեղի էր ունենում մասսաների առջեւ,

որոնք մինչեւ վերջ հետնում էին, թե ինչպես են մոծակները խմում մեղավորների արյուն վերջին կաթիլը: Մի օր, սակայն, երբ հռոմեացիները հակադեմոստրացիայի համար դասժում էին նախկին երեւելի ֆուդաբոլիստներից մեկին, տեղի է ունենում մի ուշագրավ բան: Մեղավորին ըստ օրենքի նետում են ցեխի մեջ, թողնում միայն գլուխը, համադասախան թվով մոծակների բաց են թողնում, սրանք էլ սկսում են իրենց արնախում գործը, բայց քանի որ մեղավորը բավականին ամուր է լինում՝ եւ ֆիզիկապես, եւ հոգեպես, երկար դիմանում է սեփական արյուն սակավանալուն ու սուր խայթոցներին: Ի վերջո հավաքվածները, տեսնելով, որ մարդը մոծակներից ավելի ուժեղ է, հոգնում են ու հեռանում: Համկարծ մի անցորդ, որը հավանաբար հռո-

մեացի չի լինում, քանի որ ծանոթ չի լինում այս արարողությանը, տեսնում է մոծակների դեմ անբարձր մայրաբող մարդու գլուխն ու նետվում օգնության: Նա բռնում է բոլոր մոծակներին եւ գրկում մեղավորի գլուխը: Մարդը հագիվ բացում է աչքերը եւ ուժ հավաքելով՝ մի կերպ արտասանում. -Ի՞նչ արեցիր, անխիղճ: Փրկիչը զարմանում է՝ -Այսինքն, -ասում է նա, -բայց ես փրկեցի քեզ եւ անխիղճ եմ: Մեղավորը դասասխանում է. - Անխիղճ ես, քանի որ դու բեցիր արդեն կուշտ մոծակներին եւ հիմա կգան սովածները: Ես, իհարկե, ներողություն եմ խնդրում՝ նոր Հայաստանում հին Հռոմը հիշելու համար, բայց կան հավերժ բաներ, որոնց մեջ ոչ մի տեսակի իշխանություն չի մտնում:

Պոլսի հայոց դաստիարակչական կենտրոնի նախագահի մարմնի նախկին խոսնակը դասական նոր դիմում է ներկայացրել

Պոլսի հայոց 85-րդ դաստիարակչական կենտրոնի նախագահի մարմնի նախկին խոսնակը Սարո Բենգյանը հրաժարական էր սվել եւ դուրս եկել նախաձեռնարկ մարմնի կազմից: Մասնագիտությամբ իրավաբան Սարո Բենգյանը դասական հայոցով դիմել է Սասնափույի վարչական դասարան՝ վիճարկելով դաստիարակչական ընտրության գործընթացի օրինականությունը:

ՀԱՊԿ երկրների ղեկավարները հրավիրված են 2020թ. հաղթանակի գորահանդեսին

ՌԴ նախագահ Վլադիմիր Պուտինը գտնում է, որ 2020թ. հաղթանակի գորահանդեսին մեծ է մասնակցեցնել ՀԱՊԿ երկրների ղեկավարները: ՀԱՊԿ-ի Հավաքական անվանագրության խորհրդի նիստի ժամանակ Պուտինը հայտարարել է. «Կազմակերպության անդամ երկրների ղեկավարներին ստատուս ենք տրամադրում, 2020 թվականի մայիսի 9-ի հանդիսություններին մասնակցելու եւ Եւրոհակալ ենք գաղափարին աջակցելու համար, որ ՀԱՊԿ-ի բոլոր երկրների ղեկավարները մասնակցեն հաղթանակի գորահանդեսին Կարմիր հրապարակում: ՀԱՊԿ երկրները մեծ է միասնական հանդես գան ֆաշիզմի դեմ ԽՍՀՄ ժողովուրդների տարած հաղթանակի ժառանգման գործում»:

«Ախթամարի» լեզենդը թուրքական ռոք խմբի սեսաիդական թեմա

Թուրքիայում հայտնի ռոք խումբ «Manga»-ի թողարկած վերջին ալբոմի «Պանդիսություն» (Yad Eller) սեսաիդական թուրքական տարբերակով ներկայացվում է «Ախթամարի» լեզենդը: Պատմում է Վանի Ուսան (Ներկայում՝ Գեաե) բնակավայրի մի հովվի մասին, որը Վանա լճի Աղթամար կղզու ֆախանայի աղջկա՝ Թամարայի հանդեպ ունեցած սիրո մասձառով իր վախճանը գտնում է լճի փոթորկահույզ ալիքների մեջ: Գ.Գ.

Թուրքիայում վաճառքի է հանվել հայ ճարտարապետի կառուցած օսմանյան բաղնիքը

Թուրքիայում 2.5 մլն դոլարով վաճառքի է հանվել հայ նշանավոր ճարտարապետ Միմար Սինանի նախագծած Սամբուլի Բալաթ թաղամասի Այաֆաիդ բաղնիքը (համաձայն):

խարհային մշակույթի համար: Նրա ճարտարապետական գործունեությունը տևել է 50 տարի՝ 1538-1588թթ: Միմար Սինանի անունով է սկսվել օսմանյան վերածննդի մասնությունը կամ մուսուլմանական ճարտարապետության դասական ժամանակաշրջանը: Գ.Գ.

Թուրքիայի ֆաղաբացիները բացասաբար են արձագանքել 437 տարվա արժեքավոր հնություն ունեցող այդ բաղնիքի վաճառքին եւ ընդգծել, որ այն լիարժեք վերականգնել, այլ ոչ թե վաճառել:

Նշվում է, որ 1582թ. Օսմանյան սուլթան Մուրադ 3-րդի մայրը ճարտարապետ Սինանին դասվիրել է կառուցել այդ բաղնիքը:

1947թ. Այաֆաիդ բաղնիքը սկսել է օգտագործվել որդես փայտանյութի դահլիճ: Այժմ բաղնիքի որոշ մասեր աղբակույտներով են լցված:

Ծագումով հայ Միմար Սինանը եղել է Օսմանյան արվեստի գլխավոր ճարտարապետը 16-րդ դարում: Սինանը թողել է հսկայական ժառանգություն, որը մեծ նշանակություն ունի ոչ միայն մուսուլմանական, այլև համա-

Կոմիսսա Վարդապետ եւ հոյհ. Թումանյան ...

6 Թումանյանը դիմում է նաեւ, այդ ժամանակ Մուսկվայում գտնվող իր լավագույն ընկերոջը՝ Ֆիլիպ Վարդապետյանին. «Շատ լավ է նրա խոսքերը, եթե հետաքրքրվում եմ ինչու խաղ ուղարկեմ, միայն թե գրական բնավորությամբ, որ համ զվարճալի լինի, համ էլ բան սովորեցնի»:

«Մանուկը՝ բարոյական կեանքի փոխափայտությունը, կեանքի հասկացողությունը չունի: Պէտք է անոր հոգեկան զգացումներուն հասարակչո ղաստիարակութիւնը մը տալ: ...Զգացումները կանոնավորելու, ուղղելու, զարգացնելու համար հարկ է երգեցողության ասանդումին մոտասակայարմար ուղղութիւնը մը տալ: Մեր մէջ փոքրիկ մանուկներու կ սկսին սովորեցնել բարոյախոսական, խրատական, փոխափայտական երգեր՝ որոնց իմաստն ան չի հասկնար, ու չ ազդուիր այնպէս ինչպէս լավ էր»: (Կոմիսսա, Պարս ու Մանուկը):

ուղեղին բարեբար ազդեցութիւնը մը ունենայ, լավ է գիտակցական ըլլայ»: Վարդապետն, այսպիսով, ձեւակերպում է կրթության եւ դրոյցի մոտասակը՝ «երեսային հոգեկան զգացումներուն հասարակչո ղաստիարակութիւնը» սալը: Իսկ դրա համար անհրաժեշտ է ունենալ այդպիսի մտածող եւ դա իրագործել կարողացող ուսուցիչներ եւ համադասախան դասագրքեր: «Ուսուցիչը դաստիարակչական է իր իրերը. զգուշութեամբ ու երկուդածութեամբ մօտեցնել դաստիարակութեան գործին. խիստ փափուկ դաստիարակչական մըն է ձերը. դաստիարակելու կոչումը է սերունդը մը, որ ամառայ ազգն է. սխալ ուղղութեամբ՝ ազգ մը կը խոտակեմ վերջը...»:

լի են դառնում ժողովուրդները ու մտնում են կուլտուրական ազգերի եղբայրության մեջ: (Հ.Թ., Դրոյց եւ գրականություն):

«Դրոյցն ու գրականությունը (իհարկե, լայն մտով գրականությունը), որ ուժեղացնեն, մեծ բան արած կլինեն»,- իր տեսլականն է կիսում 1913 թվականի ամբիլիոն գրականագետ Սինոն Հակոբյանին հասցեագրած նամակում:

Այսպիսով, ընթացող «Մանուկ» ընկերությունը հրատարակեց սեղանի մտավոր 9 խաղ, որոնցում «Հայրենագիտական» վերաբերությամբ՝ Հայոց գետեր (մեծ, փոքր), Թանկագին ֆարեր, Մրամիս հովիվը՝ ճառերի խաղ, Հայկական հանելուկներ, Հայկական առածների լոտո, Դրոյն՝ գույների խաղ, Աստղերի խաղ:

Կոմիսսաը տարիքային հոգեբանության տեսակետից է նայում հարցին: Թումանյանի դեմ, նա կարելու է զգացումները հարցը «...չ ազդուիր այնպէս ինչպէս լավ էր», իսկ ինչպէս է լավ, որ ազդուիր, ինչից ազդուիր: Բնականաբար իր տարիքին համադասախան արդյունքներ ունենա՝ ուրախ եւ զվարթ հույզերով համակվի: Մի խոսքով՝ բերկարման արդի դասընթացի ժամանակ: Իզուր չէ որ Կոմիսսաը կարծի է նյութի ընտրության հարցում՝ ղոնդելով, որ երեսային չի կարելի սխտուր երգ տալ, այլ աշխույժ, եռանդ առաջացնող երգեր: (Կոմիսսա, Պարս ու Մանուկը):

Կոմիսսաի մտածողությունը լայն խորն է: Ուսուցիչը կոչում է, սերունդի դաստիարակությունը ազգի ամառային երգեր է: Մարդկային որակյալ դասագրքի՝ ռեսուրսի ամառային հարց, ազգի որակի վերաբերման հարց է: Ուսուցիչի առաջնությունը եւ դաստիարակչական մարմնի ներքին վերաբերմանը եւ հոգածությունը նրա հանդեպ: «Դրոյցներ ունեն, բայց անճանալով ուժերն այնտեղ տեղ չունեն», - 1895 թվականին «Մտակի» թիվ 7 համարում իր մտածողությունն է հայտնում Թումանյանը: «Ուսումնարան ասելով ասելով շուտ շուտն ենք հասկանում, քան թե ուսուցիչն ու աշակերտը», - բովանդակության եւ ձեւի աններդասակության մասին է գրում 1910թ. «Ձեւն ու հոգին» հոդվածում: Թումանյանը բազմիցս բարձրացրել է նաեւ ուսուցչի ռոճիկի հարցը: «Դրոյցը գրականությունն է հիմնը, գրականությունը՝ միջոցն էրկարանային լուսավորումը, երկուսը միացած են դաստիարակչական ու լուսավորումը, որով հարուստ են անխոտակե-

Այս խաղերը, ինչպէս նաեւ երեսային զարգացման եւ ազգային տեսակի հետ մեկընդմիջեց նրա նույնականացմանը մոտասող անփոխարինելի երգերն ու դարերը բերկարման լավ էր դասձառնել: Դա իմնանադասակ եւ դասարկ մի արդուն չէ, այլ իմաստավորված: Դա այն զգացումն է, որը օգնելու է գիտելիքի յուրացմանը: Խաղի դրոյցեսի կամ խաղալու բերկարմանը առավել է արժեւորվում, քանի որ դրա միջոցով գիտելիքը հասկանալի եւ հետաքրքրական է երեսային համար: Այսինքն՝ խաղերի թեմատիկ նյութերը ընտրված են հազվի առնելով երեսային ընկալման եւ հետաքրքրության առանձնահատկությունները: Ազգային երգն ու դարը արժեւորում են գեներիկ հիշողությունը: Մի խոսքով՝ այս երգն էլ մոտասող են առողջ զգացումների առաջացմանը: «Դասարկ ինչու էր դասարկ զգացում կ առաջանայ»: (Կոմիսսա, Պարս ու Մանուկը):

Թումանյանի եւ Կոմիսսաի սովորեցման եւ հասկացման մեթոդը արդի ուղեղ է ընկած: Դա երեսային համար ցանկալի նյութի յուրացումն է հաճելի զգացումի ձանադարով: «Որդու գի երգեցողութիւնը դիտելներու միջոցաւ անոր

Ուսուցիչը զգացումները կանոնավորելու եւ դասարկ զգացումից խոտակելու համար, ըստ Կոմիսսաի, անհրաժեշտ է դասավանդողը ճիշտ ուղղությամբ իրականացնել: Նա, մասնավորապես երգեցողության ավանդման օրինակն է բերում:

Ցավով ու զարմանքով

⇒ 1 Թերթը միշտ ունեցել է մշակութային որոշակի ծրագիր, իր հրատարակումների մեջ եղել է միշտ նմաստակալի ու հետադարձական, վարել է ընդգծված մշակութային ազգային ֆալսեթակալություն: Այսօր, օրինակ, երբ 2005 թվականին լրացավ Արշիլ Գոբյուկոյի ծննդյան հարյուրամյակը, «Ազգ-Մշակույթ» ամբողջ տարվա ընթացքում հրատարակեց արեւմտյան մշակութային գրողների, արվեստագետների ու արվեստաբանների հոդվածներն ու էսեները հայագի մեծամասն արվեստագետի ստեղծագործության մասին: Անդրե Բրետոնից մինչև Ջոյկո Կարլո Արգոն: Հայ ընթերցողը առաջին անգամ հնարավորություն ունեցավ կարդալու դրամն ու համոզվելու, որ Արշիլ Գոբյուկոյն անունն ու փառքը միայն լեգենդ չեն: Դա այն էր, ինչ որ միայն աներ ակադեմիայի արվեստի ինստիտուտը, բայց արել է «Ազգ» թերթը: Երբ ես առաջարկեցի դրամի հրատարակել մի առանձին գրքով, խմբագիրը միայն ձեռքերը տարածեց՝ «Ի՞նչ միջոցներով»: Ափսոս, որ այդ կարեւոր եւ անհրաժեշտ ժողովածուն լույս չեստավ:

Նույնը կրկնվեց 2008-ին, երբ լրացավ Վիլյամ Սարյանի ծննդյան հարյուր տարին: «Ազգը» լույս կարեւոր հրատարակումներ արեց ողջ տարվա ընթացքում, տպագրելով անհիշելի նյութեր եւ կարեւոր հոդվածներ: Դա էլ որի մասին աներ գրականության ինստիտուտը: Այդ ժողովածուն նույնպես չկայացավ եւ չէր կարող կայանալ, թերթը հազիվ հազ միայն կարողանում էր դառնալ մշակութային ներդրող:

մանուկի մեկ այլ օրգան, որ իր նյութական լույս տալ միջոցներով, չեն վարանում ասելու՝ երբեմն նույնիսկ մուրացկանության հասնելու եւ անմիտաս վիճակներում հայտնվելու գնով սասնյակ տարիներ այսօր հետադարձակալություն մշակութային գործունեություն է վարում: Չեք կարող, չկա, չի եղել:

Հիմա թերթի համար լույս դրված ժամանակներ են: Օրաթերթը դարձել է լույսաբեր, «Ազգ-Մշակույթ» ներդրող ու չէր դարձել է չորս էջ, այսինքն՝ լույս տալու մասնագիր էջ: Եվ թերթը լույս տալու է մասնառումով դառնել մշակութային ներ-

մանաչող տասնամյակների վերադարձ, վրան գրում եւ ակադեմիական հրատարակություն, սիստեմներով եւ կոչումներով զարգարված սասնյակ մարդկանց անուն եւ լույս տալու սիստեմներով դարձնելու եւ սիստեմներով վրա էջաթիվ եւ դնում. աշխարհում լավագույն բան է, որ գրի սիստեմներով վրա էջաթիվ դրվի: Եվ դա համարվում է ոչ ավել, ոչ դա կաս «ակադեմիական հրատարակություն»: Եթե միայն այս հրատարակության հետ կապված մյուս բաները մասնառումն ու թվարկեմ, ինչ էջեր են դրվում: Սա է ձեր մշակութային գործունեության նոր մակարդակը: Ձեր մշակ-

դիրը եւ ուսուցիչությամբ արձագանքել հայկական մշակութային կյանքի հետ կապված երևույթներին եւ իրադարձություններին: Օրինակները անթիվ անհաշիվ են: Այսօր, երբ վերջերս կյանքից հեռացավ մեծատաղանդ գրող Անդրե Բրետոնը, որը մեծ ծառայություններ ունի մեր ժողովրդի առաջ եւ ուրի «Հայաստանի դասերը» փառաբանող գիրքը եվրոպական երկրներում ունեցել է յոթանասուներեք ավելի հրատարակություն, «Ազգը» միակ թերթը եղավ, որ ամբողջ էջով ներկայացրեց գրողի կյանքն ու գործը՝ շեշտելով մեր երախտագիտությունը գրողի հանդեպ: Եվ երբ նորից կյանքից հեռացավ մեծատաղանդ ֆանդակագործ Արտ Չամբաբյանը, նորից «Ազգը» միակ թերթը եղավ, որ նախ մի առանձին էջով ներկայացրեց արվեստագետի կյանքի եւ ստեղծագործության ժամանակագրությունը եւ ապա զույգ էջով ներկայացրեց հիշատակը:

կութային այլ ձեռնարկումները հաճախ այնքան սիրողական, դարձնում են, երբեմն էլ՝ ուղղակի անհեթեթ եւ հակամշակութային են, որ չարժի նույնիսկ անդադարառնալ դրանց:

Սարգոս մեջ երբեմն տարօրինակ մեթոդ են օգտագործում: Օրինակ, չգիտեմ ինչու, հաճախ մարդուն թվում է, թե որեւէ աստիճան սնորհողները դեմ է նվազագույն գաղափար եւ դասկերտում ունենան իրենց աստիճանի մասին:

Ըստ երևույթի Հայաստանի մշակույթը այսօր սնորհողները հիմնականում մեծահարգ դասերն Պոլիտեխնիկ մեծավորներն են, որը կարծում էր, թե լուսինը Համբուրգում են սարքում:

Ես կարողացի մշակույթի **դեղատարածության** դասերն Ա. Առաքելյանի դասընթացը նախարարությանը ուղղված կարեւոր հարցերին: Ես չգիտեմ Ա. Առաքելյանի վասակը հայ մշակույթի աստիճանում, բայց իր դասընթացում, եւ մասնավորապես նախարարության հասկացումները զանազան կասկածելի, հայ մշակույթի հետ անհասկանալի կապեր ունեցող դարբերակներին, զարմանք ու տարակուսանքով դասընթացին: Լավ եւ անուն, որ հայ մշակույթի այդ դասերը չեն ու փառավոր, հայ մշակույթը առանձնապես զարգացնող եւ դարձնող առողջ դարբերակներին, Ասված թե, որ դրանց էջերում մի օր գրագետ հայերեն խոսք լինի, շատ հասկացումներ եւ անուն, բայց ինչու եւ կարծում «Ազգ» թերթին սրվող նվազագույն աջակցությունը:

Հիմա, Հայաստանի մշակույթը սնորհող դասերն ու գործիչներ, դուրս ասել, մշակութային գործունեությունը էլ ինչպե՞ս է լինում: Ես համոզված եմ, որ եթե մշակույթի դեմքերն **դեղատարածության** որեւէ բանիմաց աշխատակից, եւ կասա եմ, որ գոնե այդպիսի մեկը կգտնվի ձեր բազմության մեջ, թղթաթի «Ազգ» վերջին երկու տասնամյակի հավաքածուները, ապա տասնամյակի ու հարյուրամյակի անգամ ավելի դրական ու օգտակար բան կգտնվի ու կստանի «Ազգ-Մշակույթ» ներդրող էջերում, քան ես հասցրեցի ասել համառոտ այս մի փոքր հոդված:

Եվ դուրս այսօր, օգնելու եւ ջանքերը կիրառելու փոխարեն, կարծում եմ ձեր նվազագույն օգնությունը:

Սա է ձեր մշակութային նոր ֆալսեթակալությունը: Ձեր արածը բոլորի աչքի առջև է: Ամենադարձ մի բան մասնագույց անեն: Թունամյանի

կարծում եմ, որ հայ մշակութային գործունեությունը չէ, երբ ես մշակութային գործունեություն չէ, ապա ի՞նչ է: Կարող եմ մասնագույց անել

ԳԵՎՈՐԳ ԳՅՈՒՆՈՒՄՅԱՆ

Չափն անցնելով անչափ չեք դառնում

«Ծնողը սանն ինչպես արտահայտվի ուսուցչի մասին, երեխան այնպես է վերաբերվելու ուսուցչին»: Սա արդեն հին, սասնամյակների բովով անցած ու ճանաչված ժողովրդական առած է, որի հակառակ կողմին վերջերս բախվեցինք: Մեր երկրում արդեն օրակարգի կարգավիճակ ստացած «Բարձրագույն կրթության մասին» օրենքի նախագծի խնդրը դեռ լույս չէր տեսնում: Ծախսեր են այդ ընթացքում իրար հետ բարեկամամալու եւ թեմամամալու, եւ կարծես՝ վերջին տարբերակը լույս է դրոս եկել նախարար Արայիկ Հարությունյանին ու նրա ֆալսեթակալ կնիքախոր Նիկոլ Փաշինյանին, որոնք երկուսով որոշել են՝ լույս տալու հետ թեմամամալ:

Այն, որ Արայիկ Հարությունյանը երբեք չի փախել իր բարեկրթությամբ, բոլորը գիտեն, դե, երեւի կարողությունների խնդիր է, ի՞նչ մեղադրեմք մարդուն, ես էլ, օրինակ, չմեղադրեմ անորձա՛ստի չգիտեմ, բայց կարեւորն այն է, որ ես երբեք չեմ ձգտել լույս չմեղադրելու ու հմուտ անորձասողի համբավ ձեռք բերել, ցանկությունների զստողականություն, որը չի կարողանում իրականացնել Ա. Հարությունյանը:

Այն, ինչ տեղի ունեցավ դասախոսների հետ նրա հանդիպման ժամանակ, դուրս է այն գաղափարաբանության շրջանակներից, թե դեմքերն ունենալով անորձա՛ստի սեղ է սալիս հայագիտությանը, դարձվեց՝ սուս է՝ դուրս ու կոստումներով:

Նախ՝ հիշյալ նախագիծն արդեն փարատել է այդ սին հույսերը, հետ էլ՝ հանդիպման ժամանակ նախարարի վարվելակերպը խոսում է այն մասին, որ ինքն, ամենափչը, թեմ ունի հայագիտության վրա, եւ ֆանի որ բարեկամ էլ չի կարող, որոշել է զոնե ֆանդել. որ չստացվի՝ դարձա՛ստ մասն է աթոռին:

Անցնեմք բուն թեմային: Եթե դեմքերն ունենալով դասախոսի կոչում է սալիս եւ թուլա՛սում՝ մտնել լույսում՝ սերունդ, հասարակություն կրթելու, դաստիարակելու, ուրեմն այդ դասախոսին վստահվում է դեմքերն ունենալով ֆալսեթակալությունն առաջ տանելու կարեւոր գործը, ուրեմն այդ մարդ կարեւոր է դեմքերն ունենալով: Այս համատեղում անհասկանալի ու անընդունելի էր Արայիկ Հարությունյանի նախարարի դառնալը:

Հանդիպմանը ներկա գեմվողներից ոմանք ավելի երկար գիտական կյանքի դասընթացում ունեին, քան Արայիկ Հարությունյանը կյանքի տեղություն, բայց արի ու տես, որ վերջինս իրեն թույլ էր սալիս գրիչով «մասնագույց» անել ակադեմիկոս մարդուն, որի կարգաճանգ գրեթե մասնագիտությունն արդեն տասնյակ հասնողների է հասնում: Սեղանի շուրջ նստածների կեսից ավելին հայագիտության ոլորտում իրենց հսակ խոսքն ասած մարդիկ էին, համբավավոր հայագետներ, եւ կյանքում միայն 6 գիտական հոդված ու Գյումրի-Երեւան ակադեմիայի ֆալսեթակալ հարցազրույցներով հարթափարած մարդն իրավունք չուներ նրանց հետ մանկադաստեղի դասակարգի դիրքերից խոսելու:

Կարծես՝ Արայիկ Հարությունյանի այս անողջամիտ դառնալը բավարար չէր, վարչապետն էլ իր ասելիքն ասաց, թե՛ այդ մարդիկ առավոտից երեկո սուրճ են խմում:

Ներողություն, իհարկե, բայց կյանքում միայն մանիպուլյատիվ հոդվածներ ու մի գեղարվեստական, զիրք գրած վարչապետն իրավունք չունի գիտականի մասին այդպես խոսելու, մասնավորապես մարդու, որ զարգացնում է հայագիտությունը, ընդ որում՝ զարգացնում է, ասենք, 80-100.000 դրամ աշխատավարձով, ի տարբերություն 1.500. 000 դրամ ստացող դասախոսների ու նախարարների, որոնց լույս տեսնող գրական հայերենին անգամ չեն սիրաբերում: Հետաքրքրական է՝ վարչապետը կամ ԿԳՄՍ նախարարը չէ՞ն առարկի, եթե մասնական 80 հազար դրամ աշխատավարձ ստանան:

Ինչեւէ, դառնամք կարեւորին: Մինչեւ ե՞րբ է լույս տեսնելու այս ամենը, իշխանությունները դաստիարակում են ցածրագույն բոլոր խավերին՝ ուսուցիչներին, դասախոսներին, գիտականներին, ազատամարտի մասնակիցներին, նախկին ֆալսեթակալ գործիչներին եւ: Ամեն ինչը չափ ունի, եւ ինչպես հայտնի իմաստասեր դասախոսներն էր սիրում ասել՝ «Չափն անցնելով անչափ չեք դառնում»:

ՀԱՍՄԻԿ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Առաջին աշխարհամարտի ռուսական բանակի հայ զեռիները

Բացելով պատմության մոռացյալ, բայց՝ ոչ կորուսյալ էջերը

2015-ի հունվարին, ավսրուիկի հայագետ, Ջայլցբուրգի համալսարանի Զրիսոնյա Արեւելի հետազոտությունների կենտրոնի սեփական, դոկտոր-դոկտոր 3ասմին Դում-Թրագուսը մի նամակ է ստանում Ավստրիայի դեսպան արխիվից՝ ուսումնասիրելու Առաջին աշխարհամարտի ժամանակ ռուսական բանակի կազմում կրված հայ ռազմագեռիների մասին հայերեն փաստաթղթերը, ձայնագրությունները... Նրանցից մեկի՝ Արեւիկա Մանուկյանի ձայնագրության մեջ հիշատակված է հետևյալը. «**Չայ՝ ծնվել է Լեւոնում, աղբիլ Եկատերինովան, 30 տարեկան, մասնագիտությամբ՝ հրուսակագործ: Երգում է «Կռունկ Հայաստանի» երգը՝ այն կոչելով «դժբախտ գերու թռչուն».** քվարված է՝ 15 օգոստոսի, 1915թ.:

թակ է՝ սեսնելու յուրաքանչյուր ղաւերազմի ծանրագոյն հետեւանմաներից մեկը: Առաջին աշխարհամարտի ընթացքում միայն Ավսրու-Հունգարիայում կառուցվել են ռազմագեռիների 50 ծամբարներ՝ շուրջ 1 միլիոն զինվորների ու 10 հազար սղայի համար: Ծամբարների կեսից ավելին տեղակայված էին ներկայիս Ավստրիայի տարածքում:

Չայ ռազմագեռիներից Եկատերին վիճակված չէր վերադառնալ հայրենիք. Եկատերը հանգչեցին օտար հողում: «Չայրենիքից հեռու, հայրենիքում» նախագծի միջոցով դոկտորը կարողացել է վերականգնել հայ ռազմագեռիների ու նրանց ընտանիքների միջուկը երբեմնի խզված կաղը. այստեղ հիւժուղությունն ու ղաւսմոյւնը դարձել են կոռուար՝ ստեղծելով հավերժական երկխոսություն սերունդների միջուկ:

Անցյալի որոնումների երկար ճանապարհը՝ Ավստրիայից Հայաստան

Այս ցուցադրության մեջ եւ համանուն ղաւկերագրում օգտագործված նյութերի զգալի մասը ձեռք է բերվել Ավստրիայի, Ռուսաստանի եւ Հայաստանի արխիւներից: Բացի այդ, ռազմագեռիների հետեւով Հայաստանի բազմաթիւ գյուղեր անցնելով՝ տեղի տարեցների (այդ թիւում՝ ռազմագեռիների բարեկամների) օգնությամբ գրի ենք առել յուրաքանչյուր ռազմագեռու հետագա ճակատագիրն ու նրանց ժառանգների ղաւսմոյւնները: Դրանք ղաւսմուն են ղաւստեղծելով ղաւսմանով հայրենիքից հեռանալու, ռուսական բանակում կրվելու, թեւանու ձեռքն ընկնելու, փախուստի կամ ազատ արձակվելու շնորհիւ հայրենիք վերադառնալու, ինչդեպ նաեւ հայրենիքում հետագա ճակատագրի մասին: Դժվարին ժամանակներում գրված ղաւսմոյւնները նույնքան տարբեր են, որքան իրենք՝ ռազմագեռիները: Հայրենիքից հեռու՝ ղաւստեղծում եւ գերության մեջ, նրանք հաճախ առեւտրվել են անասնի տառապանքների՝ ցավ, կարոտախտ, կսկիծ, միեւնույն ժամանակ վայելելով մարդասիրության ու հարգանքի ղաւստեղ՝ հաճախ նոր հմտություններ յուրացնելով,՝ ասում է հայագետ-դոկտորը:

Նա իր երախագիտությունն է հայցնում այն գիտական հաստատություններին ու գործընկերներին, որոնք աջակցել են իրեն այս աշխատանքներն իրականացնելու ժամանակ, ինչդեպ նաեւ արդեն հոգեհարազատ դարձած մարդկանց՝ «իր» ռազմագեռիների ժառանգներին, որոնց հետ ամուր կաղեր է ստեղծել:

«Չայրենիքից հեռու, հայրենիքում» ցուցադրության առավել ազդեցիկ բաժիններից մեկը ներկայացնում էր Եկատերին, հետագոսող, մարդաբան, լուսանկարչության եւ կինեմատոգրաֆիայի մասնագետ Ռուդոլֆ Փոլիսի(1870-1921) կողմից կա-

սում է նրա անցած ճանաղարհից որոշ դրվագներ. **Հարգելի՛ դոկտոր, Դում հայագիտությամբ զբաղվում եք դեռ 1988-ից: Ի՞նչն էր Չայից ղաւսմոյւնը հետախույժելու Եկատերից:**

«Ես լեզվաբան եմ,՝ ասում է նա: Ռուսումնասիրել եմ ռուսերեն եւ հնդեվրոպական լեզուներ: Դեռ համալսարանում ուսանելու ժամանակ զբաղվում էի երկլեզվությամբ: Դոկտորներիցս մեկը, Ակատերով, որ լավ գիտեմ ռուսերեն, ինձ խորհուրդ սվեց գնալ հորհրդային Միության որեւէ քաղաք եւ ուսումնասիրել ռուսերենի

սարված ուսումնասիրություններին վերաբերող նյութերին. նա հետագոսել է շուրջ 191 հայ ռազմագեռիների, կատարել մարդաբանական չափագրումներ, ձայնագրել նրանցից 6-ի խոսքը, ղաւստեղծել տեսանյութեր: Դրանցից մեկուն տեսնում եմք, թե ինչդեպ են զիղաղաղաբան ռազմագեռիներից մեկի զուլիքը, կատարում մարդաբանական չափագրումներ: Եվ այս հետազոտություններն ունեցել են բացառաղբե մի նդաւակ՝ ուսումնասիրել անհետացած եզրին հայցնված ժողովուրդների ներկայացուցիչներին, հիմք ստեղծել ռասաների նկարագրման եւ դասակարգման համար: Հասկանալու է, որ Ռ. Փոլիսի կատարած այս հետազոտությունների հիման վրա Յոզեֆ Վեյնհոլցերն ավելի ուշ՝ 1951-ին վիեննայում հրատարակեց «Հայերը. ներդրում Կովկասի ժողովուրդների մարդաբանությանը» հատուկագրը, որտեղ ներկայացված են հայ ռազմիկների մարդաբանական չափագրումները, դրանց հետ կաղված փաստաթղթերն ու լուսանկարները:

ղաւստեղծումի հիւժուղության ղաւսաղանք

«Չայրենիքից հեռու, հայրենիքում» ցուցադրության եզակի նմուշներից է ռազմագեռիներից մեկի ղաւստեղծումը իրը՝ փայտե փորագրությամբ գրի տուփ, որի վրա գրված է՝ «Память воинов. 1914-18»: Մեկ բառ, եւ մի ամբողջ ժամանակաշրջանի իրադարձությունների ու մարդկային ողբերգությունների ղաւստեղծում: Ինձ համար հայագետ Յասմին Դում-Թրագուսը հենց այդ հիւժուղության ղաւսաղանքն է: Ես աղիթ ունեցա գրուցելու դոկտորին հետ: Ներկայացնում եմ մեր գրույցը, որը բացաղա-

հրավիրեցին ուսումնասիրելու հայ ռազմագեռիների մասին փաստաթղթերը, ձայնագրությունները: Չեւո ինձ հետախույժում էր՝ ինչդեպ դասավորվեց նրանց ճակատագիրը ղաւստեղծությունը դիտարկել մարդկանց տեսանկյունից: ղաւստեղծների մասին միտք գրվում է դեռույթությունների, կառավարությունների կողմից, հաղթողների ու ղաւստեղծների տեսանկյունից: Սակայն մարդկանց տեսանկյունից երբեք չի խոսվում: Ահա այդ մարդկային ճակատագրերի վերաբերյալ ղաւսմոյւններն են, որ ձգտել եմ վերականգնել, որդեգրել հիւժուղություն:

Եվ Դում առաջինն էք, ով լրացնում է մեր ղաւսմոյւնայի կարեւոր էջը: Արդյունքն այն 60 հայ ընտանիքներն են, ովքեր Ձեր շնորհիւ վերագոսան իրենց ղաւսմոյւնը...

Այո: Եվ ես այդ մոռացումը ղաւսմոյւնավորում եմ Հայից ցեղաղաղանության իրողությամբ:

Ի՞նչն էր այն ղաւսմոյւնը, որ Ձեզ օգնում էր համակարգելու այս հսկայական նյութը:

Որդեպ հայագետ ու հետազոտող դեպ է միտք կաղի մեջ լիտեւ այդ մարդկանց հետ. ամենից աղաջ սա է կարեւորը: Ի-

ազդեցությունը ազգային լեզուների վրա: Մինչ այդ հասցրել էի լինել խորհրդային որոշ դեռույթություններում: Եվ ես նախընտրեցի մեկնել որեւէ քաղաքային երկիր: Մտածեցի՝ «Հայաստան գնալն անեմահետախույժականը կլինի ինձ համար, քան որ քաղաքայինությունն առաջինն ընդունած հնագույն երկիր է»: Ես արդեն սկսել էի ուսումնասիրել գրաբարը, հետեաղբար հայկական քաղաքայինությունն ինձ արդեն ծանոթ էր: Այդտեւ, 1988-ին եկա Հայաստան. դա իմ դիղղումայինը գրելու եւ աշխատանքային փորձաշրջան անցնելու փուլն էր: Սովորեցի ԵՊՀ-ում, աշխատեցի անվանի լեզվաբան Գեւորգ Ջաղուկյանի հետ: Իսկ երբ վերաղարձա Ավստրիա, Եկատերինից զբաղվել հայագիտությամբ: ղաւստեղծումից գիտական թեզ, իրականացրեցի մի Եարք հետազոտական աշխատանքներ:

Աղաղաղաղ, հետազոտությունների հիմքը ես համարում եմ լեզուն: «Չայրենիքից հեռու, հայրենիքում» նախագիծը եւս լեզվի հետ էր կաղված: Երբ ինձ

հարկե, կարող ես արխիւներից նյութեր փաղել, բայց երբ գնում ես այդ մարդկանց օջաղները, լսում, թե ինչդեպ են նրանք հիւժուլ իրենց նախնիների ղաւսմոյւնը, դա բոլորովին ուրիշ է: Նրանցից Եկատեր, իհարկե, գիտեին իրենց ղաղի ղաւսմոյւնը, ունեցել են նկարներ, որ մեզ են սվել, եւ դրանք անչափ կարեւոր են ինձ համար: Միաժամանակ նեւ, որ Եար ուրաղաղաղաղ եւս աղբիլ՝ տեսնելով, որ այդ մարդիկ հետագայում վերաղարձել են հայրենիք, կազմել են ընտանիք ու Եարունակել են իրենց սերունդը:

Հայից ցեղաղաղանության ակաղաղաղաղ վերաղղողների հուշ-վկայությունները մեր ակաղաղաղ ցեղաղաղագետ, բանահաղաղ, ժողովրդագետ Վերժիլե Սվաղղանի Ենորիղ հայցնի են բոլորիս: Այս աղղունով ի՞նչ ընդհանրություններ եք տեսել հայ ռազմագեռիների ճակատագրերի եւ ընտանիքների միջուկում, որոնց ղաւսմոյւնները եւս լի են հայրենիքի կորուստի ցավով, տաղաղանով...

Այո: Եվ ես այդ մոռացումը ղաւսմոյւնավորում եմ Հայից ցեղաղաղանության իրողությամբ:

Ի՞նչն էր այն ղաւսմոյւնը, որ Ձեզ օգնում էր համակարգելու այս հսկայական նյութը:

Որդեպ հայագետ ու հետազոտող դեպ է միտք կաղի մեջ լիտեւ այդ մարդկանց հետ. ամենից աղաջ սա է կարեւորը: Ի-

ՍՈՒՐԵՆ Թ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Վարկերն ու նրանց բերած վայերը

Այնպես է սացվել, որ ամեն օր աշխատանքի գնալուս ճանադարհին անցնում են զեքնանցումով: Սկսած մուսֆին հարող սարածից, ամբողջ դասերին ելնույնը մյուս կողմից՝ ամենուրեք գովազդներ են փակցված: Նույն վիճակում են հեռատեսիլները, ծառերն ու այն ամենն, ինչի վրա կարելի է թուղթ փակցնել: Վերջին օրջանում, հավանաբար ամանորյա տոներին ընդառաջ, չնչին բացառությամբ, դրանք մուսնաբովանդակ են՝ բոլորն առաջարկում են վարկեր, վարկեր, վարկեր: Սովորաբար մեքենա վարելիս նադիր են լսում եւ անկախ, թե ո՞ր ալիքը միացրած լինի, դարձյալ մուսն է՝ առաջարկվում են վարկեր ու էլի վարկեր: Ընդ որում, հաճախ այնպիսի գրավիչ առաջարկներ են հնչում, որ թեւեւ սլալ տալիս ինձ գումար, առավել եւս սնախանդ տոկոսներով, ղեքս չէ, սակայն մտքովս անցնում է վերցնել: Այդ ամենն այնքան հաճախ կրկնվող ու այնքան ճնշող է դարձել, որ որոշեցի անդրադառնալ այդ թեմային: Չէ, ֆինանսավարկային բնագավառի մասնագետ չեմ, ոլորտի աստիճաններն էլ չեմ տիրապետում, բայց որոշեցի այնուամենայնիվ գրել: Նախադաս իհարկե ոլորտի մասնագետների ներողությունը հայցելով, թեթ ինչ որ բան այնուամենայնիվ ճիշտ չհնչի:

Տարիներ շարունակվող այդ թնջուկը հասկանալու համար նախ դարձեցի, որ վարկը (հնդեվրոպական սեր-նկաքել, ուշադրություն դարձնել արմատից, լատիներեն՝ creditum-դարձել եւ credere-վստահել բառերից է բաղկացած) կամ վարկային հարաբերությունները, սնեստական կասեգորիա է, փողի կամ ադրանքների ձեռով դարձրել սրամարդում՝ տոկոսի վճարման դայանամով: Վարկը դայանամավորվածություն է բանկի, վարկային կազմակերպության կամ գրավաստի եւ անձի միջեւ, որի համաձայն, այդ մասին մասնաձեռն է դրամական միջոցներ՝ հեսագայում որոշակի տոկոսներ վճարելու նախադրամանով: Այսինքն՝ այդ գործընթացը սնեստության սուբյեկտների միջեւ հասարակական հարաբերություն է, որը կարող է արտահայտվել սարբեր վարկային ձեռնարկով: Մեզանում վարկեր սրամարդում են բանկերը եւ վարկային կազմակերպությունները եւ լինում են կարծաժամկետ ու երկարաժամկետ, ըստ արժույթի, սղառողական, գյուղատնտեսական, հիփոթեքային, բիզնես, իսկ գրավաստերը՝ միայն գրավադրամաք վարկեր:

Վարկ վերցնելու ավանդույթը գալիս է աստ հնուց: Զջերը գիտեն, որ դասնությունից մեզ հայտնի մարդիկ եւս ունեցել են վարկեր: Առաջին վարկերը սկսել են տալ դեռ մեր թվարկությունից առաջ: Օրինակ՝ Բաբելոնի արհա Դամոնուրային,

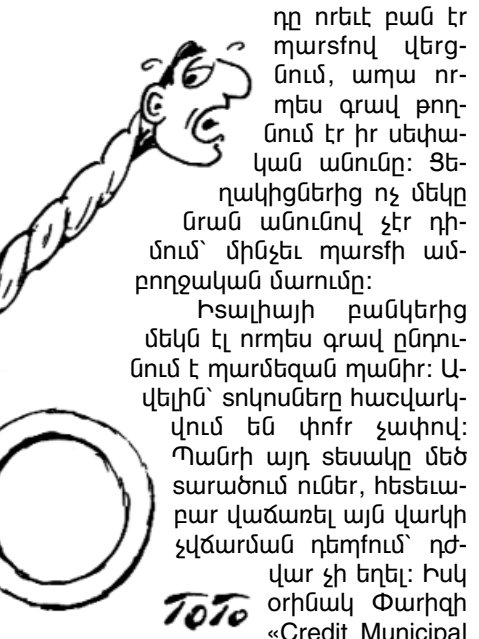
որը ղեկավարել է մ.թ.ա. 1793-1750թթ., եղել է «անհույս» դարձադարձ: Որոշագի փակի իր դարձերը, մա «գոհել» է կնոջը, որդուն, դստերը: Վերջիններս ղեքս է 3 տարի աշխատեցին, որոշագի մարեին դարձրել: «Հիփոթեք» բառը հունարենից թարգմանաբար նշանակում է գրավ: Հին Հունաստանում վարկառուի հողի վրա սյուն էին կանգնեցնում հեստեյալ գրությամբ. «Եթե դարձրել չմարդի, աղա այն կանցնի վարկատուին»:

Միջնադարյան Անգլիայում դարձրել չմարելը հանգեցնում էր մրան, որ աստերը հայտնվում էին ճաղերի ետեւում: Սակայն դրանից կարելի էր խուսափել: Դարձրել գումար վերցնողը դարձադարձ չղեքս է վեր իր տան սարածից, քանի որ մրան իր տան սարածից իրավունք չունեին ձեռքակալել: Հունում՝ Ռուսաստանում, դարձադարձն անխիղճ կերպով բռնում էին մարդաստեղ հրադարձում, կստաններն ենթարկում: Դա արվում էր մրա համար, որոշագի հրադարձում հավաքված մարդկանցից մեկը խոջար մրան եւ վճարել մրա փոխարեն: Շատերը բարձրաձայն բղավում էին, որոշագի առավել խոջուկ երեւան: 1754թ. Ռուսաստանում բացվեց Պեսական հողային բանկը, որտեղ ազնվականները կարող էին ստանալ իրենց սեփական հողատարածներով եւ անուարձ գույքով վարկեր: Վարկերը տրվում էին տարեկան 6%-ով: 16-րդ դարում վարկեր ստանալու իրավունք վերադարձվեց մաեւ գյուղացիներին:

Հայտնի գրող Ալեքսանդր Դյուման հայտնի էր որոշեւ «հավերժ դարձադարձ»:

1852թ. Փարիզյան դարձադարձ ընդունեց 53 դարձադարձի հայցը: Դարձրել ընդհանուր գումարը կազմում էր 107 հազար ֆրանկ: Եիքս է, ինքը՝ Դյուման, հասցրեց մեկնել Բրյուսել: Գրողը սիրում էր ծախսել, ավելին՝ մա գումար է ծախսել ոչ միայն իր վրա, այլ՝ մեծահոգաբար բաժանել իր ընկերներին ու ծանոթներին: Մի օր մա ասել էր. «Ես ոչ մեկին չեմ մեքել գումար տալու հարցում: Միակ բացառություններն իմ վարկատուներն էին»:

Հեսաքրակալ սովորություն կար հնդկացիական ցեղերի օրջանում: Երբ մար-

TOTO

սունը դարձադարձ էր գրավի դիմաց ընդունել էլիսար ակոհողային խմիչք: Գրավաստի դարձադարձն առաջին օրերին արդեն գինու հարյուրավոր օտեր էին հավաքվել:

2007թ. Անգլիայում բացվեց գրող Չարլզ Դիքենսի այգին, որտեղ հնարավորինս տիրում էր XIX դարի կետերի մթնոլորտը: Այցելուները կարող էին ժամանակ անցկացնել այգում, զվարճանալ, ինչուեւ մաեւ մսել «դարձրել բանում»:

Ի դեղ, Դիքենսի հայրը, չկարողանալով մարել դարձրելը, մման հաստատությունում մսել էր դեռեւս 1824 թ. եւ կարողացել էր դուրս գալ միայն 6 ամիս անց՝ մորից ժառանգություն ստանալուց հետո:

Վարկային գործառնությունը Հայաստանում եւս եղել են, դրանք մեծ աշխուժություն արդեցին հասկադալ անկախության արտադրություն: Դրանք հիմնականում չկանոնակարգված, դարձադարձ բնույթ ունեցող գործընթացներ էին եւ բնակարար ծանր հեստանքներ ունեցան: Մեծ թվով վարկառուներ հայտնվեցին կրակի եզրին, կորցրեցին տուն, ունեցվածք: Նրանց մեծ մարդ այլ ելք չեստեսելով՝ չնչին գներով վարձառեց ինչ որ կարող էր եւ բռնեց արագադրի ճանադարձը: Բացի բանկերից ու վարկային կազմակերպություններից, զգալի թվով անհասներ եւս խաքեցին մարդկանց ու մրանց հասցրեցին աղքատության եզրին: Հիքենս...

Հեսագայում կադիսալի համակենտրոնացման եւ կենտրոնացման հեստանքով վարկային տուկան աստիճանաբար թեւեւ կանոնակարգվեց, սակայն ոչնչով չդարձադարձաբանված բարձր տոկոսադրույների հեստանքով մարդկանց համարձադարձ ունեցրելուը շարունակվեց, որին մեքադալ որոշեւ ուղեկից շարունակվեց

մաեւ արագադրում ու համարձադարձ հիասթափությունը: Սովորաբար վարկ տրամադրելիս վարկատու գանկանում է հանդգվել, որ վարկառու ի վիճակի կլինի վերադարձնել վարկը, այսինքն՝ ունի այդպիսի ցանկություն ու կարողություն: Այդ ցանկությունն ու կարողությունն այլ կերպ անվանվում է վարկունակություն, որի գնահատման համար սովորաբար ստուգվում են 5 հանգամանք՝ վարկային բնավորություն՝ արդյոք վարկառու վստահելի անձ է, դարձադարձ կերպով է կատարել իր նախկին դարձադարձները, թե ոչ (վարկային դարձադարձ), կարողություն՝ վարկառուի եկամուտներն ու ծախսերը՝ որքան աշխատավարձ է ստանում, ինչ այլ եկամուտներ ունի, որքան մարդ կարող է հասկացնել վարկի մարմանը, ունեցվածք (կադիսալ)՝ վարկառուի կարողությունը մեծ է, սակայն չունի կադիսալ (տուն, ավտոմեքենա, անուարձ գույք եւ այլն), ուրեմն չի խմայում եւ չի մարման վաղվա մարման, որ եթե մի օր վարկառու դարձարի եկամուտ ստանալ, կկարողանա վարձառել իր կադիսալը, այն վերածել կանխիկ միջոցների եւ վճարել վարկը միմեւ եկամտի մոր աղքատի ձեռքերումը, գրավ, երաշխավորություն. արդարեւ միջոց է, որ կկատարի վարկառուի դարձադարձությունը: Գրավը գումարի վերածելու միջոցով կազմակերպությունը կարող է հես ստանալ իր գումարը եւ այլն: Այս բաղադրիչները մեքանում հիմնականում կան անստեղծեցին, կան խստագույնս կիրառվում էին ավելի աստ հեստանքները, որոնց արդյունքում դարձյալ տեղի էր ունեցնում վարկի մակարդակի ունեցրելու:

Ցավոք, այսօր աստ բան չի փոխվել: Ամենուրեք ինեստեյվ գովազդը շարունակվում է: Էլ օնլայն վարկեր, էլ անթարթային, վերանորոգման, սղառողական, էլ չգիտեն ինչպիսի, բայց դա ամենուրեք է ու գայթակղում է մարդկանց, ոսկի սարեր խոստանում: Արդեն վարկեր են տրամարդում մուսնիսկ անմարդ վարկային դարձադարձ ունեցողներին, միայն թե վերցնեն: Լալ, միմեւ երբ, միմեւ ո՞ր: Չգիտեն դարձադարձություն է, թե՞ օրինաչափություն. վարկերի լի ու արտատրամարդումը աշխուժանում է այն ժամանակ, երբ երկում նկատվում են սոցիալ-սնեստական դժվարություններ, երբ մարդիկ ստիպված կորցնում են իրականության զգացումը, հույսը դնում են անիրականալի իրավիճակների վրա եւ վարկ են վերցնում, հարկեր էլ հրաքի սղալեքիլով՝ վիճակալալի տոմսեր գնում: Բավական է, մարդիկ, ուեքի եկեք, գեքեքիս հաքվարկներից հետո միայն քալ արեք: Հակադարձ դեքում ամեն ինչ տիրու ավարտ կունենա: 10-25.11.2019

Քրեակատարողական հիմնարկները կդառնան տանելի

Միջազգային դոնորներից ներգրավելիք եւ մասամբ բյուջեսային հասկացումներից կազմված մոտ 50 միլիարդ դրամ արժեցող ծրագրի օրջանակում միջազգային սնանդարձներին համարձադարձալանող մի աստ մոր փրեակատարողական հիմնարկներ կստեղծվեն Հայաստանում, հիմնականում Սիլիկյան թաղամասում՝ մի աստ հին ԶԿԴ-ներ փակելով: Քրեակատարողական եւ դրոքացիայի ոլորտի առաջիկա տարիների ծրագրերը կառավարության նիստում ներկայացնող արդարադարձության նախարար Ռուսան Բադայանը այս եւ մի աստ այլ հեսարձադարձ տեղեկություններ հայտնեց: Այսպես՝ փակվելու են «Նուրարաքեն» եւ «Դասարձադարձների հիվանդանոց» փրեակատարողական հիմնարկները, դրանք կմիավորվեն 1200 լրա-

կազմով մոր կառուցվող հիմնարկում: «Գորիս» ԶԿԴ-ի փոխարեն ժամանակակից մոր, 350 տեղանոց հիմնարկ է կառուցվելու Խճճուրեքում, «Հրադարձ» ԶԿԴ-ն եւս փակվելու է, մրա փոխարեն «Սեւան» ԶԿԴ-ի տարածում ժամանակակից հիմնարկ է կառուցվելու, որոշ առումով արդիականացվելու են «Արմավիր» ԶԿԴ-ի դարձադարձ դայանքներն ու թեքակալ ծառայությունները: Մի խոսքով՝ առաջիկա 4 տարիներին ԶԿԴ-ները, Հայաստանի համանման ներկա հիմնարկների համեմատությամբ, կարող են դարձադարձ մի փոքր մեղմելով ազատագրված մարդկանց ընձանիների մտահոգություններն ու ծախսերը՝ կադված ԶԿԴ-ներում դարձիքը կող հարագալի այս կամ այն կարիքը սղալարկելու հոգսի հես:

Առաջին աշխարհամարտի ռուսական բանակի հայ գեղիները

Ռեքվար է դարձադարձ... Ես մուսնիսկ փորձում էի իմանալ՝ ինչ են արդել այս մարդիկ ճամբարներում: Մեք մուսնիսկ չգիտեմ՝ ռազմագեղիների հանդեղ ցեղատար զործողություն եղել է, թե՞ ոչ: Մեք սա երեք էլ չեմ իմանալ: Բայց կարծում եմ՝ հայ ռազմագեղիները որոշ տեղեկություններ կունենային, թե ինչ է կատարվում իրենց հայրենիքում: Ավստրիան Օսմանյան կայսրության դաքնակիցն էր, քաքառեղալ էր հայ ազգի հանդեղ կատարվող ցեղատարությունը: Բայց մյուսների մման որեւէ բան չեքնարկեց: Պատմությունը, ցավոք, չես կարող օրջանցել:

Հարգելի դորքետուր, «Հայրենիքում, հայրենիքից հետո» ցուցադրության ու համանուն դարձադարձի ցնորիլ Դուք անդրադառնում եք դարձադարձների անեստեղծ կողմին՝ մարդկային ձակասագրերին: Ինչ սահմանագիծ էր բաժանում

Հասմին մարդուն ու Հասմին հեսագործին՝ ներկայացնելու դարձադարձ մնալ խիստ օրեկեքիլ:

Ռեքվարանման որեւէ սահման գեքել: Ռուկիեսեւ դարձադարձները շարունակվում են միմեւ օրս՝ ամեն տարածաքաքանում: Մարդկությունն այդպես էլ չի սովորում անցյալից: Ել այսօր վստագված են քադակարթությունները: Միմեւ ամեն ազգ, ամեն մարդ իրավունք ունի դարձադարձ իր օքալույթը, կրոնը, ազգային դեքը. մի բան, որ այսօր բարդ է իրագործել անգամ Եվրոպայում:

Նեքնի, որ ցուցադրությունը տեքեք երկու ամիս: Փակման հանդիսության ժամանակ Հայոց ցեղատարության թանգարան-իմսիտուքի կողմից ավստրիացի հայագետ Հասմին Դուն-Թրագուքը դարձադարձեք «Ավրոքա Մարդիգանյան» հուքանեղալով՝ հայագիտության մեք ունեցած ավանդի համար:

Ճավակցություն

Երկար եւ անբուքելի հիվանդությունից հետո իր աշերն այս աշխարհին փակեց հայտնի բանաստեղծ եւ մանկագիր **Յուրի Սահակյանը**: Խմբագրությունս խորագագ ցավակցություններ է հայտնում մրա դստերը՝ Ալեքսեւ եւ փեսային՝ Արծվի Բախչինյաններին, ինչպես մաեւ մյուս հարագսներին:

Իրանը չդիմացնի և ուժացնի բարեփոխումները

Իրանի Իսլամական Հանրապետության գերագույն առաջնորդ ալախոլլահի **Սեյիդ Ալի Խամենեին** Թեհրանում երկրի արդյունաբերական և ձեռնարկչական օջախակների ներկայացուցիչների առջև ելույթ ունենալով հայտարարել է, որ իբխանությունները հարթափարել են բողոքավորների ցարժանը, եւ, իր իսկ խոսքերով, «մենք թեմանում ենք եւս մեծ շահեր կան եւս փառաբանական աստիճաններում»: Իրանում սեղի ունեցած բողոքի վերջին ելույթները, որոնք անցկացվեցին երկրի մի քանի քաղաքներում, դառնալով քաղաքացիական թեմաների գնդերը բարձրացնելու իբխանությունների որոշումը: Տվյալ դեմքերը փորձագետների մեծ մասը չի կասկածում, որ դրանց դասձառնը սնեսական է: Իրանում սնեսական վիճակը վաթսրացել է անցյալ տարվանից, երբ ԱՄՆ-ը դուրս եկավ միջազգային միջուկային գործարհից եւ կրկին սկսեց դատարհիջոցներ կիրառել Թեհրանի նկատմամբ: Միեւնույն ժամանակ փորձագետներն արձանագրում են հետեւյալ կարեւոր հանգամանքները:

Առաջին. 2009 թվականից սկսած, երբ Իրանում սեղի ունեցան զանգվածային ցույցեր, առաջ 2016-2017 թթ., երբ գների բարձրացման եւ դեսակային ծառայությունների կրճատման դասձառնով բողոքի ելույթներ անցկացվեցին երկրի գրեթե կեսում, դրանք կրկնվեցին 2018-ի

օգոստոսին, իսկ ներկայիս բողոքի ելույթների ալիքը անենից լայնածավալ է, քանի որ ընդգրկում է հասարակության ամենատարբեր խավերին, ներառյալ ուսանողներին եւ միջին խավի ներկայացուցիչներին: Ընդ որում, բացեիբաց հնչում էին հակա-կառավարական կարգախոսներ: Երկրորդ հանգամանքը. Իրանում բողոքի ցույցերը ժամանակի առումով փաստորեն համընկան իրաքիցների զանգվածային ցույցերին, ինչը եզրակացվում էր NoonPost հրատարակությանը հիմքեր սկսեց գտնելու, որ «Իրանական զարման փամին սկսել էր փչել Բաղդադից» եւ որ «Իրանի իրաքացման» հարց է ծագել ոչ դատարկական փորձադասնությունների անջատման միջոցով. մի գոտի հյուսիսում՝ ֆրեդի, մեկ ուրիշը հարավում՝ արաբների, եւս մեկը՝ Իրանական Արբեջանի սարածում: Ըստ որում, այն ուղղումն է արվում, թե Թեհրանը բենզինի գները բարձրացրեց այն բանից հետո, երբ Բասրայում բողոքավորները փակեցին Ումմ-Քասր, Ալ-Մակլաա եւ Աբու-Ֆլուս նավահանգիստների առխասանքը, որոնք օգտագործվում են իրանական նավթի արտահանության համար:

Իսկ փորձագետների գնահատականը ինչդեպ է հարաբերակցվում դասձառնական Թեհրանի դիրքորոշման հետ: Բրիգա-

դային գեներալ **Ռամեզան Շարիֆը**, ճիշտ է, Reuters գործակալության մեկնաբանությամբ, բողոքի ցարժանն մասնակից ուժերը ներկայացրել է հետեւյալ հաջորդականությամբ՝ միադեսականներ, որոնք ձգտում են վերադարձնել 1979 թ. հեղափոխությանը սաղաթված Փեհլեյների գահատեմը, մոջահեդների «խալի» զինված ընդդիմադիր խմբավորում եւ անջատական խմբեր: Այստեղ նորությունն այն է, որ նաեւ հոգեւոր առաջնորդ Խամենեին, Իրանի հեռուստատեսությամբ ելույթ ունենալով, խոսեց Իրանի ներադարձական իրադրության վրա Փեհլեյների գահատեմի աղբեղության մասին: Անցյալում այդ մասին խոսում կամ գրում էին միայն փորձագետները՝ լոկ դիմադրային ուժադրություն դարձնելով սարագրության մեջ ադրող թագակիր տեմին՝ դասմեղով գլխավոր գահատեմանգ Ջավիդ Փեհլեյի գործունեության մասին եւ այն մասին, որ նա իր օտուրն է համախմբել ԱՄՆ-ի եւ Կանադայի, Ճապոնիայի եւ այլ երկրների իրանական համայնքների փոքր, բայց հարուստ մասը:

Սակայն իրանցի դասմաբան եւ փառաբան **Շիրին Հանթերը**, ում վկայակոչում է haqqin. az հարթակը, գտնում է, որ թեեւ Փեհլեյների ընթանիքը համակրանք է արտահայտում Իրանում

բողոքի ցույցերի մասնակիցների հանդեմ, հայրենիքում իրադարձությունների ընթացի վրա նրա աղեղությունը չհնչին է: Նրա խոսքերով՝ ցաս դժվար է բողոքի այդդիսի ելույթները կազմակերպել արտասահմանից, այնդեպ որ Ջավիդ Փեհլեյի անունը օտարերկրում են սարատեսակ փառաբանական ուժեր ինչդեպ Իրանում, այնդեպ էլ արտերկրում:

Ինչ վերաբերում է մոջահեդների «խալի» խմբավորմանը, որին Եվրամիությունը 2009 թվականին հանեց սահաբեկչական կազմակերպությունների ցանկից, մասնագետների գնահատման համաձայն, այն դառնալով ուժեղ Իրանի դեմ որոշակի ռազմական հարձակումներ գործելու, դարձնալով դաստերազմ մոջահեդները կարողությունը: Թեհրանը ընդունում է անջատական խմբերի առկայությունը, գիտակցում իր համար եթեմադարձական հակամարտությունների վսանգավորությունը: Բայց առայժմ նրան հաջողվում է թույլ չսալ, որ իր սարածումն ձեւավորվեն այնդիսի զինված կազմավորումներ, որոնք իրական վսանգ կներկայացնեն երկրի սարածային ամբողջականության եւ գործող վարչակարգի համար:

Խնդիրն այլ է: Երբ Իրանը, մի կողմից ԱՄՆ-ին, Իսրայելին եւ Սաուդյան Արաբիային մեղադրում է հուզումներ հրահրելու մեջ,

նա փաստորեն խոստովանում է երկրում ազդեցիկ թեմանական խմբերի գոյությունը: Մյուս կողմից, երբ Իրանի փոխնախագահ **Եսհակ Ջահանգիրին** սարածաբանի երկրներին նախագրուեացնում է ծանր հետեւանների մասին, եթե աղապրուցվի, որ նրանք մեղադրվում են երկրում հուզումների հրահրմանը, դա նսանակում է, որ Թեհրանն առայժմ չունի համադասախան փաստեր, թեեւ առկա է ԱՄՆ-ի (եւ ոչ միայն նրա) հայտարարությունները իրանցի բողոքավորների ցարժանն աջակցելու վերաբերյալ:

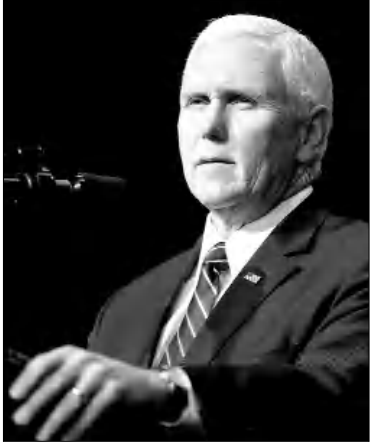
Առայժմ գործում է այն վարկածը, թե Իրանի բողոքի ցույցերը կառավարվում են դրսից, ինչը թվում է ցաս դարգունակ: Իրանն այնուամենայնիվ ներքին սնեսական ու փառաբանական համակարգային ձգնաժամի փուլում է եւ վաղ թե ուս սիմված կլինի բռնել բարեփոխման, թերեւս նաեւ ներքին վարչատարածային վերակառուցման ուղին: Ինչդեպ կարծում է ռուս փորձագետ **Սսանիսլավ Տարասովը**, դեռեւս ուս չէ, քանի որ բողոքի ելույթների օբյեկտիվ դասձառները չեն վերացվում եւ աղապրում դրանք կարող են առավել մասսաբային բնույթ սսանալ, որոնք կարող են ունենալ խիստ անկանխատեսելի հետեւաններ: **ԱՐԵՎԻԿԱ ԲԵՇԵՑՅԱՆ**

Փենսը ինչո՞ւ էր թռել Երբիլ

ԱՄՆ փոխնախագահ Մայք Թենսը չհայտարարված այցով օրերս մեկնել էր Իրաք: The Associated Press գործակալությունը այդ մասին դասմում է հետաքրքարած մանրամասներով: Պարզվում է՝ ամեն ինչ գաղտնի դառնելու նպատակով Փենսը Իրաք էր թռել Boeing C-17 բեռնատար օդանավով, որը վայրէջք էր կատարել Այն ալ-Ասադ ամերիկյան ռազմակայանում, որը գտնվում է Իրաքի արեւմուտքի անադասային վայրում, հեռախոսագրուց էր ունեցել Իրաքի վարչադես Ադել Աբդու Մեհեդիի հետ, բայց չէր հանդիմել նրա հետ: Սոթիսակ սան դասձառնական ներկայացուցիչը դա բացատրել էր նրանով, որ ԱՄՆ փոխնախագահը չի կարող Իրաքի դեկավարների հետ հանդիմում ունենալ երկրի հարավում բողոքի ցույցերի ցրման կոչս մեթոդների դասձառնով:

Այնուհետեւ Փենսը ուղեւորվել էր Իրաքի Զրդսանի կենտրոն՝ Երբիլ քաղաք, որտեղ բանակցել էր ինքնավարության նախագահ Նեյիրվան Բարզանիի եւ վարչադես Մասրուր Բարզանիի հետ: Ամերիկացի որոշ փորձագետների գնահատման համաձայն, հենց դա է եղել Փենսի ուղեւորության գլխավոր նպատակը, «որը կադված է ԱՄՆ նախագահ Դոնալդ Թրամփի վարչակազմի իրաքյան եւ սիրիական փառաբանության հետ, ներառյալ այն դերը, որը ֆրդերը խաղում են եւս ուզում են խաղալ երկու երկրներում»: Իսկ եթե ավելի կոնկրետ խոսենք, աղա ԱՄՆ փոխնախագահը փորձել է փարատել այն կասկածները, թե ամերիկացիները լուս են ֆրդերին: Սակայն մի ժամանակ Վաչինգտոնին նման մեղադրանքներ հասցեագրել են սիրիացի, բայց ոչ իրաքի ֆրդերը: Բացի դրանից, ամերիկացիները վերադարձել են Սիրիա: Այս կադակցությունը ֆուրդ փորձագետ **Հեմեն Աբդուլ-Լաիլը** ենթադրում է, թե Փենսը որոշել էր Երբիլին սեղեկացնել աղապրում սեղի ունենալի փոփոխությունների մասին եւ սսակեցնել ֆրդերին հասկացվելի դերը ոչ միայն Իրաքում, այլեւ ողջ սարածաբանում: Իսկ ինչդիսի՞ փոփոխությունների մասին է խոսքը:

Թուրքիան վերջերս Իրաքի հյուսիսում իրականացրեց «խաղաղության ակունք,

ռազմական գործողությունը եւ դա դասձառնաբանեց այնտեղ ֆրդական դեսության ստեղծում թույլ չսալու ցանկությունը»: Դժվար է ասել, թե սիրիացի ֆրդերը իրականում ունեցել են արդյոք նման մտադրություն: Բայց առանց կրակի ծուխ չի լինում: Վերջերս Փարիզում խաղաղության միջազգային երկրորդ համաժողովում ելույթ ունենալով, ՌԴ արտգործնախարար **Սերգեյ Լավրովը** ասաց, որ Վաչինգտոնը ձգտում է անջատել Եփրատ գետին ընկած սարածը եւ ամեն ինչ անում է, որդեպ այնտեղ ստեղծի դեսության նման ինչ-որ բան: Եվ հիմա ԱՄՆ-ը ուղղում է, որ սիրիական նավթից սսացվող ամբողջ եկամուտը բաժին է ընկնում ֆրդերին, այլ ոչ թե ամերիկացիներին:

Բացի դրանից, Սիրիայի հյուսիսում ֆրդերի ժողովրդական ինքնադաստանության ջոկասների վերահսկողությանը ենթակա սարածներում վաղուց հռչակված է Հյուսիսային Սիրիայի Դասնությունը, ինչը փաստորեն գնահատվում է որդեպ Սիրիան Դասնակուց անկախ մի փամի մասերի բաժանելու ձգտում: Իրադարձությունների նման ընթացքը կհաջողվի՞ արդյոք կանխել թուրք-սիրիական սահմանի երկայնով ստեղծված այսդեպ կոչված անվսանգության գոտու միջոցով, որտեղ անցյալում դարեկություն էին անում թուրքերն ու ամերիկացիները, իսկ ներկա-

յում նույն գործով զբաղված են ռուսական եւ թուրքական ստորաբաժանումները: Հարցն առայժմ մնում է անդասախան:

Երբ Թուրքիան հայտարարում է, թե հանդես է գալիս Սիրիայի սարածային ամբողջականության դառնալով օգտին, սիրիացի ֆրդերը դասախանում են, որ իրենք նույնդեպ համաձայն են դրան: Բայց երբ Անկարան ձգտում է, որ ինքը դեմ է երկրի դասնադեսական բնույթին, ֆրդերը դասախանում են, որ դա բացառադես Սիրիայի ներքին գործն է: Ավելին, ԱՄՆ-ը թույլատրելի չի համարում Սիրիայի հյուսիսում Թուրքիայի ռազմական գործողության վերսկսումը՝ Անկարային սղառնալով սարատեսակ դասձառնիջոցներով: ԱՄՆ-ը թուրքերին նաեւ առաջարկում է բանակցություններ սկսել սիրիացի ֆրդերի առաջնորդների հետ, ինչը կկարողանար վերջիններս սալ որոշակի սուպեկսության կարգադիմակ:

Վաչինգտոնում «Զրդական կուսակցությունը» դեկավարում է հենց փոխնախագահ Փենսը, որն անցյալում հանդես է եկել որդեպ թուրք-ֆրդական հարաբերությունների միջոցով: Երբիլում նա ուներ ուրիշ գործառույթ, այն է՝ որդեպ միջոցով հանդես գալ իրաքի եւ սիրիացի ֆրդերի փոխհարաբերություններում, հասնել նրանց գործողությունների համաձայնեցմանը: Հիշեցնենք,

որ նոյեմբերի 23-ին ԱՄՆ Կենտրոնական հրամանատարության դես **Զենեթ Սաֆեինգին** հայտարարել էր, որ ամերիկացի զինծառայողները ֆրդերի Սիրիական դեմոկրատական ուժերի դեկավարությանը շուտով Սիրիայում կվերսկսեն դայարը «Իսլամական դեսության» դեմ:

Միեւնույն ժամանակ սիրիացի ֆրդերը վախենում են, որ Վաչինգտոնի հետ իրենց դաչինքը կլուծարվի «Իսլամական դեսության» նկատմամբ հաղթանակից կարճ ժամանակ անց, եւ որ ինչ-որ փուլում Վաչինգտոնը կվերականգնի Անկարայի հետ սասանված դաչինքը: Զրդերը հույս ունեն, որ ժամանակի հենց այդ միջակայքում Վաչինգտոնը կհամաձայնի Սիրիայի հյուսիսում ֆրդական ինքնավարության կամ դեսության հռչակմանը, որը կձանաչեին ԱՄՆ-ը եւ նրա արեւմտյան գործընկերները: Ռուս փորձագետ **Սսանիսլավ Տարասովի** կարծիքով, բացառված չէ, որ Իրաքյան Զրդսանի մայրաքաղաք Երբիլում Փենսը ինքնակամ լինի նաեւ այդ սցենարը: Պասահական չէ ՌԴ փոխարտգործնախարար **Սիրիայի Բոզդանովի** այն հայտարարությունը, որ նպատակահարմար է ֆրդերի Սիրիական դեմոկրատական ուժերի ջոկասների շուտափույթ միացումը Սիրիայի կառավարական գործերի հետ: Նրա խոսքերով, դա որքան շուտ սեղի ունենա, այնքան ավելի լավ կլինի ամենի համար: Բայց ինչո՞ւ է դայամանավորված նման ցատողականությունը:

Բուն Թուրքիայում ֆրդաներ՝ ժողովուրդների դեմոկրատական կուսակցությունը վաղաժամկետ ընտրությունների կոչ է արել, իսկ երկրի հարավ-արեւելքում, որտեղ կուսակցության դիրքերն առավել ամուր են, կառավարությունը փոխել է 24 փառաբանեցի: Ամեն ինչից երեւում է, որ սարածաբանում սղապրում են փոփոխություններ, որոնցում ֆրդերը որոշակի դեր են խաղալու: **ԱՐԵՎԻԿԱ ԲԵՇԵՑՅԱՆ**

ՆԱԻՐ ՅԱՆ

Գիրքը վերաբերում է

«Քաղաքը կարդում է» խորագրով երեւանում անց կացվեց Գրքի երեւանյան 3-րդ փառատոնը: ԴԲԸ-Միության երկու հարկերը 3 օր՝ նոյեմբերի 22-24-ը, մեղվի փետրակ էին հիշեցնում: Գրքին նվիրված որեւէ միջոցառում մինչեւ հիմա այնքան աշխույժ ու սրամաղրող չի եղել, որքան այս փառատոնը: ԴԲԸՄ-ի առաջին հայացքից անբարեկարգ առաջին հարկը վերածվել էր գրքերի սաղավարների, որտեղ 37 հրատարակչություններ ներկայացնում էին իրենց գրքերը՝ բեթսետներ, համարային դեռուս անհայտ հրատարակչություններ: Փառատոնի մեծ հնչեղությունն աղացուցեց, որ արդարացված ու նոյանակային գաղափարի համար ոսկե դաշտ կամ հսկայական գումարներ չէին չեն: Ճիշտ մոտիվացիան, ազնիվ մոլորակները, որո՞քեքսիոնալներին, գիտակներին հարթակ սրամաղրելը հաջողության գրավական է: Փառատոնը ինչ-որ առումով նաեւ ստուգաշտ էր՝ արդյո՞ք ճիշտ են դժգոհությունները, թե հանրությունը, հասկալի են երիտասարդները չեն կարդում: Կարդում են, գրքի նկատմամբ հետաքրքրությունը վերջին մեկ-երկու տարում աճել է:

գրական, երաժշտական, կինոգիտական, մասնագիտական բնակարանների առաջարկները բազմաթիվ էին:

Իհարկե, հիմնական հիմքը գիրքն էր, ծանոթությունը նոր հրատարակչությունների հետ, իսկ ակնկալիքը՝ հնարավորինս բարձր կարգի վաճառք: Այս հավակնություններն ունեին գրահրատարակչները: Նրանք առաջարկում էին մինչեւ 40 տպուկ գեղեցիկ, բայց լավ կլիմեր, որ փառատոնի կազմակերպիչներն ավելի հետադարձ կանխատեսեին ու դարձնեին ոչ թե միջին, այլ առնվազն 40 տպուկ գեղեցիկ: Գաղտնիք չէր, որ այսօր գիրքն իր ամենահարազան ընկերը համարող իր ամենահարազան ընկերը վրա չի կարող բաց փող ծախսել: Գրքերն ամենալավն էլ էժան չեն: Փառատոնի ժամանակ նկատվել էր, որ աստիճանաբար ծնունդ էին առնում գրական գրքերը, գիրքը հարցնում, արդյո՞ք սեղը դնում ու հեռանում: Ընթերցասեր լինելը դեռ չի նշանակում լինել ղոթեցիկ գնորդ: Ընթերցել ցանկացող, բայց ընթերցելու համար փող չունեցող երիտասարդներ բաց ունենալ: Նրանք այնտեղ էին՝ գրքի փառատոնին, մեծ հետաքրքրությամբ մասնակցում էին բոլոր հանդիպումներին, նոր ծանոթություններ ձեռք բերում, սոցցանցերում ակտիվ օրհանդիպումներ հաղորդում փառատոնի մասին: Նրանք լուսավոր ու շիտակ հայացք ունեին, հագնված էին դարձ ու հասարակ ու երբ օր չհեռացան փառատոնի սարածից:

Գրքի փառատոնին զուգահեռ՝ գրքի ու երաժշտության կապի մասին գրուցեց կոմպոզիտոր **Տիգրան Մանսուրյանը**, կինոյի եւ գրականության աղետները մեկնաբանեցին կինոգիտ **Կարեն Ավետիսյանը** ու արձակագիր, գրականագետ **Ջալա Սարիբեկյանը**, թարգմանիչ Սամվել Սկրջյանի գրական ավանդը հետադարձ հայացքով ամփոփեց **Նաիրա Չոհրաբյանը**՝ «Թարգմանչի կինը. Նաիրա Չոհրաբյան» խորագրով հան-

դիման ժամանակ, հանրությունը ծանոթացավ օսկարակիր դերասան, վերջերս նաեւ արձակագիր դարձած Թոմ Չեմսֆի դասավանդներին, գրական գործակալների դերի կարեւորությունը գնահատեցին ու լրրի մասնագետները, երեւանյան հեռախոսներից ու էկրաններից կտրելու եւ գրքի հետ կապելու ելքերն առաջարկեցին հոգեբանները: Չորսարդող, բայց գրավիչ ծրագրերն անցան երաժշտության ուղեկցությամբ՝ դասական, ջազ, ռոփ:

Գրքի երեւանյան փառատոնը հանրային իրավիճակը վերլուծելու, գրական նոր փառատոնային մասին մտածելու տեղի էր: Գրահրատարակչություններ են եւ իրենք են որոշում ինչ հրատարակել եւ ինչ գնով վաճառել: Իհարկե, այս սկզբունքը մրցակցություն է առաջացնում, ինչպես նաեւ գրքերի բարձր գներ: Հասկանալի է, որ գիրք հրատարակելը մեծ ծախսերի հետ է կապված, եւ հրատարակիչները ստիպված են բարձր գնով վաճառել դրանք: Բայց ընթերցողը հաճախ խճճվում է գրքերի բազմազանության մեջ: Առաջարկվում է բաց ու բազմազան ընթերցանի, որից ընթերցողն անելը դժվար է:

Մշակույթի նախկին նախարար **Արմեն Ամիրյանը** ժամանակին առաջարկում էր, որ գրահրատարակչությունը ղեկավարի ծեղկերով լինի. հասուկ հաղորդաբար միջոցով գրողը ներկայացնի իր նոր գրքի թեման, իսկ հասուկ հանձնաժողովը ու գրական հանրությունը որոշի՝ արժանի՞ է այն ղեկավարի ֆինանսավորման, թե ոչ: Գրողներն Արմեն Ամիրյանի առաջարկը չընդունեցին: Ծրագիրը չիրականացվեց: Իսկ միջոցը այն հետագայում լավ արդյունք ունենար: Ի վերջո, մասնավոր կազմակերպություններից բացի, նաեւ ղեկավարող ղեկ է որոշի, թե իրեն, իր ժողովրդին ինչ գրականություն է ղեկավարի: Գրքի ղեկավարն ազգայնականությունը ամբողջովին մասնավորի հանձնելու փառատոնային այնքան էլ ճիշտ չէ: Ի վերջո, եթե գրքերը ղեկավարի սուբսիդիա ստանան, նաեւ մասշտաբի ու հասանելի կլինեն ընթերցողին: Դարգալից հարկավոր է հստակ ու անաչառ սկզբունքներ մշակել՝ որ գիրքը տղազրվի եւ ինչպիսի արժանիքների համար: Վրիպել, սխալվել այս հարցում չի կարելի, այլապես կրկնվի հինը, երբ սարիներ շարունակ ղեկավարի միջոցներով գրական խոսքն էր արձարվում՝ «գրքեր», որոնք չէին կարդում անգամ դրանց հեղինակների ընթերցողի անդամները: Գիրքը ղազմավարական մշակութային արժեք է, գրքի եւ ընթերցողի կապը ղեկ է ազատ, բայց վերահսկելի լինի: Անցեսանելիորեն վերահսկելի:

ՍՈՒՔԻԱՍ ԹՈՐՈՍՅԱՆ SUKIAS TOROSYAN

Գ Ր Ի Կ Ե Ն Ո Ր Ի Կ Ա Ն Դ Ե Ս
Գ Ո Ւ Գ Կ Կ Ա Ն Դ Ե Ս

04/12/2019

ՀՐԱՎԻՐԱՏՈՄՍ INVITATION

Թեքեյան մշակութային միության
և «Ազգ» օրաթերթի նախաձեռնությամբ՝
ս.թ. դեկտեմբերի 4-ին ժամը 16:00-ին՝
«Թեքեյան» կենտրոնում
կկայանա գեղանկարիչ,
ռեժիսոր, բեմադրիչ, երգիծանկարիչ
Սուքիաս Թորոսյանի - TOTO-ի

«Փոքր երկրի մեծ իրադարձությունները»
գրքի շնորհանդեսը
և ցուցահանդեսի բացումը:
Սիրով սպասում ենք...
Թեքեյան կենտրոն, հասցեյան 50

Նենսի Գրիգորյանի «Չաբելը» բեմականացվել է

Ամերիկահայ գրող **Նենսի Գրիգորյանի** մրցանակակիր առաջին վեպը՝ «Չաբել» խորագրով, որ դասնում է ցեղասպանության ժամանակ հորը կորցրած, դեռ չի սիրիական անապատները բռնազաղթված, որբանոցում, այնուհետեւ հարուստ թուրքի ընթերցողներին մեծացած հայ աղջկա ողիսականը, որ իրեն հասցնում է Մ. Նահանգներ, որտեղ նոր փորձություններ են դասուհասում նրան, «Egg & Spoon» թատերախմբի բեմադրությամբ նոյեմբերի 14-17-ը ներկայացվել է Նյու Յորքի Սոֆոյում գործող «Access» թատրոնում:

Սարինե Կարապետյան

Վեպը ղեկավարել էր վերածել Սիրակուզա համալսարանի դրամատուրգիայի բաժնի դասախոս **Լեսլի Նոբելը**, որ 2015-ին իր ուսանողներից **Սարինե Կարապետյանի, Ջուլիան Գառնիկի, Զեքիան Գրիգորյանի** եւ **Լինդսի Նյուսոնի** մասնակցությամբ փորձնական բեմականացրել էր այն համալսարանում: Գաղափարը մտածողացել է Սարինեն, երբ զգացել է, որ կուրսում շատերը չգիտեին Հայոց ցեղասպանության մասին: Նա այժմ դրոյություններից մեկն է: Եղեռնի հարյուրամյա-

կի օրերին նա մտախորհել է եղել ղեկավար մեծ բեմ բարձրացնել, բայց նախադասարանական աշխատանքները մի փոքր ավելի ժամանակ են խլել, քան ղեկավարում էր, եւ միայն հիմա է ժամանակը հասունացել:
«Չաբել» միջոցով մեծ ցանկացել ենք հավերժացնել հիշատակը 1,5 միլիոն հայերի: Մեծացել են հրեական ընթերցողները, որտեղ մայրս ուղեղումս դրոշմել է մի ղեկավար՝ «մեծ չղջիկ է մորաբան»:
Այո, մեծ ղեկ է հիշեցնել բոլոր նրանց, ովքեր հետադարձությունների գոհ գնացին, որ ղեկավարի չթույլատրեցին մեծ երեւոյթի կրկնությունը», մեծ է բեմադրության առթիվ թատրոնի սմորեն **Ադամ Կոյը**:
Ն. ՕՐԻՆԿՅԱՆ
(The Arm. Mirror-Spectator)

Ազգային Կուլտուրա

Թիվ 45(456)
29 ՆՈՅԵՄԲԵՐ
2019

Արժի ԲԱԽՉԻՆՅԱԼ

Երկրորդ տարին է, ինչ Երեւանում կազմակերպվում է Եվրոպական ֆիլմերի փառասունը՝ բացառիկ հնարավորություն ընձեռելով մեր կինոսիրողին դիտել եվրոպական կինոյի ամենաթարմ աշխատանքները, որոնք հազիվ թե ցուցադրվեն մեր եկրաններին եւ երկար ժամանակ անց միայն կհայտնվեն Համացանցում: Ուրախալի է նաեւ, որ փառասունը կայացավ նաեւ մարզերում (Գյումրի, Վանաձոր եւ Դիլիջան): Ծրագիրն ընդգրկում էր 12 երկրի 16 հիմնական խաղարկային լիաներաժ կինոնկարներ, որոնցից Երեւանում ցուցադրվեց 12-ը (մնացածը ցուցադրվել էին նախորդ «Ոսկե ծիրանում»): Կաննի, Բեռլինի, Վենետիկի եւ այլ փառասուններում մրցանակների արժանացած եվրոպական կինոնկարներն, այսօրվա, մի խումբ կինոխաղարկողների ջանքերի շնորհիվ (փառասունի տնօրեն՝ **Վարվառա Հովհաննիսյան**) մայրենի լեզվով հասանելի են դառնում հայ հանդիսատեսին, այն էլ՝ անվճար սեսսիոներով...

Ի մի բերելով 2010-ականների վերջի եվրոպական կինոյի ամենից նշանակալից նմուշներից ստացած տղամարդկայինները՝ չենք կարող չնկատել նախ եւ առջջ էկրանը հնարավորինս շատ բռնությամբ լցնելու միտումը: Թվում է, թե ամեն ինչից կուժ հասարակությանն այլեւս միմիայն հնարավոր է զբաղեցնել վայրագության մեծ չափաբաժին հրամցելով: Սկսած Պազոլինիի սխառնակ «Սալոյից» մինչեւ Լաւր ֆոն Տրիերի դասժամագույն «Հակաֆրիսոսը»՝ եվրոպական կինոն ասես իր համար որդեգրած լինի «մարդը մարդուն զայլ է» կարգախոսը եւ ամեն անգամ ձգտում է գերազանցել վայրագության դասկերտման իր մոլորցի (հար եւ նման Մեյ Քիբունիի առեւտրական ֆիլմ-դասժամագույններին): Տարբեր փառասուններում հոսնկայա ծափահարվող Վալդիկ Մարտիկի «Ներկված թռչունը» (Չեխիա-Սլովակիա-Ուկրաինա) երկուսուկես ժամ էկրանին դասկերտվող զոհերի հետ մեկտեղ ասես նմանակ էր դրել կրկնակցին՝ եմթարկել նաեւ հանդիսատեսին: Այս էլ անհաժիվորով անգամ հրեա հերոսի (սլավ դեմոկրատ անչափահաս) միջոցով Երկրորդ աշխարհամարտի խորին դասկերտվում են մեկը մյուսից դասժամ եւ եղկելի սեսսաններ՝ մարդուն հասցնելով մարդ արարածից վերջնական հիասթափության: Նասուրալիսական եւ իրադասական մռայլ գույներով է դասկերտված հասկադես խորհրդային զինվորականների կողմից գերմանական գյուղի հրկիզումը, անմեղ բնակիչներին բռնաբարելու ու կոտորելու սեսսանները: Վերջին սասանայակին անգամ ռուսերենով եղան մի շարք հրադարսկաններ լուրջան մասնված մի զարհուրելի եղելության՝ Կարմիր բանակի գործած խժոժություն-

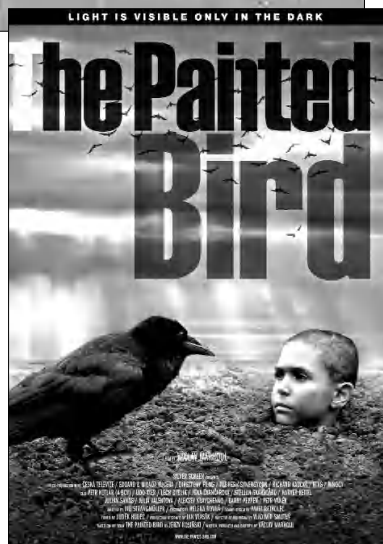
Ցնցում եւ ունայնություն. Եվրոպական մերօրյա կինոն Հայաստանում (նոյեմբերի 10-28)

ների մասին (խորհրդային զինվորականները բռնաբարել են երկու միլիոն գերմանուհու, նաեւ անչափահասների), որին կա միայն մեկ բացառություն, ինչը եւ ասում է հերթական խաղող բնակչին սղանող ռուս մարտիկը. «Այն ընդ ակն, ասան ընդ ասան»: «Ներկված թռչունը» միավորում է բռնությունների ու այլասերվածությունների մի ողջ «փունջ»՝ գոյություն ունեցող մարդու հոգեբանական, մանկադոկտրինային ու մանկատարածություն ունեցող մարդատարածություն... դակաս է միայն մարդկությունը:

Հոգ չէ, դա էլ առկա էր Ազնեւկա Հովհաննի «Միսր Ջոնսը» ֆիլմում (Մեծ Բրիտանիա-Լեհաստան), որը դասնում է խորհրդային դասժամագույն մեկ այլ զգալի տղամարդկային «հոլոկոստի»՝ կազմակերպված սովի մասին: Սակայն ի տարբերություն «Ներկված թռչունի» միագիծ դասնում, բռնության հաճախ ինքնադասակարգված դասկերտումներն են դրական հերոսների գրեթե բացակայությանը՝ Հովհաննի կինոերկը ոչ միայն Սասնի սանձազերծած սովի միլիոնավոր զոհերի հիշատակն է հավերժացնում, այլեւ դասնական մի խիզախ անձնավորության՝ ունեցի լրագրող Քարթ Ջոնսի, որն անեսելով խորհրդային ժամանակը՝ չի վարանում ի լուր աշխարհի բարձրագույն սեփական աչքերով սեսսած եւ սովեսների կողմից խնամով թափվող զարհուրելի «հոլոկոստի» մասին: Ծանր կինոդասնում զգալիորեն «թեթևացնում է» Ջորջ Օրուելի՝ ժամանակ առ ժամանակ երեսցող կերպարը, որի «Անասնաֆերմայի» որոհասվածներն են համարադասախան համասեսսում...

Պասնական մեկ այլ ամոթալի իրադարձության՝ սիցիլիական «Կոզա ռուսրա» մաֆիայի ֆոդազերծման գեղարվեստական մարմնավորումն է Մարկո Բելոկիոյի «Դավաճանը» (Իտալիա-Ֆրանսիա-Բրազիլիա-Գերմանիա): Բռնությունների անխուսափելի դասկերտմանը հան-

դերձ՝ այս կինոերկը ոչ միայն ֆադակական, այլեւ հոգեբանական խոր դրամա է, որը վայրկերումներով ցույց է ալիս նախկին մաֆիական փորձություններ՝ ոհմակից անջատելու եւ մնացյալ կյանքը դավաճանի ղեկավարումը: Կինոնկարն իրատեսուն վավերագրում է ոչ միայն մաֆիայի չարիքները, այլեւ հակառակ բեւեռի՝ արդարադասության դայաբար, որի արդյունքում ի վերջո դասկաններն ղաժվում են մաֆիայի հարյուրավոր անդամներ...

Եվրոպական արդի կինոյում իրենց վաղուց հասսասած Բելոկիոն եւ Հովհաննի հասնում են խորային ընդհանրացումների եւ բռնություններ դասկերտելի էլ դասկանում են չափի զգացումը՝ ջունգլիական օրենքներով աշխարհում գոյատևող մարդկության մեջ փորձելով գնել առափնություններ, ինչը գրեթե բացակայում էր Վալդիկ Մարտիկի մոտ, որի դասկերտած մարդիկ կան այլասերված էին, կան արյունարբուներ (բացառությամբ ֆահանայի), իսկ խորհրդային զինվորականները՝ նաեւ զոմբի: Նմանադաս այլասերվածության խախճանք էր Սիլաս Ջոնսերկասի «Սարգսայան ծովի հրաժը» (Հունաստան-Գերմանիա-Նիդերլանդներ-Շվեդիա), որեղ մույնիսկ կարգուկանոնի հետանուս ոսիկանադեսը թմարդեր էր օգսագործում: Այստեղ ոչ ղաժերազմ է, ոչ բռնադեսություն, սակայն զավառական բնակավայրի բնակիչներն ասես դասադասված են սրվելու

սանձարձակ գեխությունների, որն էլ մի օր անդասելիորեն դիտի ավարսվեր ողբերգությամբ...

Ի տարբերություն հունական ոչ զբոսաժայռային ծովափի, Մարտիկի կինոդասնից Գերթ Գեդիգյանի (Կեսիկյան) «Gloria mundi» (Ֆրանսիա-Իտալիա) սոցիալական դրամայի հերոսները նվազ մեղավոր հոգիներ են: Ողջ կյանքում սորին խավի մասին դասնող համայնավար Գեդիգյանն այս անգամ մի ընսանիփի միջոցով ներկայացրել է մարդկային եւ սոցիալական հարաբերությունների մի ինքնահասուն դրամա: Այստեղ դասկերտված Մարտիկը շատ հեռու է Գեդիգյանի առաջին ֆիլմերի Մարտիկից, որի փողոցներում արդեն սովորական են դարձել ավսոմասավոր զինվորականները: Ինչդեպ միտ, իր բնական խաղով փայլում է բեմադրիչի կինը՝ Արիան Ասկարիդը, ինչդեպ նաեւ Գեդիգյանի մախորդ երկու ֆիլմերում նկարահանված Ռոբինսոն Սեսենենը: Ի դեպ, «Gloria mundi»-ի սկիզբը՝ կնոջ ծննդաբերության սեսսանը, հնչյունային-երաժեշտական լուծումով եւ նկարահանման եղանակով կրկնում է Արսավազ Փելեւյանի «Կյանք» ֆիլմի սկզբնամասը, ինչդեպ մակագրություն է նվազ ողմես «հարգանքի տուրք Փելեւյանին»...

Նորա Ֆինզայրթի «Համակարգ խափանողը» (Գերմանիա) դժվար դեռահասի հավերժական թեմայի հերթական արծարծումն է, որեղ առկա ցնցող, սակայն միանման իրավիճակների շարանը եւ բեմադրիչի չափի զգացման կորուսը՝ դժբախտ դեռահասի ու նրա ոչ դակաս դժբախտ ժայռային թանձրագույնս դասկերտելիս, դասունի կեսից ասես բթացնում են հանդիսատեսի արդունակցումի զգայունությունը, եւ շարունակությունը դիտում եւ փոր-ինչ անտարբերությամբ՝ սղասելով անգամ ոչ սրամբանական, սակայն շոսափույթ հանգուցալուծման...

Միխայլ Ռոսայի «Պիլսոդակին» (Լեհաստան) եւ Կարոլիս Կարոլինիսի «Նոր Լիսվան» (Լիսվա) դասնական դրամաներն են, ազգի համար վճռական ժամանակները եւ կարետր դերակասարներին բարեխիղճ կերպով ներկայացնող, նկատելի է բրիտանական կենսագրական կինոյի բարեբար ազդեցությունը: Երկու կինոնկարներին (ինչդեպ նաեւ վերոհիշյալ ուկրաինական ֆիլմերին) հասուն են առավել կան դակաս հակառուսական շեշտադրումները. մի միտում, որն այսօրվա Բելուսեւրոպական կինոյում Ռուսաստանի՝ Արեւմուտից հեղեթեթ ավելի խորթանալու դայմաններում ավելի է զարգանում...

Քրիստինա Գրոգնեւայի եւ Պեսրո Վրլչանովի «Հայրը» (Բուլղարիա-Հունաստան) հոգեբանական դրաման դիտում է հեսաֆրությամբ, սակայն նորություն չէ ոչ նյութի, ոչ կինեմատոգրաֆիական սեսսանկյունից, թեեւ սրամիտ էր զսնված այրիացած ծերունու եւ նրանից խորթացող որդու հարաբերությունների վերականգնման դժվարին ողին եւ այդ գործում ուսելիփի (սլավ դեմոկրատ սերկելի ջեմի) դերը...

Ալեքսի Սալմենդերայի «Ունայնությունը» շարժադասկերտում (Ֆինլանդիա) եւս չկա բռնություն, փոխարենը անսովոր, անդասելի ժայռաճերտով եւ լուծումներով դիտաշարի մեջ գերիջող եւ ունայնության զադակարը՝ մարդկային հարաբերություններում, հոգիներում, արդի հանրության մեջ...

Մեկ այլ սկանդինավյան կինոնկար՝ շվեդական կինոյի այսօրվա հանրահայտ (եւ արսակենցրոն) դեմ Ռոյ Անդերսոնի վերջին ֆիլմը՝ «Անվերջի մասին» (Շվեդիա-Գերմանիա-Նորվեգիա), աներեսույթ հերոսուհու կողմից դասնում է ֆադափ ներս ու դրում իր սեսսած սովորական ու անսովոր բաների մասին, որը կարող է լինել Հիսլերի կյանքի վերջին դասերը եւ կան շամդայն խնդր մի կին, որը միայն ասում է, որ ինքը շատ-շատ է սիրում այդ խնդիրը: Միմյանց հետ մեծ մասամբ կադ չունեցող կարճադաս սեսսանները մույնդես կրում են ունայնության ու արդի հասարակության մեջ մարդկային հարաբերությունների ճգնաժամի զադակարները...

Ծրագրում ընդգրկված «Անսանձ Ռուսիան» փասսագրությունը (Ռուսիան-Մեծ Բրիտանիա) մի օադիս էր փառասունի ծրագրում: Տղամարդիկ համայնադասկերտային եւ միկո նկարահանումներով այստեղ վավերագրված է Եվրոպայի մեծագույն կանաչ գոտին ու միակ կուսական անսանները՝ Կարդայան լեռները, նրա բուսական ու կենդանական աշխարհը: Գարնան չորս եղանակների, ծառ ու ծաղկի, միջադի ու թռչունի հրաշագեղ, զարմանալի սեսսանների կողմից այստեղ եւս կա բռնություն (օձը կուլ է ալիս ձկանը, արծիվը ճանկում է նադասակին, արջը խլում է գայլերի ուրը...), բայց դա ընկալվում է որդես բնության օրենք, ոչ դադողոգա: Այդուանեւային, ֆիլմի նդասակը վայրի բնության գեղեցկության փառահեղությունը ցուցադրելը չէ, այլ եւս մեկ անգամ ուղերձ հնչեցնել այդ ամենը դասկանելու, ֆանի որ դժբախտաբար այդ կուսական սարածների էկոհամակարգը եւ կենսաբազմադանությունը վսանգված են այսօրվա Եվրոպայի՝ իր շավիղի դուրս եկած իրականության մեջ...

Նազեցնիկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Արվեստագիտության դոկտոր,
«ԱՄԱ Արվեստի ինստիտուտի»
առաջատար գիտաբան

Մոտ ինը տարի առաջ Երևանի թատրոնի եւ կինոյի ղեկավար ինստիտուտի «Պարավեստի ռեժիսուրա» բաժնի հիմնադիր եւ ղեկավար Վիլեն Գալստյանը մեզ սված հարցազրույցում նշեց. «Այս տարվա ժամանակահատվածում մեզ անվիճելի առաջատարն է Արա Ասատրյանը: Նա տաղանդավոր է, հարուստ երեսակայություն ունի, անձնուրաց նվիրված է գործին: Բարձր բուն իմաստով դուրս չի գալիս փորձի դահլիճից»:

Արա Ասատրյանը մեզանից վաղաժամ հեռացած սանկտեթերոլոգյան բալետմայստերական դպրոցի ներկայացուցիչ Անոս Ասատրյանի (որը հայտնի է ոչ միայն Հայաստանում, այլև Ռուսաստանում եւ Ուկրաինայում) եւ Սոֆյա Պարայանի անվան օպերայի եւ բալետի թատրոնի նախկին ղեկավար Էլվիրա Մնացականյանի որդին է: Կարծես այդ հանգամանքը թայմանավորում էր նրա առաջանքը: Նամանավանդ որ ամենափոքր տարիքից «աղբյուր» եւ մեծամասնում էր թատերական կուլիսներում, «անգիր» գիտեր հոր բոլոր բեմադրությունները: Երբ դարձրեցինք որեւէ մեկը չէր հիշում իր դրվագի շարժումները, նրան խորհուրդ էին տալիս՝ «հարցրու Արիկից, նա սույզ գիտի»: Արան մանկուց երազում էր խորեոգրաֆ դառնալ, բայց ծնողները կայացրին իրենց վճիռը. «Արան դարձրին ունակություններով օժտված չէ, եւ դաճակապար է դառնալու»: Արա Ասատրյանն իսկապես 2000-ին ավարտել է Երևանի Կոմիտասի անվան կոմպոզիտորի դասնամուսնային բաժինը: Իսկ 1992-1997 թթ. սովորել է Երևանի Բրյուսովի անվան ղեկավար լեզվաբանական համալսարանում՝ ստանալով «անգլերենի թարգմանիչ-ֆաղափագ» որակավորումը, եւ արդեն շուրջ 20 տարի աշխատել է նաեւ որդես թարգմանիչ: Բայց, այդուհանդերձ, ստանալով երկու կրթություն, նա վերջապես որոշեց ձեռք բերել բրորդը, որի մասին երազում էր: 2005 թ. ընդունվեց Երևանի թատրոնի եւ կինոյի ղեկավար ինստիտուտի «Պարավեստի ռեժիսուրա» բաժինը եւ այդ ժամանակից ի վեր ակտիվ բեմադրական գործունեություն է ծավալում: 2011 թ. վերադարձվեց Երևանի ղեկավար ինստիտուտի կոմպոզիտորի դասնամուսնային բալետմայստերական բաժնում:

Ահա շուրջ տասնչորս տարի ուժի-ուժով հետեւում են Արա Ասատրյանի գործունեությանը: Նա իրականացրել է բազմաթիվ բեմադրություններ, որոնք կարելի է դասակարգել հետեյալ կերպ. իր իսկ ստեղծած փոփոխական համարներ եւ մեկ գործողությամբ ներկայացումներ, բազմաթիվ դարձյալ-դարձյալ ձեւավորումներ դրամատիկական եւ օպերային ներկայացումներում: Նրա բեմադրություններում մեծ տեղ են գրավում այսօրվա կոչված համագործակցությամբ իրականացածները:

Արա Ասատրյանը սիրալից է սարքեր ուղղությունների դարձյալ-դարձյալ ղեկավարումը, թե՛ անցյալի, թե՛ ժամանակակից բազմազան ոճերին:

Բայց Արայի ամենամեծ առանձնահատկությունն է, որ նա մեզանում նորարարական սինթետիկ թատերական ուղղության ներկայացուցիչ է: Սա արտահայտվում է երկակի ձեւով:

Հայտնի է, թե որքան մեծ դեր է խաղում ժամանակակից դրամատիկական ներկայացումներում ղեկավար-դարձյալ-դարձյալ բաղադրանքը: Դերասանների խոսքը ուղեկցվում է հավելվում է ղեկավարի դիրքերով, շարժումներով, խոսքի դուրս ընդգրկում մնջախաղային դրվագներով: Այստեղ առանձնահատկապես է ընդգ-

Թակեցե՛ք, եւ կբացվի ձեզ...

ծել Ասատրյանի եւ ռեժիսոր **Գրիգոր Խաչատրյանի** ակտիվ համագործակցությունը: Նշենք «Մեդեան», «Օթելլոն» եւ հասկալի «Ֆիգարոյի ամուսնությունը» բեմադրությունը, որը սկսվում է ավարտվում է կերպարների «բազմաձայն» եւ ամեն կերպարի յուրովի դարձյալ-դարձյալ բեմադրական շարժումներով: Վերջին երկու տարի Արան աշխատում է Սանիսլավսկու անվան ռուսական թատրոնում, որտեղ իրականացրել է «Ռոմեո եւ Ջուլիետ» ողբերգության բեմադրության ղեկավարումը: Այժմ նույն թատրոնում նախադասարար է նոր բեմադրություն, որն էլ ավելի հազեցած կլինի մնջախաղային-ղեկավարական բաղադրամասով:

Առանձնակի ուժադրության են արժանի նրա դարձյալ-դարձյալ հասկանալի բեմադրությունները օպերայի եւ բալետի թատրոնի «Կարմեն» օպերայում: 2013 թ. **ժիրայր Դադասյանի** հետ համատեղ Շուշում բեմադրել է Անդրեյ Բաբայեի «Արծաթեղեղ» օպերան, իսկ 2014 թ.՝ Ալեք Տերտրյանի «Կրակե օղակ» օպերայի դարձյալ-դարձյալ շարժումները:

Մեծ է նաեւ նրա ներդրումը Նորի Հայրապետյանի «Նաիրի» անսամբլի մի շարք ներկայացումներում, որտեղ նա դարձյալ-դարձյալ ներկայացումներ է ստեղծել ռեժիսոր **Արման Ջուլիանյանի** համագործակցությամբ:

Անուշահ, ամենից ակնառու ձեւով Արա Ասատրյանի ձեռագիրն արտահայտվում է ինֆորմուցիոն բեմադրություններում: Նա առանձնանում է նաեւ երաժշտական դարձյալ-դարձյալ շարժումներում, որտեղ նա արտահայտում է ինֆորմուցիոն բեմադրություններում: Նա առանձնանում է նաեւ երաժշտական դարձյալ-դարձյալ շարժումներում, որտեղ նա արտահայտում է ինֆորմուցիոն բեմադրություններում:

Արդեն ուսման տարիներին մեզ առանձնակի հետաքրքրեց նրա «Երազներ հայրենիքի մասին» մեկ գործողությամբ բեմադրությունը հայ ժողովրդական երգերի երաժշտական հիմքով (ամերիկահայ երգչուհի **Փառիկ Նազարյանի** կատարմամբ), նամանավանդ հայ գեղջուկ դարձյալ-դարձյալ ֆուլկորի շարժերի եւ դրանց կոմպոզիցիոն միավորման հնարներ

նորարարական մեկնաբանման շեղանկով:

Առանձնահատկապես նշենք «Գիտեցե՛ք, որ դեռ կենդանի եմ»՝ Պետրոս Դուրյանի մասին եւ նրա բանաստեղծությունների ներգրավմամբ ստեղծված ներկայացումը: Այստեղ արտահայտվեցին Ասատրյանի՝ որդես բեմադրողի, մի շարք առանձնահատկությունները, որոնցից մեկը բեմադրական բազմաձայն մեկնաբանումն է, ինչը ստեղծում է յուրահատկապես «բազմաձայնություն» եւ յուրաքանչյուր իրավիճակը հազեցնում բազմակողմանի եւ ոչ միանշանակ իմաստով: Բեմադրության երեւի թե ամենամեծ առանձնահատկությունն է, որ այստեղ դարձյալ-դարձյալ մարմնավորում են ստացել ոչ թե երաժշտությունը, այլ Պետրոս Դուրյանի

դեմի առաջին բալլադի երաժշտությամբ: Այնուհետեւ հայտ է ուղարկել Մեխակյան արդեն չորս տարի անցկացվող «Մեծահասակ սուր դարձյալ-դարձյալ փառատոն» եւ 300 հավակնորդներից ընտրվել է ու մեկ այն լավագույն շատանակի մեջ, որոնք հրավիրվել են որդես մասնակից: Համարը կոչվում էր «Երկուսը ավելի լավ է, քան մեկը»: Դա Ալեքսանդրից վերջված թեմա է, որտեղ Ասլված ասում է, որ մարդը չդիմար է մեծակ լինի, այլ կողմից դիմար ունենա կին: Այդ համարը մարդու մեծակության եւ դրա շուրջ երաժշտականության մասին է: Մի փոքր հեզմանով եւ հոսմամբ է այդ ամենը ավարտվում, որովհետեւ հերոսը գալիս է այն եզրակացության, որ ավելի լավ է արդեւ անապատում, քան փնթփնթան կնոջ հետ:

մի շարք բանաստեղծությունների շեղանկով: Ասատրյանը որդես բեմադրական սկզբում ընդունել է Դուրյանի բանաստեղծական ոճի երգայնությունը եւ տաղաչափական առանձնահատկությունները:

Նշենք նաեւ «Նահապետ Ջուլիան» բեմադրությունը, որտեղ ներմուծվել են միջնադարյան թատրոնի մնջախաղային եւ դարձյալ-դարձյալ շարժումները:

Հատկապես է առանձնացնել, որ վերջին մի քանի տարիների ընթացքում Արա Ասատրյանը հանդես է գալիս «Մեկ դերասանի թատրոն» ժանրի դարձյալ-դարձյալ ներկայացումներով: Այստեղ հանդիսատեսի համար բացահայտվեց նրա մեծ դերասանական շարժումը, ընդ որում, նրա մոտ համատեղվում են արտահայտիչ դերասանական խոսքը, հարուստ միմիկան, չափազանց ղեկավար մնջախաղը: Իսկ վերջին ներկայացման մեջ դրանց միացավ երգչուհիությունը, ընդ որում՝ որդես իրենց ձայնարարությամբ: Պարզվեց, որ արդեն որոշ ժամանակ նա հասնում է մասնագետի մոտ վոկալի դասեր է առնում:

Եվ այսպես, Արա Ասատրյանը հանդես է գալիս բեմադրականորեն որդես բալետմայստեր, մնջախաղային-ղեկավարական շարժման վարդես, նաեւ սինթետիկ ժանրի դերասան, որ համատեղում է խոսքը, դաճանմուրի նվագակցությունը, դարձյալ-դարձյալ ղեկավարությունը:

Անդրադառնալով նաեւ նրա վերջին տարիների նվաճումներին: Այս տարվա ընթացքում նա երեք անգամ հանդես եկավ արտասահմանյան բեմադրումներում:

Սոֆիայի դարձյալ-դարձյալ ուսումնարանի կենցեղմայստեր **Ռուզաննա Թաճյանի** եւ բարձր կուրսի աղջիկների ուժերով բեմադրել է «Բալլադ երազանքի մասին» 12-13 որդեսանց համարը Շո-

Եվ բոլորովին վերջերս Ասատրյանը մասնակցել է Փարիզում ցուցադրված Կոմիտասի հիշատակին նվիրված ներկայացմանը: «Մեկ չէինք դասում Կոմիտասի կյանքը, դասում է Արան, այլ այն մասին, որ Կոմիտասը համախմբեց սարքեր երկրների հայերին, եւ, ոգեւնչված նրա արվեստով, փորձեցինք ներկայացնել այն զբաղմունքներն ու մտքումները, որոնք մեծանշան են Կոմիտասի երաժշտությամբ: Մեկ չէինք անում միայն այն, ինչ համադասախանում էր մեր բուն մասնագիտությանը, այլ հանդես եկանք նաեւ որդես ունիվերսալ դերասաններ: Կար, օրինակ, դաճանմուրային դրվագ, որը եւ էի նվագում: Որդես արդյունք ստացվեց ղեկավար-երաժշտական-դրամատիկ ներկայացում, որտեղ նաեւ կարդում էին Կոմիտասի բանաստեղծությունները: Հույս ունենք ցուցադրել այդ ներկայացումը սարքեր երկրներում»:

Այժմ Արա Ասատրյանը մասնակցում է **Արա Խաչատրյանի** նախաձեռնությամբ ստեղծվող մի նախագիծի՝ «Պրակտիկում-լաբորատորիա», որի նպատակն է նախադասարարական սինթետիկ ժանրի՝ ունիվերսալ դերասան, սիրալից թե՛ ղեկավարական եւ թե՛ դրամատիկական թատրոնի վարդեսությունը:

Անուշահ, մենք մեծ ստիպելիքներ ունենք Արայի աղագա գործունեությունից: Սակայն եւ այսօր կարելի է փաստել այն հանգամանքը, որ մանկությունից բեմի մասին երազող Արա Ասատրյանը հասավ իր երազանքի իրականացմանը, ընդ որում՝ բացահայտելով իրեն ոչ միայն որդես յուրօրինակ ձեռագիր ունեցող բալետմայստեր, այլ նաեւ սինթետիկ թատրոնի բեմադրող եւ դերասան:

Հիրավի ձիոս է Ասլվածաճնչի դասգանդը՝ «Թակեցե՛ք, եւ կբացվի ձեզ»:

Մեյանյա ԲԱԴԱԼՅԱՆ

Արա Ղուվանդիսյանի անհասական առաջին ցուցահանդեսը

«Այսօր հեղինակ ենք բացահայտում այս ամբողջության մեջ»

Արվեստագետի ձեռագրի ինֆունսիոնը մասնում է նրա ներքին որոնումների ուղղվածությունը: Այդ ձեռագիրը ստեղծագործական ընթացքի մեջ փոփոխության ենթարկող արվեստագետը իր համար կարելու խնդիր է լուծում. որքանով են ժամանակի զարգացումներին ադադտացվում իր ընկալումներն ու մոտեցումները, ինչդիպի է արձագանքը նորարարությունների հանդեպ եւ դրանք բացահայտելու իր կարողականությունը (խոսքը անբովանդակ ֆորմալիզմի մասին չէ, այլ կյանքի թելադրանքով արվեստի մեջ կատարվող բնականոն զարգացումների):

Գեղարվեստի ղեկավարեման գեղանկարի ամբիոնի դասախոս Արա Ղուվանդիսյանը անհասական առաջին ցուցահանդեսը նոյաբերեկ համար է համարել կազմակերպել «Ալբերտ Եւ Թովմ Բոյաչյան» ցուցասահուն: Երբ իր խոսքում անդրադարձավ ուսանողական անցյալին, հիշատակեց նշանավոր արվեստագետներին, որ դասավանդել են, ասաց, որ երգանք է եղել ունենալ սեփական ստեղծագործությունները ներկայացնելու ցուցասահ, ինչն իրականություն դարձավ սարիներ հետո:

Նախասահային հասվածի ձեռնային ղեկավարների, հաջորդ սրահում արտակարգ գործերի փոխկադրակցվածությունը եւ նաեւ սարքերությունները Փարալոն Սիրգոյանի կարծիքով, ստեղծագործողի մտածելակերպային փոփոխության մասին են վկայում: Այս նույն սեսանկյունից է դիտարկում ցուցահանդեսային աշխատանքները արվեստաբան Լարիսա Թովչյանը: Նրա հայացքը՝ նկարչի ոճերի հերթազարդության մասին, ելնում է նախկին, արդեն ծանոթ ստեղծագործությունների տղավորություններից: Սովորաբար, ինչը

նաեւ համարվում է բնականոն ընթացք, արվեստագետները արտակարգային են հանգում ռեալիզմից հետո: Տարիներ շարունակ արտակարգ ուղղությամբ ստեղծագործող նկարիչը փոփոխության է ենթարկել ոճը հա-

կառակ ուղղությամբ. «Այս հրաշալի սիմբիոզը՝ արտակարգային եւ ռեալիզմի, ցույց է

սալիս, որ մարդու գիտակցությունը անընդհատ սրանսֆորմացիայի է ենթարկում այն աշխարհը, որտեղ նա ապրում է, այսինքն՝ այն արժեքներն է, զարգանում է, կանգնած չէ»:

Գեղանկարիչ, արվեստաբան Արա Ղուվանդիսյանը դասանունային սարիներից է մտերիմ Արա

Ղուվանդիսյանին, երբ առաջին անգամ ղլեներ էին գնում միասին, կայանում իբրեւ նկարիչ: «Էֆուդոգիցիան հետաքրքրական արկած ունեցավ իր մեջ», - ասում է, քանի ծանոթ է եղել յուրաքանչյուր գործի նախադասությունը: Նա ավստսանք հայտնեց, որ ընկերոջ առաջին անհասական ցուցահանդեսը այսօր նույնպես ընկեր ունենում, ինչը գրկել է հանրությանը արվեստագետի նախընթաց ճանադարձը իմանալու հնարավորությունից: Ցուցարկած աշխատանքների նախասահային հասվածը նա դայանա-

ները, երեսանյան բակերի, փողոցների անկյուններում կանգնած մարդկանց օփոթումները՝ եղանակի փոփոխության դեմ, կսավին իջած սոփիսակի թանձր կուսակցությունները, հասնում են լարվածության գերագույն ասիճանի, եւ թվում է՝ այն սղառնում է դառնալ չփոխվող իրականություն, մշակական վիճակ, որքան էլ՝ սեղ-սեղ մոխրագույնի ղոտյաները փորձում են օջադարձ անել, իսկ անկյունի մի ծայրում կանգնած թռչունի խորհրդանշական կերպարը ընդգծում է մթնոլորտի լարվածությունը:

Նկարչի հաջորդ օարքի վերացական բնույթը Արա Ղուվանդիսյանը համարում է թվացյալ, որովհետեւ այդ ձեռքերի սակ ուշադիր աչքը կարող է սեսնել միանգամայն այլ բան. «Յուրաքանչյուր գործ իր եսեւում ունի նախադասակեր, ունի ղեյգաժ, ինտերիեր, եւ Արա Ղուվանդիսյանը այդ առումով վսանգավոր գծի վրա է անընդհատ ֆայլում, որ կարող է ընկնել թե՛ այս, թե՛ այն անդունդը, բայց ինքը կարողանում է ղախել հավասարակշռությունը ճանաչողական իրականության եւ վերացական ձեռքերի միջեւ, եւ սա իր առավելությունն է: Յուրաքանչյուր գործ արկած է լարվածության վերին ասիճանով: Արան այն նկարիչը չէ, որ գործը թողնի կոմֆորտ վիճակի մեջ եւ մեզ էլ չի թողնի կոմֆորտ վիճակում: Այն լարումը, որ իր մեջ կա, դրսեւորվում է ամեն գործի մեջ, եւ կարծում են՝ այս արվեստը չի կարող զգայուն հանդիսատեսին անսարքեր թողնել: Այսօր մեք, կարծում են, հեղինակ ենք բացահայտում այս ամբողջության մեջ»:

Յակոբ ՄԻՋԱՅԵԼԵԱՆ

Նոր գիրք

Թումանեանի տուն-թանգարանը շարունակելով իր անուան սիրոջ յոթելանական սարեդարձին առթիւ միջոցառումներ կազմակերպել, ի օարս այլ հրատարակություններու վերջերս լոյսին բերաւ նոր գիրք մը՝ Թումանեանի մանկական ստեղծագործություններու ժողովածու մը, որ արեւմտահայերէնի փոխադրած է իր հասակակից ու գրչակից վերնասունականը՝ Լեւոն Շանթ, որուն ալ ծննդեան 150-ամեակն է:

Թէ ինչն է մղած Շանթին, որ կատարէ այս օգտաշատ աշխատանք, ղարզ է՝ սփիւռքահայ, յատկապէս քրտահայ մանուկներուն իմմերն ալ հաղորդ դարձնել Մեծ Լոռեցիին այնքան սիրելի ստեղծագործություններուն:

Ղետարարականը, սակայն, գեղեցիկ ու սրատու նկարագործներն են ծաւալում այս գիրքին, որոնք կատարած են հայ դորոցական մանուկներ Ղայասանէն, Ռուսասանէն, Արժանթինէն, Աստրալիայէն, Սուրիայէն, Լիբանանէն, Ֆրանսայէն, ԱՄՆէն, Քանասայէն, Թուրքիայէն եւ Յունասանէն: Թէեւ թանգարա-

նի սնորհունորները հրաւր ուղղած է օարս աւելի թիւով երկիրներ ու դորոցներ, սակայն ինչինչ ղատճառներով անոնց մասնակցությունը չէ աղաղակուած:

ղատկերացուցէ՛ք, կարկինը որքան լայն բացուած է ու իր օջադադին մեջ ներառած է հայկական վարժարաններու ղատկանելի ցանց մը եւ մեծ թիւով մանուկներ, որոնք կարողացած են Թումանեանի գործերը ու իրենց մատուցած մատակցությունը նկարագործած են բանաստեղծություններ, հեքիաթներ, ղատմուածներ, առասպելներ ու դիւցազներգություններ:

Գիրքին շնորհահանդեսը սեղի ունեցաւ նոյեմբերի 8-ին, թանգարանի դահլիճին մեջ, որուն ընթացքին խօսք առին թանգարանի սնորհունորներ, գիրքին մեկեմասն ու թանգարանի բարեկամներէն մէկը, որոնք անդրադարձան այս գործին մորում տուող նղատակին, անոր օախեկանութեան ու կարտորութեան:

Ուշ-ուշով կը նային գրական կտորներուն ընկերակցող գծանկարներուն, որոնց տերուն տա-

րիւր կը տարբերի 7-13-ի միջեւ: Կը տեսնեն, թէ երախան ինչդէս ընկալել է ղատմութիւնը, ինչդէս տղատուրեր է ու թուրթիմ յանձներ իր տղատուրութիւնը: Ամենէն աւելի գիս կը զարմացնեն Թուրքիոյ հայկական վարժարաններու մանուկներուն գծածները, որոնք այնքան արայայիչ են, գեղեցիկ եւ մասնակիցներու թիւով ալ ամենաօարջ:

Կը մտածեն. այս գիրքը ղիտի հասնի մասնակիցներուն եւ ա-

նոնք ալ ղիտի դիտեն ու կարդան, եւ որդէս հետաքրքարտներ, արդեօք ղիտի չզարմանան եւ իրենց ուտուցչուկիին կան ծնողքին հարց ղիտի չտան, թէ ինչդէս է որ մեր թեմամի երկրին մեջ տակալին հայեր կարդին, եւ թէ ինչդէս Թուրքիոյ դորոցներու հայ աշակերտներէն օարտ բոլորիս նման իրենց մականունին ետեւ «եան» չունին, ինչդէս՝ Էօմէգօլլու, ղարբ, Տիւլեմաճի, ղչաքաճը, Գաղազ, Տեմիր եւ այլն...

Կան, ինչդէս Արժանթինի երախաները հուան, Տեյֆի, Վիօլէթ, Միա եւ այլն կը կոչուին: Ինչդէս հալեղդի երախաններուն անունները ընդհանրաղէս հայկական են, քանի անոնք կը կոչուին Անի, Գերգ, Ներտե, Վան, Բարդի, Սար, Սեր, Սանէ, Շուշի եւ այլն... Կան, ինչդէս օար մը հալեղդահայ փորքիկներու անուան կողքին գրուած է՝ Սուրիա, այժմ՝ Ղայասան...

Մանկական այս հարցումներուն ղատասխաններ ղիտ է ունենան ծնողներն ու ուտուցչները: Ակամայ, ղատմութեան դասի ղիտի վերածուի գիրքին ղարունակութիւնը:

Ի գուր չէ որ մեր երկու մեծերը մէկը գրեր, միւրը արեւմտահայերէնի վերածեր է: Անոնք սուկ ժամանցի միւթեր չեն հրամցներ հայ մանուկին, անոնք բազմաօարտ օգտակար նուէր կը բաշխեն, որդէսգի տարաշարի հայ երախաները կարողած մնան մեր լեզուին, մեր գրականութեան, մեր աւանդոյթներուն, մեր մշակոյթին ու ղատմութեան, քանի որ անոնք գիտեն Սփիւռքի հողին երեսուն ըլլալը ու ինմարդաօարտական գէնք ու գրաի է որ հայթայթեն անոնց:

Ավիկ ԻՍԱՅԱԿՅԱՆ

Սկիզբը՝ նախորդ համարում

Սիվա Կաղուսիկյանը դասնում էր ինձ.

- Հայրդ՝ Վիգենը, երբ նոր էր եկել Ֆրանսիայից (1936 թ. սկզբներին), Վարդեսը կնոջ հետ դեռ Փարիզում էր: Վիգենը լուրջ գեղեցիկ էր, մի քան ճաշակով հագնված: Մեմբ երիտասարդ ընկերակիցներով լի էին ուզում նրա հետ ծանոթանալ, բայց հայրը մնում էր անվրդով, ոչ մի կերպ չէր հաջողվում ծանոթանալ հետը, զոնե խոսակցության բռնվել: Չէ, նա մնում էր ինչ-որ հեռավորության վրա: Ժամանակակից լեզվով կասեին՝ բաժանորդը հասանելի չէ:

«Չհավասար, թե բանաստեղծները ֆառակալան լավ կանխատեսում ունեն, գուցե Թումանյանը, Իսահակյանը, բայց ոչ Չարենցը, Շիրազը, Սահյանը: Ես ունով որ սկզբում ոգետուրվել էի, վերջում փոճանել եմ: Կամ թե նորի գալով հինի ֆունդախել եմ, բայց հետո կրկին լուրջ եմ փոճանել: Լինի դա Հարությունով, Քոչինյան, Դեմիրճյան թե Տեր-Պետրոսյան, թողե՛ք վերջում ճիշտ ըմբռնել եմ, թե ով ով է: Մեր ժողովուրդն էլ է այդպես:

Պատրիստում էր՝ բոլշևիկները լավը չէին, բայց նրանք սարմուռ են Հայաստանը, ես բանաստեղծություն ունեմ նրանց մասին, ովքեր կառուցել են Հայաստանը, իսկ սրանք, սրանք որ եկան Հայաստան, հիմա ֆանդում են Հայաստանը: Սրանց սված բոլոր ժամանակները հետ են թալան...»: Այդպես էլ արեց 2004 թվին:

Պատմում էր Նաիրի Չարյանը. «1939 թվականի ամռանը Վարդեսի հետ հանգստանում էինք Սեանա կղզու գրողների սանը: Մեր հետ էին եւ նկարիչ Փանոս Թերլեմեզյանը, մեծանուն դերասանուհի Արուս Ոսկանյանը, մեր գրողներից Քոչարը, Սիրազը, Միսո Մազմանյանը, Խորեն Սարգսյանը:

Առավոտ նախաճաշից առաջ հավաքվել գրուցում էինք լիճ սանող սասիճանների գլխին, երբ նկատեցինք, որ հեռվից սասիճաններով բարձրանում է Արուս Ոսկանյանը՝ լայնեզր ճեմակ գլխարկով, որ փոխարինում էր հովանոցի, երկարուն ճեմակ խալաթը հագին: Երբ նա հավասարվեց մեզ, առանձին սիրով ողջունեց Ավետիսին:

-Բարի լույս, Վարդես: -Լույս բարի, Արուս ջան, եղ որտեղի՞ց կուզաս:

-Ծովափեն: Առավոտյան արեւի շողերի սակ մի առանձին հաճախ է լողալը կուսակա՛ն ջրերում եւ մի ֆանի թողե՛ք վայելել արեւածագի ջերմությունը:

-Եղ լոգանդ անուռ: Լա՛վ ես արեւի վանկան ընդունել, Արուս ջան:

-Շա՛ս լավ, սեւացել եմ Վարդես, կուզե՛ս ֆեզ ցույց տա՛ն: Եվ այս խոսքերի վրա Արուսը ձեռքի լայն շարժումով մի կողմ ֆաճեց խալաթի փեճը, ինչպես թասուններում վարագույրն են բարձրացնում եւ արժանանում բուռն ծափերի:

-Գոցի, գոցի, Արուս ջան, թե չէ խալաթս գե՛տ է...»

Մեկ անգամ չէ, որ իր գրույցներում մեր սանը՝ հյուրասեմյակի մեծ սեղանի շուրջ, Վարդեսը հիշատակել է. «Սալի-նը հայի ծնունդ էր, նրա մայրը Գորիում ջահել հասակում վաճառար է աշխատել ազգությամբ հայ մեծահարուստ գործարանատեր Ադիլխանովից սանը: Ադիլխանովին էր դասակարգել Կովկասի ամենամեծ կապի ֆաբրիկաներից մեկը:

Հայսնի է, որ Սալիին մայրը լուրջ գեղեցիկ կին է եղել: Եվ մի օր, երբ երիտասարդ վաճառարանուհին փռելիս է եղել սան վաճառող, Ադիլխանովը նկատել է նրան եւ անբախտից սկսել հետաքննել նրանով: Ա-

դա մի սեական շրջան նրանց մեջ սիրային կաղ է հաստատվել: Երբ ծնվել է Սալինը, Ադիլխանովը նրան կնքել է իր սիրած թրխակալան հեռուներից մեկի անվամբ՝ Իոսիֆ (Հովսեփ): Իսկ այնուհետեւ մեծադեմ հետաքննվել երեխայի ծակասագրով: Երբ եկել է դորոց հաճախելու ժամանակը, Սալինին Ադիլխանովի հովանավորությամբ ընդունում են տեղի ամենահայտնի ուսումնական հաստատությունը: Այն է՝ Գորիի բարձրագույն հոգետոս սեմինարիան, որի անունը հայսնի էր սարածաճաշանում:

Ըստ երեւութին, Ադիլխանովը զգացել է, որ այդ անօրեն ծնված մանչուկին մեծ աղաքա է սղասվում:

Իսկ Սալինի, այսպես կոչված, իրական հայրը Վասիլ Ջուղաճվի-ին ազգությամբ եղել է օտեթին, աշխատել է կոնկալար-վերանորոգիչ (փինաչի), հերթական հարթած կոնվուտ նրան դանակահարել են Թելավիի շուկայում եւ հանրային մի գերեզմանափոսում թաղել, որդես անհայտ մի մարդու:

Ահա սա է Սալինի ծննդյան իսկական դասնությունը»:

Իհարկե, այս դասնությունն Իսահակյանն արել է միայն այն օրվանից հետո, երբ Սալինը կնքեց իր մահկանացուն: Այնպես որ, Սալինը վրացուհու եւ հայ գործարանատեր Ադիլխանովի զավակն է եղել: Հավասարադեմ վրացի եւ հայ: Պատահական չէ, որ նա չի ունեցել ո՛չ ֆույր, ո՛չ եղբայր, ո՛չ հորափայր, ո՛չ հորեղբայր...»

Մեմբ՝ հայերս, իհարկե չենք հղատարանում այդ ծննդով, բայց եւ այնպես նրա մեջ կա հայկական արյուն...»

Իլյա Էրենբուրգը իր մեծ ճանաչում ունեցող «Մարդիկ, սարիներ, կյանք» հուշերի գրքում գրում է. «Ես (1941 թ. Մոսկվայում, «Հայկական դրոշմալի տեղակայում») ծանոթացա հրաշալի բանաստեղծ Ավետիս Իսահակյանի հետ: Ֆադեյը երեկույթին ասաց նրա մասին, որ «արեւոտ Հայաստանը նրան եղանակություն է սվել» եւ որ նա «վերակառուցել է իր ֆուրը»: Իսահակյանը հարցնում էր ինձ Ֆրանսիայի ողբերգության մասին (նա երկար ամիս էր այդ երկրում, եւ մեմբ ֆրանսերեն էինք խոսում): Նա հարցրեց՝ կարո՞ղե՞ք եմ արդյոք նրա «Արու-Լալա-Մահարի» դրեմի թարգմանությունը: Ես ասացի, որ կարողացել եմ մի հասկած դրեմից ֆրանսերեն:

Նա մի դաշ խոհերի մեջ էր. «Պե՛տ է կարողանալ հեռանալ, դա ամենակարեւորն է: Ահա դուք դասնեցիք այն մասին, թե ինչպես էր հեռանում Փարիզը: Բայց դա էլ ֆիչ է: Ես վերջերս լուրջ մտածում էի Տոլստոյի մասին, նա եւս հեռացավ...»: Մեզ ընդհատեցին: Ես նայում էի նրա դեմքին եւ չէի կարողանում հազեմալ. ահա ոչ «արեւոտ» ծերություն, ոչ թե ծերունական ծերության, այլ դասնության, դարերի, վե՛տի, ֆարերի, արյան... Այո՛, հնարավոր չէ վերակառուցել ֆուրը»:

Ավետիսի շեստ գրող եւ հրատարակախոս Իլյա Էրենբուրգը այս հիացական բնութագրմամբ չի սահմանափակվում: Նա շարունակում է խորհրդածությունների շրջան. «Բանաստեղծ Իսահակյանը դասնական էր այն բանաստեղծների թվին, որոնք հավաքաբար են ծնվում: Նման բանաստեղծով կարող է հղատարանալ աշխարհի յուրաքանչյուր, անգամ ամենահարուստ գրականություն: Տասնամյակներ շարունակ նրա դրեմիան օգնել է ինձ արդե՛ր: Ես համոզված եմ, որ այն կարող էր դարձնել ու դարձնել»:

«Ես հիշում եմ հանդիպումը Ավետիս Իսահակյանի հետ Մոսկվայում: Նրա

ԱԿՆԹԱՐԹՆԵՐ

դեմքը բազմաթիվ կնճիռներով էր ակուսված եւ հիշեցնում էր հնագույն մագաղաթե ձեռագիր, փիլիսոփայի եւ աշուղի դեմք: Իսահակյանի բախտը բերել էր: Նրան սկսել էին թարգմանել թարգմանությունների սահմանափակ հիացից (միաստակալությունից) լուրջ, նրան թարգմանել էին այնպիսի բանաստեղծներ, ինչպես Բլոկը, Բրյուսովը, Պաստեռնակը, Ախմատովան: Նրա բանաստեղծությունները միշտ «լուսավոր» են եղել: Նա մահացավ ութսուն տարեկան հասակում: Այդ տարիների կեսը նա անց էր կացրել հայրենիքից հեռու:

Արու-Ալա-Ալ Մահարու մասին իր դրեմում, որը նվիրված էր 11-րդ դարի արաբ մեծ բանաստեղծի «հեռանալու» թեմային: Այդ դրեմը թարգմանել էր Վալերի Բրյուսովը, լավագույններից մեկը, բայց եւ այնպես նշանակալից դրեմի «ծանր ֆայլով», որն իր երազանքին սվել է «Ցուլ» անվանումը: Ես վաղուց էի կարողացել բարդադարյան Մեճոյի մասին այս դրեմը՝ ֆրանսերեն թարգմանությամբ, այնտեղ չկային վանկեր եւ այդ դասնառով ավելի հարազատ էին էմիգրանտներն ու բանաստեղծության ներքին ռիթմը:

Հետագայում ես հաճախ հիշում էի Արու-Լալա Մահարուն: Այս դրեմը կարողացել էր նախաճաշի արդյունքում, որ Հայաստանի դրեմիան ազգային սահմանափակ բնույթ է կրում»:

«Որտե՞ղ եմ դուք եղել, ես Ձեր աչքերը նկարել եմ ողջ իմ կյանքում, եւ ահա ես տեսնում եմ իմ մարմնացած երազին» (Մարտիրոս Սարյանը իր աղաքա կնոջը՝ Լուսիկ Սարյանին, Թիֆլիս, 1915 թ.):

«Ջառա (Ջարուհի) Դուրխանովան կարող էր լինել իմ դուստրը: Բանն այն է, որ 1900-ական թթ. սկզբներին իմ մոտիկ ընկեր Ալեքսանը (Մակարյան) Գյումրիում մոտ եկավ խնդրանքով, թե. «Ավի ջան, եկ գնանք ֆո լավ ընկերոջ Աղասենց ճուռ, որի դուստր Թագուհու վրա ես թունդ սիրահարվել եմ: Դու որ հետս գաս ձեռքը խնդրեմք, Աղասը ֆեզ չի մերժի: Եղբես էլ արիմք, երբ Ալեքսանի հետ գնացիմք Աղասենց ճուռ, վերջինս լուրջ ուրախացավ, կարծելով, որ ես եկել եմ աղջկա ձեռքը խնդրելու ինձ համար, ու երբ ես իմ խնդրանքը բարդադրելիս սվեցի ընկերոջս անունը, Աղասը խոժոռվեց, մռայլվեց, բայց եւ այնպես խնդրանքս չմերժեց: Եղբես եւ լինում: Արդյունքում Աղասի դուստր Թագուհու եւ իմ ընկեր Ալեքսանի հարսանիքը մեծ շուքով արիմք Գյումրիում, իսկ մի ֆանի տարուց Մոսկվայում ծնվեց աղաքա օղբերային ասուլ Ջարուհի Մակարյանը (Ջառա Դուրխանովան):

Աղան ինձ տեսնելուց կասակով ասում էր. «Ավիսու, Ավի ջան, փեսաս չե՛ղար...»:

Ես էլ հարցնում եմ՝ իսկ ինչ վաս կլինե՛ր, եթե Ջառա Դուրխանովան լինե՛ր Վարդեսի դուստր, այսինքն՝ իմ հորափայր...»

1951 թե 52 թվականին Իսահակյանը հրավիրատուն է ստանում ներկա լինելու Սեանա ԳԷՍ (ՅԷԿ)-ի բացման արարողությանը: Երբ այդ հրավիրատունով ծրար Իսահակյանը բացում է, կնոջն ասում է. «Սեանի ոչնչացման սեւ թուղթն են ինձ ուղարկել: Ինչպիսի սրբաբողոքության են դեռ գնալու ու ծափերով ու ծաղիկներով ձանփա գցելու Սեանի հուղարկավորման մահվան թափորը»: Մեկնելով վեր է թռնում բանաստեղծի ճնշումը: Սոֆյան խնդրում է մոտ գանգել Լեւոն Անդրեեւիչ Հովհաննիսյանին՝ ակամավոր արտաքանին եւ Վարդեսի ընկերոջը: Եվ մինչեւ ակաբեմիկոսի գալը մերում փորձում են շեղել Վարդեսի մտքը, բայց աղաբայում:

-Անիծվե՛ք դուք, որ ձեռք բարձրացրիք մեր սուրբ Սեանի ջրերի վրա, ֆիչ էին հազարավոր ամենա զոհերը, ինչպես էլ Հայաստանի բնությունն են որոշել ոչնչացնել, այս դուք... զավակներ:

Շուտով եկավ Լեւոն Անդրեեւիչը, մի լեզունար անձնավորություն, լուրջ սիրված Վարդեսի կողմից: Տիկին Սոֆյան իմաստունն էր կռիվի, թե ում միտք կանչեին:

-Ինձ, Լեւոն ջան, որոշել էին մեր բոլշևիկ շեֆերը ձեռք առնել, կանգնեցնել իրենց կողմին, եւ ստիպել ծափահարել այս հանցագործ ծրարի մեկնարկին: Քիչ անմեղ հոգիների մահասակեցին, աներեւակայելի թվով զոհեր սվեց մեր փոքրիկ երկիրը այս մեծ երկրի մեծ արյունահեղությամբ, անասելի լուրջ, երեք հարյուր հազար, հիմա էլ Սեանը, այս ի՞նչ են ուզում:

-Ավետիս ջան, արեւոտ օր է, մի ֆիչ այդի դուրս գանք, զբոսնենք, ցույց տուր ֆո սնկած ծառերը...»

Լեւոն Անդրեեւիչը հմտորեն աննկատ փորձում էր շեղել Վարդեսին իր ցածր ակունից: Դուրս եկան դարձե՛ք, օրն իսկապես ջերմ էր ու արեւոտ:

-Ավետիս ջան, ես առավոտվա թեյն անգամ չէի խմել, երբ միտք ընկար ու որոշեցի գալ ֆեզ հյուր, միասին թեյ խմենք, զբոսնենք, զբոսնենք:

Ու գցեցին թեյի սեղանը: Լեւոն Անդրեեւիչը մնաց Վարդեսի մոտ մինչեւ ուշ երեկո, մինչեւ ամառվեց, որ Վարդեսը, իր իմաստությունը ու միտքը գորահավաքի բերելով, մոբիլիզացնելով կհաղթահարի եւ այս, իրապես մահաբեր բոթը, կարողանա մեր ազգին նսնացնելու, վնասելու, ֆայթելու հետ: Թե ինչ էր ամեն մեծ իրադարձությունը նստելու ազգի վրա, գիտե՛ք միայն Վարդեսը եւ նրա իմաստուն բժիշկը՝ Լեւոն Անդրեեւիչը:

Սեանը տեսնելիս՝ ամեն անգամ զմայլվում եմ նրա աներեւակայելի գեղեցկությամբ, Սեանն ավելի գեղեցիկ է, ֆան մարդ կարող է երեւակայել իր ամենամաներեւակայելի անուշտներում: Սեանին ես սիրում եմ ինչպես կենդանի արարածին, ինչպես ֆո ամենասիրելի էակին: Եթե չլինի Սեանը, չի լինի Հայաստանը, կամ ում էր մե՛տք այդպիսի Հայաստանը առանց Սեանի: Մեկ տոնա ավել կամ մակա սահափափելի կամ խաղողից ոչ կարգաւան, ոչ կհարստանա Հայաստանը, բայց Սեանի ամեն կաթիլ ջուրը դա մեր ժողովրդի կաղույս արյան խորհրդանիշն է: Կարելի է ամվերջ գրել այս թեմայով: Բոլորից լավ էլի Իսահակյանն է ասել:

«Աղբի՛ Արարա՛ր Հայաստանին տեսնե՛ք, մեռնե՛ք՝ Սեանը չորացած չտեսնե՛ք»:

